

GÜNÜMÜZDEKİ YAKLAŞIMLAR IŞIĞINDA
KADIN VE SİYASET

Doç.Dr. Meryem KORAY

1991

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1927

1927

ÖNSÖZ

Sanırım birçok kadın gibi, bende de, mesleğimde, uğraşılarım da konulara ve sorunlara bir kadın duyarlılığı ile bakmak ve bir kadın bakış açısı geliştirmek zaman aldı. Uzun süre çalışma yaşamımda ve ilgilendiğim alanlarda, kadın ya da erkek olmayı önemsemeksizin, nesnel bir bakış açısı geliştirmeye çalıştım. Kadınların sorunları vardı, ama toplumun sorunları da çoktu, geniş kapsamlıydı, hepimizi belirliyordu. Belki doğru bir bakış açısı, ama yetersiz olduğu açık.

Tüm sosyal, ekonomik ve kültürel koşulların ötesinde ayrı bir kadın gerçeğinin olduğu kuşkusuz. Öte yandan kadın duyarlılığı geliştikçe kadınlara özgü koşul ve sorunların keşfi de kaçınılmaz. Bu sorunların irdelenmesi ve tartışılması da kadınlara düşüyor. Bu açıdan birçok kadın gibi kadın toplumda nerede, ben neredeyim ve ne yapıyorum sorusunun da sorulması kaçınılmaz oluyor.

Böyle bakınca Türkiye'de kadın nerede sorusunun yeterince sorulmadığı, irdelenmediği de ortaya çıkıyor. Gerçekten kadın gözüyle kadın gerçekleri, tartışılmayı bekleyen boş bir alan. Bu boş alanda ancak çok az sayıda kadın birşeyler yapmaya çalışıyor.

İşte belirli kesimden kadınların görüşlerine başvurularak gerçekleştirilen bu araştırma, küçük de olsa, bu boş alanda birşey. Üstelik bu alan kadın-erkek eşitsizliğinin en yoğun olarak yaşandığı bir alan: Siyasal yaşam.

Araştırma projesi, Türkiye Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Araştırma Vakfı'nın desteklemesi ile gerçekleşme şansı buldu. Bu nedenle TÜSES Vakfı'na ve Vakıf Başkanı Sayın Doç.Dr.Korel GÖYMEN'e teşekkür etmek isterim. Bu araştırma sırasında yapılan görüşmelerde gerek sağladıkları bilgiler, gerek verdikleri içten yanıtlar nedeniyle tüm meslek odalarının Yönetim Kurulunda yer alan kadınlara da çok teşekkür borçluyum. Birçoğu ile gerçekleştirdiğim görüşmelerde son derece yardımcı ve içten tutumlarıyla bana çok yardımcı olmuşlardır. Araştırmada görüşmeyi kabul edip, soruları

yanıtlayan kadınlara da teşekkür ederim. Onlar bizim sorunlarımızın bizler tarafından indelenmesi konusunda gösterdikleri anlayışla araştırmaya katkıda bulunmuşlardır.

Son olarak araştırmanın değerlendirilmesi sırasında bana yardımcı olan öğrencilerime teşekkür etmek isterim.

Tüm yetersizlik ve eksikliklerine karşın araştırma sonuçlarının ve kadın gerçeklerinden bazılarının kamuoyuna yansımaları ve bazı tartışmalara yol açması umudunu taşıdığımı da söylemeliyim.

Mart, 1991

Doç.Dr.Meryem KORAY

1. The first of these is the fact that the
the first of these is the fact that the

the first of these is the fact that the

the first of these is the fact that the

the first of these is the fact that the

the first of these is the fact that the

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASETTE KADIN GERÇEĞİ: TEMSİL EDİLMEME

1. ULUSLARARASI BAZI GERÇEKLER VE SAYILAR.....	9
2. NEDEN DAHA ÇOK KADIN YOK?.....	11
3. KADIN-ERKEK EŞİTLİĞİ YÖNÜNDEKİ ÇABALAR, BENİMSENEN POLİTİKA VE UYGULAMALAR.....	15
- Kadının Siyasal Katılımını Arttırmak İçin Getirilen Öneriler.....	18
- Kota Uygulamaları.....	24
4. TÜRKİYE'DEKİ KADIN GERÇEĞİ.....	28
- Genel Olarak Kadını Çevreleyen Koşullar.....	30
- Siyasal Yaşamda Kadın.....	33
- SHP İçinde Kota'nın Kabulü.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SONUÇLARI: TÜRKİYE'DE KADINLAR BU KONULARDA NE DÜŞÜNÜYORLAR?

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE EVRENİ.....	44
2. ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	47
2.1. Kadınların Siyasete İlgisi ve Katılım İstekleri.....	49
- Kadınların Siyasete İlgisi.....	49
- Kadınların Siyasete Katılması Hakkındaki Görüşleri.....	52
- Siyasete Katılma Eğilimleri.....	54
- Kadınlık Rolü ve Siyasal Katılım.....	58
2.2. Kadınların Kota Konusundaki Görüş ve Değerlendirmeleri.....	64
- Kota Uygulamasını Hangi Yoldan Öğrendiler?.....	65
- Kota Uygulamasına İlişkin Değerlendirmeler.....	66
- Kota Uygulaması ve Siyasete İlgisi.....	71

REPORT OF

1910

1910

1910

1910

1910

1910

1910

1910

REPORT OF

1910

1910

1910

1910

1910

1910

1910

1910

1910

1910

1910

1910

1910

- Kota Uygulamasından Beklentiler.....	73
2.3. Kürkiye'de Kadının Konumu ve Kadın Sorunları	
Konusundaki Görüşler.....	77
- Türkiye'deki Kadının Konumu Hakkındaki Görüşler.....	77
- Kadın Hareketleri ile İlgili Değerlendirmeler.....	82
SONUÇ: KADIN SORUNLARI VE KADININ SİYASAL KATILIMI	
TÜRKİYE'DE TARTIŞILMAYI BEKLEMEDİR.....	88

•

•

•

10

GİRİŞ

Batı ülkelerinde kadınlar eşit oy hakkı için uzun süren bir savaşımla vermişler ve sonunda bu hakkı kazanmışlardır. Ancak bugün bile değişen nedir diye sormak olasıdır. Gerçekten seçme ve seçilme açısından eşitsizliğin kaldırılması, kadınlara "oy verme" dışında bir eşitlik getirmekten hala uzaktır. Bugün demokrasi, insan hakları ve sosyal eşitlik açısından oldukça ileri gitmiş ülkelerde bile, siyasal yaşamda ve genel olarak karar verme süreçlerinde kadınların eşit olarak temsili söz konusu değildir. İskandinav ülkelerinin dışında ise bir "temsil edilmeme" gerçeğinden söz edilebilir. Kadınlar eğitim, meslek seçimi ve çalışma olanakları açısından daha iyi koşullara sahip olsalar da, gerek özel, gerek kamu kesimlerinde üst yönetim düzeylerine gelemedikleri gibi, siyasal yaşamda da pek varlık gösterememektedirler.

Kuşkusuz kadının toplumun karar verme süreçlerinde temsil edilmeme gerçeği yeni değildir; ancak yeni yeni göze çarpmaktadır. Yüzyıllar boyu "patriarchal-ataerkil" aile yapısı içinde "ailedeki rolü" için hazırlanan, "evin yönetimi" için yetiştirilen, "ücretsiz aile işçisi" olarak çalıştırılan kadının toplumun öteki alanlarında yer almasına gerek duyulmamıştır. Kadının eğitim olanaklarından yararlanması veya çalışma yaşamına katılmasının bile oldukça yakın zamanlarda gerçekleştiği düşünülecek olursa, bunda şaşılacak bir şey de yoktur. Dahlerup'un dediği gibi, yüzyıllar boyu kadınların "sosyal olarak görünmez olmaları istenmiştir", öyle de olmuştur. (Dahlerup, 1982, s. 49).

Bugün artık, bir yandan insan hakları, demokrasi ve eşitlik açısından gerçekleşen gelişmeler, öte yandan ailedeki rolüyle sınırlanmak istemeyen kadınların savaşımlarıyla toplumun her alanında "kadın nerede" sorusu sorulmaktadır. Ancak bu soruya, ne yazık ki, hiçbir ülke açısından doyurucu yanıtlar alınamamaktadır.

Tüm insan hakları, fırsat eşitliği savlarına karşın ortaya çıkan, kadınlara karşı bir "cinsiyet ayırımının" geçerliliği ve kadının "özel alanla" sınırlanan yaşamı.

İşte 1960 sonrasında Batı ülkelerinde yükselen feminist hareketler, kadın için her toplumda ortak olan yazgıya dikkati çekmiştir. Kendi içinde eski-yeni, reformist-radikal gibi gruplara ayrılan feminist hareketin, üzerinde durduğu konular ve getirdikleri öneriler arasında ayırımlar bulunsa da, ortak noktaları toplumsal ilişkilerin tümünde bir kadın-erkek eşitsizliğinin varlığını vurgulamaları olmuştur.

Feminist hareket kadın sorunlarının temelinde "cinsiyet ayırımının" yattığını vurgularken, kadınlara ait bir bilinç ve bir duyarlılığın da temellerini atmıştır. Gerçekten ataerkil aile, erkek egemen toplum, cinsiyet ayırmacılığı gibi kavramlar kadın sorunlarına ilişkin temel ve gerçekçi açıklamalar getirmektedirler. Ancak bu tür açıklamalar, gerçekliklerine karşın, sosyo-kültürel yapıda köklü değişimler gerektirdiğinden oldukça güç ve zaman alıcı değişimleri düşündürmektedir. Bu alanda reformlarla gerçek iyileştirmeler, ya da dönüşümler sağlanamayacağını düşünen radikal feministler, kadının toplumu dönüştürmede devrimci bir rol üstlenmesini savunmaktadırlar. Yine de radikal feministler içinde de, kadın-erkek eşitliği yönündeki politika ve uygulamaların önemi tümüyle yadsınmamaktadır.

Feminist hareketin reformcu kanadı ise her alanda, yasal ve kurumsal düzeyde kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik iyileştirmeler peşindedir. Bu anlamda kadının evin dışında da etkinlik kazanmasını sağlayacak çocuk bakımından işe girme ve yükselme olanaklarına, meslek seçiminden siyasete katılmaya dek birçok alanda kadınlara daha eşit koşullar sağlayacak yasal ve kurumsal düzenlemeler söz konusu olmaktadır. Kuşkusuz kadın-erkek eşitliğini amaçlayan ve çeşitli alanları kapsayan düzenlemeler ne kapsam açısından, ne de uygulama açısından şimdilik büyük umutlar yaratmaktadır. Örneğin çocuk bakımı için yalnız anneye değil de, babaya da izin alma olanağı veren yasal düzenleme henüz ancak

birkaç ülke için söz konusu olduğu gibi, bu ülkelerde de bundan yararlanan erkek sayısının çok düşük düzeyde kaldığı gözlenmektedir.

Kadınlar açısından "cinsiyet ayırımının" en yoğun olarak yaşandığı bir alan da siyasal etkinlikler alanı olmaktadır. Siyaset "erkek işi" veya "erkek alanı" olarak algılanmakta ve kadının bugün de oy verme ile yetinmesi istenmektedir. Bu konuda toplumun yarısını oluşturan kadının temsil edilmemesi gibi eşitliğe de, demokrasiye de aykırı gerçeklerden söz edilecek olursa, "kadının siyasete ilgisizliği" ya da "yetersizliği" gibi yanıtlar da eksik değildir. Oysa kadınların bu konudaki ilgisizlikleri veya yetersizlikleri bir gerçek olarak kabul edilse bile, bunun köklerinin sosyo-kültürel yapıda, açıkça toplumdaki cinsiyet ayırımında yattığı bir başka gerçek değildir. Bu nedenle kadınların ilgisizlik ve yetersizliğinden söz etmek, olsa olsa "mağdurun suçlanması" anlamını taşımaktadır (CE-1986, s. 47.).

Burada kadınlar açısından önemli iki nokta ortaya çıkmaktadır. Birincisi, kadınların toplumu kendilerinden yana dönüştürebilmek için en başta siyasal alan olmak üzere toplumun her düzeyindeki karar organlarına katılmalarının gerekliliğidir. İkincisi de, bunun kendi başına gerçekleşemeyecek ölçüde ciddi ve karmaşık engellere dayandığının anlaşılmasıdır. Gerçekten kadının toplumun güç odaklarına gelebilmesi sosyo-kültürel yapı, yapısal ve durumsal koşullar gibi birçok etken tarafından engellenmektedir. Bu karmaşık engelleri kadının bireysel çabalarıyla aşması da pek söz konusu değildir. Bu nedenle eşitsizlik yaratan bunca koşulu biraz olsun iyileştirebilmek için, kadın adına "olumlu ayrımcılık" diye de adlandırılan uygulamaların kabul edilmesi gerekli ve gerçekçi görünmektedir. Bazı feministlerin dediği gibi "sonuçların eşitliği" isteniyorsa, farklı durumdakilere farklı davranmak eşitliğe aykırı olmayacağı gibi, gerekli de olmaktadır.

Bu anlamda kadınların siyasal karar-verme organlarına katılımı ne denli önemliyse bu katılımı özendirecek veya kolaylaştıracak uygulamalar da o denli önemli olmaktadır. Kadınların siyasal

yaşamda yerlerini almaları yalnızca kadın-erkek eşitliğinin sağlanması için gerekli, fakat daha da çok kadınları ilgilendiren bir nedenle değil, tüm toplumsal güçlerin ve kesimlerin temsilini gerektiren demokrasinin gelişmesi açısından da bir zorunluluktur. Kadınların siyasal katılımı adına getirilen bazı "olumlu ayırımcılık" uygulamaları, bu açıdan, "cinslere eşit temsil" olanaklarını sağlayacak demokratik bir uygulama olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan kota gibi olumlu ayırımcılık uygulamalarına, "erkekler tarafından verilen bir bağış", "üst yapıdan gelen bir zorlama" veya "kadınları küçük düşüren bir uygulama" ya da "içtenliksiz ve göstermelik bir düzenleme" gibi nedenlerle kadınlarca da karşı çıkıldığı bilinmektedir. Ancak kadınlar için yaşanan ve kökleri çok derinlerden gelen bunca olumsuz ayırımcılık varken, bu ayırımcılığı ortadan kaldıracak, hiç değilse azaltacak gelişmeler sağlanıncaya dek kadından yana düzenlemelerin "eşitsizliğin kabul edilmesi" ya da "kadınları aşağılayıcı" olarak değerlendirmek ne gerçekçi, ne de sağlıklı görünmektedir.

Türkiye'de çok değişik kadın gerçekleri olsa da, kadının temelde rolü ve konumunun cinsiyet ayırımına göre belirlendiği açıktır. Kentlerde çok sınırlı sayıda kadın gerçek anlamda çalışma yaşamına katılırken tüm kadınlar için eğitim, çalışma koşul ve olanakları açısından gerçek bir eşitsizlik yaşanmaktadır. Üst karar organlarında kadın yok denecek kadar azdır. Siyasal yaşamın yan ve destek hizmetlerinde kadın vardır ancak üst düzeyler erkek egemenliğindedir. Seçilmiş kadın sayısı ise ancak "sembolik" kalmaktadır. Bu koşullar içinde Sosyal Demokrat Halkçı Parti -SHP parti organlarında kadının daha çok temsili için bir "kota" uygulamasını gündeme getirmiştir.

İşte bu araştırma, herşeyden önce, bir kadın duyarlılığı ile kadın ve siyaset, kadın ve kota uygulaması gibi konuların Türkiye'de de daha duyarlılıkla tartışılması gerektiği düşüncesinden doğdu. Çalışma yaşamında ve yönetimde kadın nerede diye araştıran küçük çaplı bir çalışma ile kadın kotası konusundaki "cılız tartışmalar" biraraya gelince, Türkiye'nin gündeminde kadın nerede, ne ölçüde yer alıyor diye sormadan edemedim. Yaptığım küçük çalışma kadının

karar-verme organlarından ne denli uzak olduğunu bir kez daha ortaya koymuştu (Koray, 1990). Öte yandan bir siyasi partinin parti organlarında kadınların daha çok temsili için kota kabul etmesi gibi önemli bir uygulama hiç de beklendiği ve hak ettiği ölçüde ses getirmiyordu. Bu uygulamaya sahip çıkması gereken kadınlar neredeydiler? Ya da bu uygulamanın karşısında olanlar neden karşı oldukları, ya da karşı önerilerinin ne olduğu konusunda kamuoyunda bir ses yaratmıyorlardı? Gerek kadınlar, gerek siyasi partiler, gerekse de demokratik gelişmeler açısından böylesine önemli olan bir konuda bu denli az tartışma çıkmasına şaşmamak elde değildi.

Kuşkusuz konunun bunca kısır bir tartışma içinde kalmasında, özünde kendileri için çok önemli bir değişim anlamı taşıyan böyle bir uygulamayı kabul eden siyasi parti çevrelerinin yetersiz ilgileri başlıca rolü oynamıştır. Birkaç günlük gazete ve dergide kadın kotasının ne olduğunun açıklamakla yetinmek, bu uygulamanın "cinslere eşit temsil" olanağı anlamını taşıdığını açıklamaya bile yetmiyordu. Yaptığım araştırmada da kadınların % 44'ü, kota uygulamasının kabulünden daha önceden haberi olmadığını, bu araştırma sırasında öğrendiğini söyleyerek, konunun bırakınız öğrenilmesini yeterince duyulmadığını ortaya koymuştur.

Kadınların ilgisizliği, kadın hareketlerinin yetersizliği gibi konularda da çok şey söylenebilir. Kadınlar Türkiye gündemini oluşturmakta gerçekten yetersiz kalmaktadırlar. Ancak erkek egemen bir toplum olduğu kuşkusuz bulunan Türkiye'de kadın konusunun, ya da kadın sorunlarının gündemde bir yer alması da kolay değildir. Gündemi oluşturmada etken olabilecek güç odaklarında ise kadınlar yoktur.

Gerçekte eğitim, bilinç ve ekonomik güç açısından kendini toplumdaki egemen ideolojiden kurtarabilecek durumdaki kadın sayısı ne kadardır? Bu durumda sayabileceğimiz bir bölüm kadının da bir karşı ideoloji, bir karşı politika oluşturacak ilgi ve eğilimleri ne düzeydedir? Kadın-erkek eşitsizliğini bazı alanlarda yenebilmiş, toplum yaşamına daha etkin katılmış kadınların, kadın sorunları konusunda bir bilinç geliştirmeleri ve bu sorunların kamuoyuna

aktarmaları açısından olumlu bir gelişme de henüz görünmemektedir. Üstelik bu sorunları kamuoyuna aktaracak üst düzey karar-verme organlarında kadınların varlığı ancak "sembolik" kalmakta, öyle de istenmektedir.

Gerçi 1980 sonrasında yükselen feminist hareket, Türkiye'de de kadının ve kadın sorunlarının, bilinen "sansasyonel" konular dışında da gündeme gelmesinde olumlu adımlar atmıştır. Ancak bu olumlu adımların genişleyip yaygınlaşması için çeşitli düzeydeki kadınların, kadın sorunlarına sahip çıkması ve bu sorunlara kadın duyarlılığı ile bakmaları gerekmektedir. Oysa yönetim orunlarında, karar-verme organlarında yer alan sayıca çok az kadın da, geleneksel rolünü çalışma yaşamındaki rolü ile zorlarken, bunun ötesinde bir duyarlılığa da geçememektedir. Bu araştırmanın bulguları da bu görüşü doğrulamıştır.

Kuşkusuz böylesine bir sosyo-kültürel yapıda kadının rol algılamasını değiştirmesi de kolay değildir. Üstelik yalnız bırakılma ve suçlanma her an gündemdedir. Birçok açıdan güçlü konumdaki kadın için bile bu tür duygusal destekleri yitirmek kolay göğüslenir bir durum değildir. İşte bu nedenle de cinsiyet ayırımına dayalı bu toplumsal ayırımının değişmesi için özel çaba ve uygulamalara gereksinim olduğunu kabul etmek gerçekçi ve kaçınılmaz görünmektedir.

Bu bakış açısı içinde tüm olumlu ayırımcılık uygulamaları ve kota uygulaması, hem kadının karar-verme süreçlerinde temsili açısından, hem de toplumun giderek kadın-erkek eşitsizliği konusunda duyarlılık kazanması açısından önem taşımaktadır. Kadınların ilgi, bilgi ve deneyimlerini geliştirmelerinin bir yoluda bu tür uygulamalar içinde bulunacaktır. Bu nedenle Batı Avrupa'da çeşitli kurumların yönetiminde ya da seçimle gelinen orunlarda daha çok kadının yer alması yönündeki duyarlılık boşuna değildir.

Öte yandan Türkiye'de kadın sorunlarıyla ilgili birçok alanda sınırlı araştırma yapıldığı da bir gerçektir. Kadınları ilgilendiren bu konularda kadınlar ne düşünmektedir? Bunların bilindiği pek

söylenemez. İşte bu nedenle araştırma belirli kesimden kadınları kapsasa da, herşeyden önce bu konuların kadınlarla tartışılmaya başlanmasına yöneliktir. Bu araştırma bir yandan karar-verme organlarında ve siyasal yaşamda kadının temsil edilmeme gerçeğini vurgulamayı amaçlarken, öte yandan da siyasal katılım ve kota uygulamasının daha yaygın ve içtenlikle tartışılmasına katkıda bulunmayı ummaktadır. Örnekleme alınan kadınlar meslek sahibi, eğitim, ekonomik bağımsızlık ve toplumsal, konulara ilgi açısından daha üst düzey bir kadın kesimini temsil etmektedir. Varsayımsal olarak tüm toplumsal konulara ve siyasete daha yoğun ilgi ve bilgilerinin olduğu kabul edilmiştir. Türkiye'de gerek kadın sorunları, gerek kadının siyasete katılımı konuşulduğunda bu kesim kadınların potansiyeli yüksek bir kesimi oluşturduğunu kabul etmek gerekir. Yapılan araştırmada da söz konusu kadınların yaklaşık yarısı en azından, gelecekte siyasete katılmayı düşünebileceklerini belirterek bu varsayımı bir ölçüde doğrulamışlardır. İşte bu nedenlerle görüşlerinin, ilgilerinin ve değerlendirmelerinin hem Türkiye'deki gerçekler, hem de siyasal partiler ve gelecekteki politikalar açısından bir değeri olacağı düşünülmüştür.

Çalışma iki bölümde sunulmaktadır. Birinci bölümde Dünya'da ve Türkiye'de kadınların karar-verme organlarında ve siyasal yaşamda bulundukları yer irdelenmekte ve bir ölçüde nedenleri tartışılmaktadır. Özellikle de kadınların temsil edilmeme gerçeğini değiştirmeyi amaçlayan politika ve uygulamalar üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde ise, araştırmanın sonuçlarına yer verilmektedir. Araştırma sonuçları kadının siyasete ilgisi ve katılımı, kota uygulaması ile ilgili görüş ve beklentileri, kadın sorunlarına bakış açısı olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir. Eczacı, hekim, diş hekimi, avukat olmak üzere dört meslek grubunu kapsayan ve 400 kadın ile yapılan görüşme sonuçlarını irdeleyen bu araştırmada, meslek odalarının yönetimine gelen kadınlarla da görüşmeler yapılarak iki grup kadın arasında ortaya çıkan ayırımlara da yer verilmiştir.

Bu araştırma birçok düşündürücü yanı ile kadın ve siyaset konusunun ne ölçüde tartışılmaya gereksinim gösteren bir konu

olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. Ayrıca kota gibi önemli bir uygulamanın Türkiye'de gündeme gelmesi sevindirici olsa da uygulanması ve de beklenen sonuçların alınması açısından koşulların hazır olmadığını ortaya koymuştur. Özetle Türkiye'de kadınla ilgili birçok konu olduğu gibi bu konular da tartışılmayı, irdelenmeyi beklemektedir. Umut verici olan, eskisinden çok daha fazla sayıda kadın bu tartışmalara katılmaya hazır ve isteklidir. Ancak kadın sorunlarının, ya da kadın-erkek eşitsizliğinin bir bütün içinde ve duyarlılıkla ele alınmasını beklemektedirler. Özellikle bu tür sorunlara ve genel olarak siyasete ilgi duyanlar çok daha duyarlı ve dikkatli bir tavır koymaktadırlar. Araştırmada siyasete daha yakından ilgi duyanlar kota konusunda daha çok kuşku gösterenler olmuştur. Bu kuşkuların bilinçli kuşkular olduğu da açıktır.

Son olarak, bu araştırma, bir siyaset bilimcisinin yaptığı derinlemesine bir araştırma sayını taşımamaktadır. Birçok yetersizlik ve eksikliği içerdiği de kuşkusuzdur. Gerek yetersizlikler, gerek açık bıraktığı konu ve sorularıyla bu alanda ancak sınırlı bir katkısı olacağı düşünülmektedir. Ancak konuların taşıdığı duyarlılık ve güncellik, yetersiz de olsa, bazı çalışmaların kamuoyuna yansımaları ve tartışılmasını gerektirmektedir. Bu çalışma da, yetersizlikleri içinde kadın, siyaset ve kota konularının daha kapsamlı bir biçimde tartışılmasına katkıda bulunursa işlevini yerine getirmiş olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SIYASETTE KADIN GERÇEĞİ: TEMSİL EDİLMEME

1. ULUSLARARASI BAZI GERÇEKLER VE SAYILAR (*)

Birleşmiş Milletlere üye 159 devletin yalnızca beşinde bir kadın hükümet başkanı bulunmaktadır (yüzde 3.1).

155 ülkenin 99'unda bakanlık düzeyinde, 50'sinde dört üst düzey karar-verme sürecinde (bakan, bakan yardımcısı, müsteşar ve bölüm başkanı gibi) hiçbir kadın bulunmamaktadır. Toplam olarak bakanlıkların yüzde 3.5'i, söz konusu üst düzey yönetimlerin yüzde 5.2'si kadınların elindedir.

Ulusal parlamentolara ortalama olarak kadınların katılımı 1988 yılı için yüzde 9.7 olmaktadır.

1989'da Birleşmiş Milletler'in New York'taki diplomatik temsilciliklerinde görev yapanlar içinde kadınların oranı yüzde 20'dir. 60 temsilcilikte ise hiçbir kadın yer almamaktadır. Yalnızca sekizinde kadın büyükelçi düzeyinde görev yapmaktadır.

Tablo:1 Bakanlık veya Bakanlık-altı Karar Verme Organlarında Kadınların Oranı - Bölgelere Göre 1987 (%)

Bölgeler	Bakanlık Düzeyi	Dört Üst Düzey Karar Organı
Afrika	2.5	3.6
Asya ve Pasifik	1.6	2.2
Latin Amerika ve Karaippler	4.0	6.0
Sosyalist Ülkeler	4.6	3.7
Batı Avrupa ve diğerleri	8.9	7.5

Kaynak: BM, Women 2000, No:1, 1990

(*) Buradaki bilgiler Women 2000, No:1, 1990'dan aktarılmaktadır.

Kadınların parlamentolarda temsiline baktığımızda yüzde 1 ile yüzde 30 arasında değişen bir oran karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler açısından verilen bir tabloda, ülkeler sıralanmaktadır. Birinci sırada yüzde 29 ile 30 arasında

Tablo:2 Avrupa Konseyi Üyesi Bazı Devletlerin Parlamento-
larında Kadın Temsilci Oranı

	Değişim (Yüzdelarla)						
	Bugün	Geçmiş	Değişim (Yüzdelarla)				
	%	Yıl	1975	1977-88	1945	veya	1945-75
				1945-88	1945		
Norveç	34.4	1985	15.5	4.8	+10.9	+ 18.9	+ 29.8
İsveç	30.9	1985	21.4	7.8	+13.8	+ 9.5	+ 23.1
Danimarka	29.0	1987	15.5	5.3	+10.3	+ 13.4	+ 23.7
Hollanda	20.0	1986	9.2	4.0	+ 5.3	+ 10.7	+ 15.0
F. Almanya	15.4	1987	5.5	6.8	- 1.2	+ 9.8	+ 8.6
				(1949)			
İsviçre	14.0	1987	7.5	-	-	+ 6.5	-
İtalya	12.8	1987	3.8	3.7	+ 0.1	+ 9.0	+ 9.1
Avusturya	10.9	1986	7.5	5.4	+ 2.2	+ 3.3	+ 5.5
Belçika	8.5	1987	6.6	1.6	+ 5.1	+ 1.9	+ 7.0
İrlanda	8.4	1987	2.8	2.1	+ 0.7	+ 5.6	+ 6.3
				(1944)			
Portekiz	7.5	1987	3.0	1.8	+ 6.4	- 0.4	+ 6.0
İspanya	6.4	1986	6.0	?	?	+ 0.4	-
İngiltere	6.3	1987	4.2	3.7	+ 0.5	+ 2.1	+ 2.5
Fransa	5.7	1988	1.6	6.9	- 5.3	+ 4.1	- 1.2
Yunanistan	4.3	1985	2.0	-	-	+ 2.3	-
Türkiye	1.3	1987	2.0	0.7	+ 1.3	- 0.7	+ 0.6

KAYNAK: Sinescu, Mariette, *Ways and Means of Improving the Position of*

Women in Political Life, CE, 1989.

2. NEDEN DAHA ÇOK KADIN YOK?

Kadınlar eşit oy hakkı için savaşım verdikleri Batı ülke-
lerinde bile uzun süre bu hakla yetinmişler ve siyasal etkinliğin
dışında kalmışlardır. Ancak kadınların kendilerini oy hakkı açısından
"eşit bir vatandaş" olarak kabul ettirmeleri için 100 yılı aşkın bir

savaşım verdikleri ve ancak genel olarak bu yüzyılın başında bu haklarını kabul ettirdiklerini de unutmamak gerekir. Gerçekten uzun bir süre siyaset, hem ilgi, hem de uğraş alanı olarak erkeklere özgü bir iş olarak algılanmış, siyasetle ilgilenen kadınların ya "sembolik" bir değeri olmuş, ya da destek hizmetleri görmüşlerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise kadının toplumdaki rolünde önemli değişiklikler olduğu gibi, özellikle yerel yönetimler düzeyinde kadının siyasete ilgi ve katılımına daha hoşgörü ve istekle bakılmıştır. Ancak, örneğin ABD'de başkanlık için bir kadına oy vermeyeceklerin sayısı 1970 başlarına dek % 40'dan aşağı düşmemiştir (McGlen, vd., 1984, s.85). Bugün için bile "kadın ve siyaset", "kadın ve yetke" kavramlarının birbirinden çok ayrı kavramlar olarak düşünüldüğü açıktır.

Kadını güç, yetke, siyasal etkinlik gibi kavram ve olgulardan uzak kılan nedir? Bu soruya değişik kuramsal yaklaşımlar değişik yanıtlar vermektedirler. Siyasal sosyalleşme kuramına göre, kız ve erkek çocuklar daha çocukluktan ayrı ilgi alanlarına itilmekte ve bu sosyalleşme süreci içinde erkek karar verici bir rol kazanırken, kadın edilgen, bağımlı ve ikincil bir rol içine girmektedir. İlgi si kamu alanı dışına, yani eve yöneltilen kadının siyasal olaylara ve siyasete ilgi duyması da pek beklenmemektedir.

Gerçekten çeşitli araştırmalar bugün bile her eğitim düzeyindeki kadının erkeklere göre siyasete daha az ilgi duyduğunu göstermektedir. Örneğin 1980 yılında ABD'de yapılan bir araştırmada sorulan hükümet ve toplum olaylarını ne ölçüde izledikleri sorusuna erkeklerin % 32.8'i, kadınların ise % 21'i "çok zaman" izlediklerini söyleyerek yanıt vermişlerdir (Mc Glen, vd., 194, s.90). Yüksek öğrenim görmüş genç kadın ve erkeklerde bu ayırım daha da büyümekte, erkeklerin % 35.3'ü, kadınların % 13.5'i bu konuları çok zaman izlediklerini belirtmektedirler.

Avrupa Konseyi'nce yapılan bir araştırmaya göre de Batı Avrupa'da erkeklerin % 30'una karşılık kadınların % 80'i siyasetten anlamadıklarını söylemektedirler (Women 2000, No:2, 1989). Aynı araştırma Orta Avrupa'da üç kadından ancak birinin gazetelerde

siyasetle ilgili haberler okumakta olduğunu, üç kadından birinin de hiç siyaset konuşmadığını ortaya koymuştur. Akdeniz ülkelerinde ise ancak on kadından biri sık sık siyasi haber okumakta veya siyaset konuşmaktadır.

Kadının siyasetten uzak kalışını durumsal koşullarla açıklayan yaklaşıma göre de, kadının toplumdaki yeri aile içindeki geleneksel rolüne bağlı olarak belirlenmektedir. Kadının bu rolün dışındaki alanlara yönelmesi ve bunlar için zaman ve enerji ayırması kolay olmadığı gibi, çok zaman toplumsal yaptırımlara da yol açmaktadır. "Kadınlar evlerini yönetmekle uğraşmalı, ülkeyi yönetmeyi erkeklere bırakmalıdır." Bugün de hala egemen ideoloji bu olunca her kadın için önceliği ev ve çocuk almakta, çalışan kadınlar için de bu sınırlar dışına çıkmak güçleşmektedir.

Gerçekten birçok kadın bu nedenlerle siyasal etkinliklerden ya tümüyle uzak durmakta, ya da bazı kadınların yaptığı gibi bu tür etkinlikleri çocukların büyümesinden sonra düşünmektedir. ABD'de yapılan çeşitli araştırmalar kadın politikacıların erkeklere göre daha ileri yaşlarda siyasete atıldıklarını gösterdiği gibi, araştırma sırasında büyük çoğunluğunun 18 yaşından küçük çocuğu olmadığını da ortaya koymuştur (Mc Glen, vd., 1982, s.18). Bu tür etkinliklere katılan kadın için çocukların varlığı rol çatışması ve suçluluk duygusu yaratırken, erkeklerde herhangi bir kaygıya yol açmamaktadır. Oysa bir kadının siyasete ilgi ve katılımında çocukların yaşı ve kocasının desteği gibi etmenler çok belirleyici rol oynamaktadır. Yine birçok araştırma evli bir kadının siyasal bir kariyere sahip olabilmesi için öncelikli koşulun "kocanın desteği" olduğunu göstermektedir (Mc Glen, 1982, s. 120).

1960 sonrasında feminist hareket içinde bu iki yaklaşımı da kapsayacak biçimde toplumun ataerkil yapısı üzerinde duran görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüş tüm toplumsal ilişkilerde erkek egemenliğini dayatan ve cinsiyet ayırımını ortaya koyan özelliklerin toplumun ataerkil yapısından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Ataerkil aile ve ataerkil toplum yapısı içinde cinsiyet ayırımı yalnızca kadın-erkek arasındaki bir işbölümünü değil, kadını erkeğe

bağımlı kılan bir toplumsal rol ve toplumsal ilişkiler ağı yaratmaktadır. Erkek rolüyle bağımsızlık, yetke ve toplumsal önem kazanırken, kadın bağımlılık, güçsüzlük ve toplumsal değersizlik kazanmaktadır (Kendrigan, 1984, s. 40). Erkek kamu alanına, toplumsal ilişkilere yönelirken, kadın evin içine kapanmaktadır. Ataerkil toplum sosyalleşme sürecini kullanarak erkeğe birçok alanda "yasal bir egemenlik kullanma" olanağı da sağlamaktadır.

Bu görüşü benimseyen radikal feministler, bu nedenle, kadını bağımlı ve ikinci sınıf yapan ataerkil toplum yapısı değişmedikçe, cinsiyete dayalı roller ve bunları destekleyen aile gibi kurumlar kalkmadıkça kadın üzerinde baskının ve cinsiyet ayırımının ortadan kalkmayacağını düşünmektedirler. Daha ılımlı feminist görüşler de, temelde bu yaklaşımı benimsemekle birlikte, tüm toplumsal ilişkilerde cinsiyet ayırımını ortadan kaldırılmasına yönelik iyileştirmelerden yanadırlar. Bu anlamda güç ve siyaset kavramlarının da yeniden tanımlanması gerektiğini ileri sürmektedirler. Örneğin siyasetin bugünkü içeriğinin kadınları pek ilgilendirmediğini söyleyen feministler, siyasetin gündelik yaşamı ilgilendiren konuları içermesi gerektiğini, bunun siyaseti gerçek anlamına dönüştüreceğini ileri sürmekte, siyasetin "gündelik savaşı" içerme yönünde genişlemesini ve daha insancıllaşmasını istemektedirler (Jaquette, 1984, s.29, Bookman, vd., 1988, s.8).

Feministlerin bu görüşleri, kadınların yerel sorun ve politikalarla daha yakından ilgilenmeleri ve yerel yönetimlere daha çok katılma isteği göstermeleriyle de doğrulanmaktadır. Ayrıca bu görüşler, daha yaygın ve katılımcı karar-verme süreçleri öngören demokratik istemlerle de denk düşmektedir. Bu açıdan feministlerin bu tür istem ve çabalarının yalnızca kadınlara daha eşit temsil olanağı sağlanması açısından değil, siyasal karar süreçlerinin düzey ve içeriklerini geliştirerek genel anlamda demokrasiye de katkısı olacağı açıktır.

3.KADIN-ERKEK EŞİTLİĞİ YÖNÜNDEKİ ÇABALAR, BENİMSENEN POLİTİKA VE UYGULAMALAR

Uluslararası gerçeklerin ve verilen sayıların da açıkça gösterdiği gibi, kadının oy hakkı ile başlayan eşitlik arayışı yüzyılımızın son çeyreğinde de hala önemini korumakta ve bu yolda verilen savaşı birçok alana da yayılarak sürüp gitmektedir. Bugün eşitsizlik kavramından çok, cinsiyet ayırımı ile açıklanabilen engellere karşı sürdürülen savaşı, son yıllarda ulusal ve uluslararası düzeyde bir dizi politika ve uygulamaya da yol açmıştır. Uluslararası düzeyde istenen, hiç kuşkusuz öncelikle açık eşitsizlik ve haksızlıkların önlenmesi ve kadının durumunun iyileştirilmesidir. Ükelere göre de önem kazanan konular ve sorunlar değişmektedir.

Bu konu son 15-20 yıldır Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi'nin gündemine de girmiş ve her iki kuruluş üye ülkelerin ulusal politikalarını etkileyen bir rol oynamışlardır. Örneğin Birleşmiş Milletlere üye ülkelerin 91'inde kadın sorunlarıyla ilgilenmek üzere ulusal düzeyde bir kurumlaşmaya gidilmiştir, 37 ülkede de buna benzer yapıda bir kurum oluşturulmuştur (Women 2000, No:2, 1990).

Birleşmiş Milletler 1975-1985 arasını "kadın on yılı" olarak ilan ederken, bu dönemde üç büyük uluslararası konferansın toplanmasına da önderlik etmiştir. Her alanda kadın-erkek eşitsizliğini konu edinen BM, 1979 yılında da "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi" hakkındaki Sözleşmeyi kabul etmiştir. Bu sözleşme bugün 98 ülke tarafından onaylanmıştır.

Çeşitli sorunlar arasında kadının siyasal ve kamusal yaşama katılımı da BM'in üzerinde durduğu konulardan biri olmaktadır. Bu konuda 1952 yılında kabul edilen "Kadınların Siyasal Hakları Sözleşmesi"nden sonra Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nde ve çeşitli zamanlarda toplanan uluslararası konferanslarda da bu konuya özel bir yer vermektedir. Örneğin Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi hakkındaki sözleşmenin 7. maddesi buna ayrılmıştır.

"Madde:7".

- Taraf devletler Ülkenin siyasal ve kamusal yaşamında kadınlara karşı ayırımın önlenmesi için tüm önlemleri alacak ve özellikle kadınlara erkeklerle eşit koşullarda aşağıdaki hakları sağlayacaklardır.

a) Bütün seçimlerde ve halk oylamalarında oy kullanabilmek ve halk tarafından seçilen organlara seçilebilmek.

b) Hükümet politikasının hazırlanmasına ve uygulanmasına katılmak, kamu görevinde bulunabilmek ve hükümetin her kademesinde görevler üstlenmek.

c) Ülkenin kamusal ve siyasal yaşamında hükümet dışı kuruluş ve derneklere katılmak."

Kadın on yılının başlangıcında yapılan Meksika Toplantısı'nın (1975) ilk beş yıl için gösterdiği hedefler arasında kadınlara eşit seçme ve seçilme hakkı, yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerdeki karar organlarına daha geniş katılım gibi konular da yer almıştır. 1980 Kopenhag toplantısında ise, kadın on yılının sonunda siyasal etkinliklerde kadının eşit olarak yer alması, seçim ya da atama yolu ile gelinen görevlerde kadın sayısının yükseltilmesi amaçlarına yer verilmiştir. 1985 yılında gerçekleşen Nairobi Toplantısında, yalnız bazı istemler dile getirilmekle kalmamış, bunların gerçekleşmesi yolunda bazı öneri ve tavsiyeler de bulunulmuştur. Nairobi Sonuç Bildirgesi'nde hükümetlere, ulusal ve yerel yönetimlerde kadınların eşit olarak temsil edilmesi, üst düzey yönetimlerde kadınların erkeklerle eşit sayıya ulaşması yönünde çaba göstermeleri tavsiyesinde bulunmaktadır. Bu çabaların kadın-erkek eşitliği ve demokrasi açısından önemi üzerinde durulurken, bu çabaların barış açısından da bir anlamı olacağı belirtilmektedir. Örneğin uluslararası ilişkilerde ve özellikle barışla ilgili kararlarda kadının eşit olarak katılımı sağlanmadıkça, evrensel ve kalıcı bir barışın sağlanmayacağı görüşü Nairobi Konferansı'nın ilke kararları arasında yer almaktadır (Women 2000, No:2, 1989).

Avrupa Konseyi'de, 1975 yılından buyana çeşitli toplantılarıyla ve bu toplantılar da alınan kararlarıyla siyasal ve kamusal yaşamda kadın-erkek eşitliğinin sağlanması yönünde çaba harcamak-

tadır. Avrupa Konseyi, çeşitli toplantılarda dile getirildiği gibi kadınların siyasete katılımları ve bu alanlarda kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasını demokrasi için temel bir gereklilik olarak görmektedir. Bu eşitliğin sağlanmasında başlıca görevin hükümetlere düştüğünü kabul etmekte, bunun yanı sıra siyasal partiler, sendikalar, kadın örgütleri, hükümet dışı kamu kuruluşları ve baskı gruplarının karar-verme organlarında daha çok kadına yer vererek önemli roller oynayabileceklerini ileri sürmektedir (CE, 1986, s. 129-130).

Kuşkusuz uluslararası kuruluşların kabul ettiği sözleşme ve tavsiye kararlarının yaptırım gücü sınırlı olduğu gibi, bu tür ilke kararları daha çok soyut ve genel kalmaktadırlar. Bu açıdan kadın-erkek eşitliğin yönünde gerçekçi çabaların, özendirici politika ve stratejilerin gündeme getirilmesi görevi ulusal hükümetlere ve o ülkedeki çeşitli kuruluşlara düşmektedir. Örneğin birçok Avrupa Konseyi Ülkesinde bile kadınların siyasal etkinliklerde temsili konusunda henüz fazla bir iyileşme sağlanamamıştır. Yine de uluslararası bağlantılar, hükümetler, siyasal partiler ve öteki kuruluşların uluslararası normlara uymaları konusunda itici bir güç olabilmektedir. Bu nedenle şöyle bir varsayım ileri sürülebilmektedir: "Bir ülke eşitlik politikalarını yakından izleyen ne kadar çok sayıda uluslararası ilişkiler sistemine dahilse, devlet olarak eşitlik konusunda o kadar çok adım atmaya zorlanmaktadır" (Tekeli, 1990, s. 86).

Uluslararası düzeyden ulusal düzeye indiğimizde kadınların durumunu iyileştirmeyi amaçlayan ulusal düzeyde bir kurumlaşmaya gidildiği, ancak her ülkede ve doğal olarak, öncelikle kadının eğitim, aile, çalışma yaşamındaki sorunlarına ağırlık verildiği görülmektedir. Ancak gelişmiş batı ülkelerinde kadınların siyasal ve kamusal karar-verme süreçlerine katılımı konusu ulusal politikalarda önem kazanmaktadır.

Kuşkusuz Avrupa genelinde de henüz eğitim ve çalışma olanakları, ev ve çocuk sorumluluğu gibi birçok alanda kadın-erkek eşitliği sağlandığı söylenemez. Ancak bu ülkelerde gerek ekonomik

ve sosyal gelişme, gerek kadın hareketlerinin gücü ve etkisi nedeniyle siyasal yaşamda kadınların yetersiz temsil ediliyor olmaları toplumu rahatsız edici bir gerçek olmaktadır. Kadınların hem vatandaş olarak toplumun yarısını oluşturmaları ve kamu hizmetlerine çok daha fazla gereksinim duyan bir kesim olmaları, hem de daha yoğun olarak kamu kesiminde çalışıyor olmalarına karşın ne hükümet ve üst düzey yönetimlerde, ne siyasal partiler ve meclislerde yeterince yer almaktadırlar. Bu durum, toplumları bu alanda da kadın-erkek eşitsizliğini sorgulamaya itmektedir. Bu sorgulama içinde kadının, eğitim ve iş olanakları, aile sorumlulukları, siyasal partilerin yapısı, siyasal bilgi ve deneyim kazanma olanakları, siyasetin ve demokrasinin işleyişi gibi birçok alanda çeşitli engellerle karşılaştığı ortaya çıkmaktadır.

Ortaya çıkan bir başka gerçek de daha çok kadının siyasete katılmasının erkek egemen toplumu birkaç noktada epeyce zorlayacağıdır. Özellikle siyasete katılan her kadının bir erkeğin yerini alacağı kesindir (Roudy, 1986, s. 126). Erkekler böyle bir rekabete pek de alışık olmadıklarına göre, bunu ne ölçüde doğal karşılayacak ve istek göstereceklerdir? İkinci olarak daha çok kadının siyasete girmesi, kaçınılmaz olarak kadın sorunları ve kadın çıkarlarının ön plana gelmesini doğuracaktır. Bu açıdan kadının siyasete katılımı tüm toplumsal ilişkileri de, siyasal yapı ve işleyişi de önemli ölçüde değişime zorlayacaktır.

- Kadının Siyasal Katılımını Arttırmak için getirilen öneriler

Kadınlar açısından siyasete katılım, hem siyasette kadın-erkek eşitliğinin bir gereği, hem de eşitsizlikleri ortadan kaldırmanın bir yolu. Ancak daha çok sayıda kadının siyasal güç odaklarına gelmesiyle siyasal yapı kadının koşullarını gerçekten iyileştirme yönünde harekete geçecektir (Roudy, 1986, s. 125). Bu anlamda kadınların bir yandan her düzeydeki karar-verme organlarına, öte yandan siyasal orunlara gelmesinin kritik önemi olduğu açıktır. İşte bu nedenle ve engellerin çokluğu bilindiğinden kadınların kamusal ve siyasal karar organlarına gelmesi yönünde "olumlu ayırimcılık" uygulamalarına sıcak bakılmaktadır. En azından koşullar eşitleninceye

dek bu tür kadından yana uygulamalar gerekli ve kaçınılmaz görülmektedir. Ancak kadının kamusal yaşamın her alanına daha çok katılımını özendirici uygulamaların aile ilişkileri, eğitim ve çalışma olanakları, siyasal yapı ve demokratik işleyiş gibi tüm toplumsal ilişkilerle bütünleştirildiğinde gerçekten işe yarayacağı da bilinmektedir.

Genel olarak kadının siyasal karar-verme süreçlerine daha çok katılımını gerçekleştirmek için iki tür önlem düşünülmektedir (*): Birincisi aile, okul, basın-yayın araçları gibi birçok toplumsal kuruma yönelik uzun süreli ve siyasal sistemin kendisine yönelik daha kısa süreli önlemlerdir. İkincisi de doğrudan kadınlara yönelik onların katılımını kolaylaştıran veya özendiren önlemler olarak düşünülmektedir.

Toplumsal ilişkilere ve kurumlara yönelik önlemler, özellikle, özel alanla kamu alanının ayrı alanlar olduğuna ilişkin toplumsal düşünceyi değiştirmeye yönelecektir. Ve kuşkusuz bu düşünceyi yaratan eğitimden işe başlayacaktır. Eğitimin iki ana noktada toplumsal düşünce yapısını değiştirmeye yönelmesi gerekmektedir.

a) İnsanlara cinsler arasında bugünkünden daha değişik bir işbölümü ve rol dağılımı olabileceği öğretilmelidir.

b) İnsanlara siyasal etkinliklere katılımın yalnızca iyi durumda olanlara özgü bir ayrıcalık olmadığı yolunda demokrasi eğitimi verilmelidir.

Cinslerin işbölümü ve rol dağılımını değiştirmek için öncelikle, aile, okul, reklamlar, basın-yayın kuruluşları aracılığıyla yeni toplumsal değerler oluşturulmasına gerek vardır. Eğitimin içeriği ve öğretmenlerin niteliği de bunu sağlamaya yönelik olmalıdır. Örneğin tarih kitaplarında seçme ve seçilme hakkı için verilen savaşımdan veya demokrasi savaşımdan söz edilirken, kadınların eşit oy hakkı için verdikleri savaşıma da yer verilmelidir.

(*) Burada Mariette Sineau tarafından gerçekleştirilen ve Avrupa Konseyi Kadın-Erkek Eşitliği Komisyonu'na sunulan çalışmada yer alan öneriler özetlenmektedir.

Reklamlar ve basın-yayın araçlarında cinsiyet ayırımını ortadan kaldıracak düzeltmeler yapılmalıdır. Toplumu etkilemede büyük bir gücü elinde tutan basın-yayın kuruluşlarında cinsiyet ayırımının önlenmesi için de öncelikle bu kurumların yönetimine daha çok kadının gelmesi önerilmektedir.

Kadının kamusal yaşama daha çok katılımını engelleyen önemli bir etken de kadının aile sorumluluklarından doğmaktadır. Ekonomik gücü olsa bile hiçbir kadın ev ve çocuk sorumluluğunu tümüyle üstünden atıp kolayca siyasal etkinlik için gereken zamanı ayıramamaktadır. Çok zaman da, en azından, çocukların büyümesini beklemektedir. Ancak kadın ve erkek arasında bu konulardaki işbölümünde kökten bir değişim beklemek de kolay değildir. Bu nedenle ev ve çocuk sorumluluğunun toplumca paylaşılması yönündeki politika ve uygulamalara ağırlık verilmesi istenmektedir.

Bunun içinde Sineau, çocuk büyüme ile ilgili sorunların, erkeklerin çoğunlukta olduğu siyasal karar organlarında hiçbir zaman öncelik kazanamayacağını ileri sürmekte, kadınların bu tür önceliklerini ortaya koyabilmeleri için siyasete katılmalarının gerekliliğine işaret etmektedir (Sineau, 1989, s.14).

Siyasal katılımın gelişmesi için demokratik işleyişin de gelişmesi gerektiğine işaret eden Sineau, bunun için siyasetin herkesi ilgilendiren bir anlam kazanması ve gerçek anlamına dönmesi gerektiğini belirtmektedir (Sineau, 1989, s. 15). Herkese küçük yaştan siyasal konuları anlayacak bilgileri verecek bir eğitim süreci oluşturulmalı, örneğin okullarda herkese siyasal haklar ve vatandaşlık eğitimi verilmelidir. Böyle bir eğitim stratejisinin izlenmesinde başlıca görevin ülke yöneticilerine düştüğü belirtilirken, böyle bir eğitimin verilmesinde yalnız okullar ve biçimsel eğitimden değil, televizyon gibi kitle iletişim araçlarından da yararlanılması önerilmektedir.

Cinsiyet ayırımını ortadan kaldırmaya ve daha demokratik, katılımcı vatandaşlar kazanmaya yönelik geniş kapsamlı bir eğitim anlayışı ve stratejisine yönelik bu önlemlerin yanısıra Sineau, siya-

sette başka bir yaklaşımın gerekliliğini de vurgulamaktadır. Herşeyden önce parlamenter demokrasinin gelişmesi için siyasete tüm vatandaşların ve özellikle kadınların katılımını sağlayacak kurumsal koşullar yaratılmalıdır. Siyasal partilerin oligarşik karakterinden sıyrılmaları için önlemler alınmalıdır. Örneğin devlet tarafından siyasal partilere yapılan parasal yardımlarda, siyasetin belirli kesimlerin tekelinden çıkması ve daha geniş bir tabana yayılmasını sağlayacak koşullar getirilebilir. Bu konuda ilginç bir örneğe Finlandiya'da rastlanmaktadır. Finlandiya'da devlet tarafından parlamentoda temsil edilen partilere yardım yapılırken, verilen fonların "dokuzda birinin" kadınların siyasette etkinliklerini desteklemek üzere kullanılmasını öngören bir hüküm getirilmiştir (Ministry of Social Affairs and Health, 1988, s.11).

Gerek parti içi, gerek parti dışı yönetim orunları için yapılan seçimlerde partinin önde gelenlerine öncelik tanıyan sistemler yerine "tercihli oy sistemi" gibi daha eşitlikçi seçim sistemleri de düşünülmelidir. Siyasal görevlere üstüste ve sürekli olarak gelmek, aynı zamanda birden çok görevi üstlenmek gibi konularda da değişiklikler ve sınırlamalara gidilmelidir. Örneğin Belçika'da ve Fransa'da parlamento üyeliği ile Avrupa Parlamentosu'na üyelik veya belediye başkanlığı gibi görevleri bulunanların aynı zamanda bir veya iki görevden fazlasını ellerinde tutamayacaklarına ilişkin yasalar söz konusudur (Sineau, 1989, s. 25.). Avrupa Parlamentosu'nda 1988 yılında Avrupa Parlamentosu üyeliği ile ulusal parlamento üyeliğinin bağdaşmazlığını savunan bir raporu kabul etmiş bulunmaktadır.

Siyasal görevlere gelenlerin yaşama ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi de, bu görevlere yalnızca ekonomik durumu iyi olanların aday olmalarını değiştirecek düzenlemelerdir. Aynı zamanda yeniden seçilemeyenlerin çalışma yaşamına dönüşleri de kolaylaştırılmalı ve desteklenmelidir. Örneğin Danimarka'da belediye başkanlarına, Hollanda'da belediye meclisi üyelerine görevi bıraktıklarından yeni bir işe başlayıncaya dek geçen sürede görevden ayrılma tazminatı ödenmektedir (Sineau, 1989, s.23). Özellikle kadın temsilcilerin görevleri sırasında eğitimleri ve gelişimleri için olduğu gibi, aile sorumluluklarını yerine getirmeleri için de yardımcı olunmalı-

ür.

Sineau özellikle kadınlara yönelik ikinci önlem alanında da ilk olarak kamu yönetiminin daha demokratikleşebilmesi için üst düzey yönetimlerde daha çok kadına yer açılması gerektiğini vurgulamaktadır. İsveç ve Norveç gibi kadının siyasal yaşamda daha çok yer aldığı ülkelerde bile, kamu yönetimlerinin üst düzey görevlerinde kadın sayısı daha düşük kalmaktadır. Oysa üst düzey yönetim organlarında erkeklerin çoğunlukta olması ve kadının bunların dışında kalması, parlamento gibi seçimle gelinen yerlerde kadın sayısı artsa da ciddi ve olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Hükümet ve üst düzey kamu görevlerinde ne denli az kadın bulunduğu ise, başlangıçta verilen sayıların da gösterdiği gibi bir gerçektir. Örneğin parlamentoda kadın oranının % 33'lere vardığı İsveç'te 1980 ortalarında hükümete bağlı komisyonlarda kadın oranı % 16, genel olarak kamu üst yönetiminde % 10 olmaktadır (CE, 1986, s.42-43). Norveç'te son yıllarda üst düzey yönetimlerde kadın oranı ortalama olarak % 20'ye ulaşmıştır (Women 2000, No:1, 1990). Öteki Avrupa ülkelerinde daha da düşüktür. Örneğin en üst düzey görevlerde kadın oranı Fransa'da % 5,6, Belçika'da % 9,6, İspanya'da % 8,5, Portekiz'de % 4 dolayında kalmaktadır (CE, 1986).

Son yıllardaki eşitlik politikalarıyla hükümetler kamu yönetimlerinde de kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik bazı adımlar atmışlardır. Bu nedenle ya yasal olarak üst yönetimde belirli oranda kadının yer alması zorunluluğunu getirilmiş, ya da uygulamayı bu yönde oluşturmaya özen göstermişlerdir. Örneğin İskandinav ülkelerinde kamu kuruluşları ve komisyonlarının yönetimlerinde kadın ve erkeklerin eşit olarak temsil edilmesini öngören yasalar kabul edilmiştir. Danimarka'da 1980 ortalarında kabul edilen bir yasa göre hükümete bağlı kamu kurum ve komisyonlarına atama yapılırken olabildiği ölçüde kadın ve erkek üyeler arasında denge sağlanması öngörülmüştür (Danish Government, 1988, s.6). Belçika'da ise basın ve yayın kuruluşlarıyla ilgili "Medya Konseyi"nin yönetiminde, üyelerin üçte ikisinden çoğunun aynı cinsten olamayacağı koşulu getirilmiştir (Sineau, 1989, s. 28). Böylece eşitlik politikalarının uygulanması açısından çok önemli olan iletişim araçlarıyla

ilgili bir konseyde, kadınların en azından üçte bir oranında temsil edilmesi sağlanmıştır. Fransa'da ise yasal bir düzenleme getirilmemekle birlikte, hükümetlere üst düzey kamu görevlerine kadınların da erkeklerle eşit olarak gelebilmesini sağlama görevi verilmiş, bu yolda alınan önlemler ve sağlanan gelişmeler konusunda parlamentoya iki yılda bir bilgi verilmesi yükümlülüğü getirilmiştir (Sineau, 1989, s.30).

Öte yandan kadınların kamu yönetimlerde üst düzey görevlere gelebilmeleri yolunda bazı önlemler alınmış olmakla birlikte, kadınların en çok sosyal işlerle uğraşan bakanlık ve kurumların yönetimine getirildikleri görülmektedir. Batı Avrupa ve öteki gelişmiş ülkeler genelinde, sosyal işlerle uğraşan bakanlıklara bağlı karar-verme organlarında yer alan kadınların oranı % 13.1 olmaktadır (Women, No., 1990). Bu konuda iyimser ve kötümser iki görüş dile getirilmektedir. İyimser görüşe göre, bu alanlar kadının eğitimi ve ilgisi nedeniyle etkin olabileceği alanlardır; bu açıdan iyidir. Kötümser görüşe göre ise, eşitlik politikaları gereği kadınların bulunmasından kaçınılamıyorsa, en az zarar verecekleri yerde bulunmaları istenmektedir (Women, No.1, 1990). Bu nedenle de bazı durumlarda kadınların temsilini sağlamak için yeni görevler yaratılmakta, ancak bu görevler gerçek bir güç ve yetke içermekten uzak kalmaktadır.

Bugün için kadınların kamu karar-verme organlarında yer almaları yönündeki önlemlerin henüz yetersiz kaldığı ve zaman zaman da sembolik bir eşitlik anlayışıyla hareket edildiği söylenebilir. Yine de karar-verme organlarında kadın-erkek eşitliğinin sağlanması yönündeki politikaların gündeme gelmesi kadınlar için yeni olanaklar yaratmaktadır. Bir yandan kadının toplumsal rol algılaması ve çalışma yaşamına bakış açısı değişmektedir. Öte yandan eşitlik politikaları içinde karar-verme organlarına gelen kadınlar arasında kadın sorunlarına ilgi ve duyarlılık artmakta ve bu kadınlar arasında kadın sorunları konusunda bir dayanışma doğmaktadır. Bu nedenle kamu yönetiminde daha çok kadın politikası önemi yadsınamıyacak bir politika olmaktadır.

Kamuyönetimine daha çok kadının gelmesinin kadını siyasal katılımı ile de yakın ilgisi vardır. İlk olarak kamusal karar organlarına yeterli kadın gelmedikçe, yalnızca seçilen kadın sayısının artması kadın haklarının ve çıkarlarının korunmasına yetmeyeceği gibi, bu tür karar organlarında yer almayan kadının toplumu biçimlendiren politikaları etkileme olanağı da bulunmayacaktır. Ayrıca kamu yönetimlerinde yer alan kadının ülke yönetimi konusunda önemli bir bilgi ve deneyim kazanacağı açıktır. Bu deneyim gerek kendisinin siyasete katılımı, gerekse siyasette yer alan kadına destek vermesi açısından son derece önemlidir.

- Kota Uygulamaları

Kadının siyaset katılımı konusunda kota uygulaması daha da yaygınlık kazanmış bir uygulama olmaktadır. Batı Avrupa'da birçok siyasal parti, parti içindeki her düzey karar organlarında ve aday listelerinde kadınlara daha çok yer verilmesi ilkesini benimsemiştir. Çünkü siyasal partilerde kadın nerede sorusu, parti üyesi olarak kadının varlığını, fakat yönetici olarak pek ortaya çıkmadığını göstermektedir. Batı Avrupa genelinde siyasal partilerde kadın üye oranı % 20 ile % 40 arasında değişmektedir (Women, 2000, No:2, 1989). Buna karşılık parti yönetiminde, aday listelerinde, parlamento ve belediye meclislerinde çok az kadın bulunmaktadır. Siyasal yaşama katılmak birçok zaman erkekler için de kolay değildir ve özel koşullar gerektirmektedir. Bu açıdan siyasal partilerin dar kadrolardan oluştuğu, oligarşik yapı özellikleri gösterdiği gibi eleştiriler de yapılmaktadır. Kadın için ise, çok daha karmaşık sosyal, kültürel nedenlere bağlı olarak durum daha da zordur. Siyasal partilerde karar-verme ve gücün erkeklerin elinde olduğu açıktır. Siyasal partiler içinde çeşitli görevlere gelmiş başarılı kadınlar da, çok zaman, "erkeklerin kadınları önderlik rollerinden uzak tutmaya çalıştıkları" yolunda görüşler ileri sürmektedir (McGlen, 1982, s.113). Gerçekten siyasal partilerde kadınlara genellikle destek hizmetler gibi görevler verilmekte, siyasal deneyim kazanma ve yükselme olanakları çok zaman daraltılmaktadır. Birçok siyasal partide kadının "seçilebilir aday" olarak değer kazanması da kolay olmamaktadır.

Kadının yalnızca seçmen ve yardımcı rolden çıkması, seçilme açısından da erkeklerle eşit konuma gelebilmesi için siyasal partilerin kadınların yükselmesine açık olmaları gerekmektedir. Oysa tüm dünyada siyasal partilerde etkin rol oynayan kadın sayısı çok sınırlı olduğu gibi, çoğunlukla bu kadınlar kadın olma özellikleriyle değil erkeğe benzer özellikleriyle ön plana çıkan veya çıkmaya özen gösteren kadınlar olmaktadır.

Kadının siyasal yaşama katılması ve seçilmesinin, partiler içinde yükselme ve etkin görevlere gelme olanaklarıyla yakın ilişkisi olduğu da açıktır. Siyasal partiler ise yakın zamanlara dek kadını ne parti içi etkin görevler açısından, ne de seçilebilir aday olma açısından pek fazla değerli ve uygun bulmaktadırlar.

Tablo:3- Bazı Ülkelerde Aday Gösterilen ve Seçilen Kadın Oranları

Ülkeler	Kadın Aday Oranı	Seçilen Kadın Oranı
Belçika	25.2	8.3
Danimarka	21.5	31.2
Fransa	25.0	22.2
Almanya	19.6	14.8
İrlanda	10.8	13.3
İtalya	7.6	13.6
Lüksemburg	11.9	33.3
Hollanda	15.8	24.0
İngiltere ve Kuzey İrlanda	9.3	13.6

Kaynak: Women 2000, No.2, 1989. (Avrupa Konseyi'nin "Avrupa'daki Siyasal Süreçte Kadının Durumu" adlı raporundan alıntı, 1984).

Yukarıdaki tablo birkaç ülke dışında seçilen kadın oranının oldukça düşük kaldığını gösterirken, bir başka gerçeği de ortaya koymaktadır. Birkaç ülkede aday oranının üstünde kadın seçimi kazanmış görünmektedir. Bu ülkelerde toplumun kadına bakış açısının siyasal partilerin önünde olduğu söylenebilir. Siyasal partilerin kadını hala "seçilebilir" aday olarak görmemelerine karşın, bu ülkelerde kadın seçilebilme şansını arttırmış durumdadır. Bu

sonuçlarda, kuşkusuz, o ülkelerdeki feminist hareketin gücünün ve seçimlerde kadın adayların desteklenmesinin payı büyüktür.

Sonuç olarak tablo 2'de de verildiği gibi İskandinav ülkeleri dışında Batı Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğunda kadınların parlamentoda temsili bugün için bile % 15'in altında kalmaktadır. Yerel yönetimlerde de kadın oranı İskandinav ülkelerinde % 30'lara çıkar-ken, Orta Avrupa ülkelerinde % 10-15 arasında değişmekte, Güney Avrupa ülkelerinde % 10'un altına inmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde Kongre'de 1988 yılı için 28 kadın bulunmakta, eyalet meclislerinde kadınların oranı % 15.8 olmaktadır (Women, 2000, No.1, 1989).

İşte bu gerçeklerin ışığında kadının siyasete daha çok katılımını sağlamak için siyasal partilerin yönetim organlarında ve aday listelerinde kadınlara kota ayrılması istenmektedir. "Kotalar, siyasal partilerin ve meclislerin kapısını zorlayacak ve açacak araçlar" olarak düşünülmektedir (Sineau, 1989, s.29). Bu anlayış içinde son yıllarda özellikle sol görüşlü ve eşitliği savunan partilerde kota uygulamasına geçilmiştir. Çünkü "kota" siyasal yaşamda temsil edilmeyen bir cinse, en azından belirli bir oranda temsil edilme güvencesi getiren eşitlikçi ve demokrat bir uygulama olmaktadır.

İsveç'te tüm siyasal partiler son birkaç seçimde, yasal olmasa da, aday listelerinde 40/60 oranına uygun davranmaktadırlar (CE, 1986, s.41). Bununla hiçbir cinsin parti listelerinde yüzde 40'dan az, yüzde 60'tan çok yer almaması sağlanmaktadır. Belçika'da tüm siyasal partiler parti organlarında beşte bir veya dörtte bir oranında bir kotayı uygulamaktadırlar. Belçika Sosyalist Partisi seçimlerdeki aday listeleri için de dörtte bir oranında bir kotayı kabul etmiştir. Bunların dışında İtalya, İspanya, Portekiz, Avusturya, F.Almanya'daki sol partiler de 1980'lerin ikinci yarısında genellikle % 25'lik bir kota uygulamasına geçmişlerdir.

F.Almanya'da Sosyal Demokrat Parti ilk kez 1986 yılında Nürnberg Konferansı'nda kadınlar için % 25'lik bir kota uygulamasını kabul etmiş, 1988 Münster Toplantısı'nda ise bunu gelecek yıllarda

genişleyecek ve tam bir eşitliğe ulaşacak olan bir politikaya dönüştürmüştür. 1988 yılında kabul edilen tüzük değişikliğine göre tüm parti organları ve delege seçimlerinde her iki cinsin temsili için, en azından, yüzde 33 1/4'lük bir kota uygulanacaktır. 1990'dan sonra Federal Meclis, eyalet meclisleri ve belediye seçimleri için hazırlanacak aday listelerinde dört yerden biri kadın veya erkeğe verilecektir. Federal Meclis ve Avrupa Parlamentosu için hazırlanan eyalet listelerinde 1994'den sonra her üçüncü yer kadın veya erkeklere ayrılacaktır. 1998'den sonra ise listede adaylar bir kadın, bir erkek veya bir erkek, bir kadın ile başlayacak ve en az temsil oranı yüzde 40 olacaktır (SPD- Parteivorstand, 1989).

Kota uygulaması siyasal partilerin yönetiminde ve aday listelerinde buna bağlı olarak parlamento veya yerel yönetimlerde seçilen kadın sayısını da arttırmaktadır. Gerçi kota uygulamasının etkilerinin sınırlı kalacağı yolunda ciddi kaygılar vardır. Kuşkusuz bu kaygıları giderecek bazı koşullar olduğunda olumlu sonuçlar alındığı da görülmektedir. Örneğin genel olarak kadın-erkek eşitliği yönündeki geniş ve yaygın politikaların uygulandığı ve kadın hareketlerinin güçlü olduğu ülkelerde kota uygulamasına da sahip çıkmakta ve gerçekten olumlu sonuçlar alınabilmektedir. Gerçekten ancak kadınların kadın sorunlarına duyarlılığı ve çabaları, olumlu ayrımcılık uygulamalarının uygulanmasını kolaylaştırmakta ve onlara bir gerçeklik kazandırmaktadır.

Kota konusunda yapılan araştırmalar, uygulamanın kamuoyunda daha olumlu karşılandığı yolunda veriler ortaya koymaktadır. Örneğin Avusturya'da yapılmış bir araştırmaya göre, genel olarak Avusturyalı kadınların % 43'ü, siyasetle ilgili olanların % 60'ı kadınlar için kota gibi bir uygulamayı istediklerini belirtmişlerdir (CE, 1986, s.14). Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerde milletvekillerini kapsayan bir araştırma da benzer sonuçlar vermiştir. Avrupa Konseyi tarafından oluşturulan bir komisyonun gönderdiği bir soru kağıdına verilen yanıtlara göre, kadınların % 77'si, erkeklerin % 63'ü kadınların siyasete katılımlarını arttırmak için özel önlemler alınmasına olumlu bakmaktadırlar (CE, 1989, s.151). Bu tür önlemlerin geçici olmasını isteyenler toplam olarak % 42 olurken, % 58'i

süreklilikten yana olduğunu söylemektedir.

Kuşkusuz tüm olumlu ayırıcılık uygulamaları olduğu gibi, kota konusu da tartışma dışı değildir. Kaldı ki yalnız başarısı ve sonuçlarıyla değil, henüz uygulanıp uygulanmaması açısından da tartışmalar sürüp gitmektedir. Ancak, belki olumlu sonuçlar alındığında tartışmaların yönü belirlenebilecektir. Bu nedenle de, özellikle kota uygulamasının ne ölçüde kadın sorunlarına çözüm getirebileceği gibi sorunların yanıtlanması gerekmektedir. Örneğin feminist yaklaşım içinde yalnız seçilmek değil, seçim başarılarının uygulanan politikalara yansması önemlidir (Kendrigan, 1984, s.91). Kota uygulamasında da bu nedenle, seçilen kadınlara büyük sorumluluk ve görev düştüğü açıktır.

4. TÜRKİYE'DE KADIN GERÇEĞİ

Genel olarak Türkiye'nin çok yüzlü bir toplum olması gibi, kadın gerçeğinin de birden çok yüzü bulunmaktadır. Doğu'su ve Batı'sı ile çok farklılaşan, aile, eğitim, iş ve çalışma koşulları çok değişen Türkiye'de tüm insanlar için olduğu gibi kadın için de yaşanan gerçekler değişmektedir. Ancak değişen tüm sosyal-ekonomik ve kültürel etmenlere karşın değişmeyen bir kadın gerçeği yok mudur?

Zaman zaman birçok alanda gelişmemişliği ve birçok eşitsizliği yansıtan Türkiye'de kadın-erkek eşitsizliğini tartışmak zaman zaman "anlamsız" ya da "yararsız" görülmektedir. Özellikle insan haklarının tam anlamıyla sağlanamadığı bir ülkede kadın haklarıyla uğraşmak "lüks" de bulunabilmektedir. Bu araştırmada da bazı kadınlar, kadın haklarından önce insan hakları diyerek, insan haklarının gelişmesiyle kendiliğinden kadın haklarının gelişeceğini söyleyerek bu görüşü paylaşmışlardır.

Gerçekte Türkiye gibi toplumsal gelişimi ve değişimi sürüp giden bir ülkede bir yandan çağdaş değerler ve yüksek yaşam standartları, öte yandan geleneksel değerler ve çok düşük yaşam düzeyleri birarada varolabilmektedir. Bu durum tartışılan değerler, haklar, güvenceler sistemine de yansımaktadır. Bu nedenle bir yandan birincil insan hakları tartışılırken, kadın hakları tartışması da,

tüketici hakları tartışması da yapılabilir.

Ancak kadın hakları genişleyen, zenginleşen insan hakları içinde yer alsın da, bu haklar kadın sorununun yalnızca bir yüzüdür. Çünkü kadın-erkek eşitsizliğinin kökleri çok derinlerden gelmekte ve temelde cinsiyet ayırımının sergilenmesini gerektirmektedir. Oysa büyük ayırımların yaşandığı Türkiye'de henüz bu anlamda bir sorgulama kadınlar arasında bile yaygın değildir.

Türkiye'de sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak yalnızca bazı kadınlar mı ezilmekte dir? Bazı kadınlar için ise eğitim, ekonomik güç gibi nedenlere bağlı olarak "ezilmişlikten kurtuluş" mu sözkonusudur? Yoksa açık haksızlıkların dışında tüm toplumsal ilişkilerde karşımıza çıkan bir cinsiyet ayırımı mıdır söz konusu olan?

Türkiye'de kadın açısından hem çok açık ve büyük haksızlıkların yaşandığı, hem de tüm toplumsal ilişkilerde cinsiyet ayırımının belirleyici olduğu bir gerçektir. Üstelik bu durum çok fazla sorgulanmaksızın kabul de edilmiştir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Herşeyden önce birinci neden Türkiye'de sosyo-ekonomik koşulların ortaya koyduğu genel eşitsizlikler tablosudur. Ayrıca kadınlara özgü nedenler de vardır. Türkiye'de kadınlar uzun süre, zamanına göre ileri sayılan haklar elde etmiş olmakla yetinmişler, bu haklara uyma çabası, koruma çabası göstermişlerdir. Kuşkusuz bu yetinmede Türkiye'nin sosyo-ekonomik açıdan az gelişmişliği, bu hakları bile kullanamayan kadınların varlığı da rol oynamıştır. Öte yandan genel olarak toplumun örgütlenme, hak arama ve siyasete uzaklığı da, kadınların bilinçlenme, seslerini yükseltmeleri açısından olumsuz rol oynamıştır. Varolan kadın örgütlerinin de kadın haklarını genişletmek ve yaygınlaştırmaktan çok kazanılan hakların savunulmasına ağırlık verdikleri söylenebilir (Tekeli, 1988, s.330). Ancak 1980 sonrasında ortaya çıkan örgütlenmeler içinde ataerkil aile, cinsiyet ayırımı gibi feminist söylemler ve yaklaşımlar dile getirilmeye başlanmıştır. Ancak birkaç büyük kenti kapsayan bu anlamdaki kadın hareketlerinin, büyük bir toplumsal muhalefete dönüşmesi için önünde oldukça büyük engeller olduğu da açıktır.

Oysa Türkiye'de değişen sosyal, ekonomik ve kültürel etmenlere karşın değişmeyen "kadın olma gerçeği" kadının tüm toplumsal ilişkilerini belirlemektedir. Çok güçlü bir ataerkil aile yapısı ve cinsiyet ayırımı kadın için geçerli kuralları ve rolleri oluşturmaktadır. Bu toplum yapısı içinde kadın için "evlilik ve aile" vazgeçilemez bir öneme sahip olmaktadır. Ailenin seçeneksiz olması nedeniyle, ekonomik açıdan vazgeçilebilir olduğu durumlarda da kadın için güvenlik, cinsellik ve sevgi gereksinimlerini karşılayacağı tek ilişki biçimi olarak kalmaktadır (Tekeli, 1988, s. 387). Evlenme oranlarının yükselmesine karşın, Türkiye'de boşanma oranlarının düşüklüğü de bunun bir göstergesi olmaktadır.

Ailenin bunca vazgeçilmez olması, doğal olarak, her düzeydeki kadın için ev kadını ve annelik rolünü birincil konuma getirmektedir. Belki kentlerde çalışan kadınlar için bu öncelikler zaman zaman çelişkilere de yol açmaktadır. Ancak toplumsal değişimden en çok etkilenen öğrenim görmüş kentli kadın ya kendi seçimi, ya da ekonomik zorunluluk nedeniyle çalışma yaşamına girse bile, toplumsal rolünde çok az değişiklik yapabilmektedir. Çünkü çok zaman ya ailenin (kocanın) desteği fakat bağımlılık, ya da özgürleşme ve bağımsızlık fakat yalnız kalma arasında bir seçim söz konusu olmaktadır. Ekonomik açıdan bağımsız olabilecek çok az kadının bulunmasının yanı sıra, bu durumdaki kadınlar da toplumsal ve duygusal nedenlerle aile ilişkilerini kolay kolay boşlayamamaktadırlar. Bu nedenle bireysel düzeyde de kadının, kadın-erkek eşitsizliğini ya da cinsiyet ayırımının yol açtığı toplumsal rolleri sorgulamaya pek şansı olmamaktadır.

- Genel Olarak Kadını Çevreleyen Koşullar

Türkiye'de yeterli olmayan eğitim, çalışma, sosyal güvenlik gibi olanaklar, kadın için daha da kısıtlanmaktadır. Örneğin 1987-88 öğretim yılında okullaşma oranları ortaokul çağındaki erkekler için % 64.4 kızlar için % 39.4, lise çağındaki erkekler için % 40, kızlar için % 25, yüksek öğretim çağındaki erkekler için % 14, kızlar için % 7.5 olmaktadır (Baloğlu, 1990, s.46). İleri yaşlardaki nüfus içinde de eğitilmiş kadın çok düşük sayıdadır. 12 yaş ve yukarısı kadın nüfus

18.6 milyon olurken, bunun yalnızca yaklaşık 2.5 milyonu ilkokul üstünde bir eğitim görmüştür (DİE, 1990, s.28). Bunlar içinde yüksek öğrenim gören kadın yalnızca 302 bin dolayında kalmaktadır.

Eğitim ve niteliksel gelişim olanağı kısıtlanan kadının, çalışma olanakları da kısıtlıdır. Herşeyden önce Türkiye'de tarım dışında yeni istihdam yaratılması yetersizdir. Çalışan nüfusun hala %57'si tarımda yer almakta, kadın çalışanlar arasında bu oran %77'ye çıkmaktadır. Gerçekten Türkiye'de yaklaşık 5.9 milyon kadın çalışıyor görünmekte, ancak bunların yaklaşık 4.6 milyonu tarım sektöründe yer alırken, 4.3 milyonu da (%72.8) ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır (DİE, 1990, s. 35-36).

20.000 ve daha fazla nüfuslu yerlerde (kentler) yaşayan 12 yaş ve yukarısı kadın nüfus yaklaşık 9 milyon olurken, buralarda ancak 1 milyon dolayında kadın çalışmaktadır (DİE, 1990, s.98). Bu durumda çalışabilir durumdaki kadının kentlerde çalışma yaşamına katılma oranı %12 düzeyinde kalmaktadır. Yaklaşık 500 bin kadın işsiz görünmekte, 7.5 milyon kadın işgücü dışında kalmakta, bunun içinde 5.8 milyonu da ev kadını olmaktadır (DİE, 1990, s.98-100). Kentlerde bile çalışan kadının ancak yarısı ortaokul ve üstü bir eğitim görmüştür. Kentlerde 181 bin dolayında lise, 158 bin dolayında yüksek okul bitirmiş kadın çalışmaktadır (DİE, 1990, s.98).

Bağımsızlık ve özgürleşmenin maddi temelleri açısından bile, bu koşullara sahip kadın sayısının ne denli az olduğu ortadadır. Üstelik özellikle düşük gelirli işlerde çalışan kadınlar arasında çalışma isteksizlikle de karşılaşmaktadır. Çalışmaları karşılığında eve bir katkı sağlayan, ancak ev yükleri ve çocuk sorumluluğundan kurtulamayan kadınlar için, çalışmanın pek çekici olmaması da anlaşılabilir.

Bu durumda bırakınız toplumu sorgulamayı, ev kadını dışında roller arama, ya da bunlara öncelik verme şansının bile ancak çok sınırlı sayıda kadın için söz konusu olacağı açıktır. Öte yandan geleneksel rolleri değiştirmek, ekonomik güvence açısından daha iyi durumdaki kadınlar için de kolay görünmemektedir. Eğitim ve çalışma

belki kadının toplumdaki ve ailedeki rolünü sorgulama olanağını arttıracak iken, ataerkil toplum yapısı içindeki eğitim kadınlara ilişkin geleneksel değerlerin yeniden üretilmesine hizmet etmektedir (Gök, 1990, s.169). Bu nedenle birçok kadın için her yerden dayatılan toplumsal değerlerin dışına çıkma şansı doğmamaktadır.

Bir yandan kendi rol algılaması, öte yandan toplumsal baskılar, bir başka yönden de yeterli zamanı olmaması nedeniyle birçok eğitilmiş ve nitelikli kadın da, işine yaşamında ikincil bir yer vermektedir. Belki çalışarak ekonomik ve sosyal güvence sağlamakta, ancak onun için de çok zaman sosyal değer kazanmanın yolu aileden geçmektedir.

Ev ve ailenin birincil önemini koruması nedeniyle de kadının çalışma yaşamında erkeklerle sınırlı bir rekabet şansı olmaktadır. Özellikle daha çok zaman, enerji ve sorumluluk isteyen üst düzey görevler için kadınların erkeklerle rekabeti hiç söz konusu olamamaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de özel ve kamu sektöründe alt düzeylerdeki görevlerde çok sayıda kadın çalışmakta, ama yönetim basamaklarında kadına pek rastlanamamaktadır. Yapılan araştırmalar kadınların çalışmayı geleneksel rolleri için engel olarak gördüklerini ortaya koyarken, çok zaman yöneticilerin de kadının yükselmesine karşı olumsuz bir tutumları olduğunu göstermektedir (Çitçi, 1982, s.232-248). Kadının en yoğun olarak çalıştıkları alanlarda bile çok sınırlı sayıda kadın yönetici görülebilmektedir.

Örneğin İzmir İli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı ilkokulların 970'inde erkek 49'unda kadın, 113 ortaokulda erkek 6'sında kadın, 100 lisede erkek 19'unda kadın müdür olarak görev yapmaktadır. Tüm olarak kadın müdür oranı %6.25 olmaktadır (Koray, 1990, s.86). Üniversitelerde de durum çok farklı değildir. 29 üniversitenin hiçbirinde kadın rektör bulunmamakta, 201 fakülte dekanının yalnızca 6'sı kadın olmaktadır (1989-1990 yılı).

Özel sektörde üst düzey yönetimde kadın sayısı çok daha düşük olmaktadır. İstanbul'da 80 büyük işletmeyi kapsayan bir araştırmada 100 işçiden çok işçi çalıştıran 63 büyük işletmenin yalnız-

Ortaçağ'da altısında "7" üst düzey kadın yönetici bulunduğu (%2,80), 100 işçiye az işçi çalıştıran işletmelerin ise hiçbirinde üst düzey kadın yönetici olmadığı ortaya konmuştur (Tabak, 1985, s.71-72).

Yönetim orunlarından uzak kalan kadın karar-verme süreçlerinin de dışında kalmış demektir. İleride değineceğim gibi yalnız kamu ve özel sektörde değil serbest çalışan ve çok sayıda kadının yer aldığı mesleklerde de kadınlar meslek odalarının yönetimine pek ilgi göstermemekte, oda yönetiminde varlıkları çok zaman "sembolik" olmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de de kadının yalnızca siyasal katılımı değil, tüm karar-verme süreçlerine katılımının arttırılması birlikte düşünülmelidir. Bunun da kapsamlı bir "eşitlik" politikası ile gerçekleşeceği açıktır.

Sonuç olarak Türkiye'de ailenin ve geleneksel rolün önemini koruması nedeniyle kadının ne kamusal alana ilgisinin artması, ne de bir rol çatışmasına girmeden kamusal alana açılması kolay görünmemektedir. Bu koşullar altında siyasete ilgisi ve katılımının da sınırlı olacağı açıktır. Gerçi özellikle büyük kentlerde değişime ve çağdaş değerlere açık, bağımsızlık ve özgürlüğe doğru önemli adımlar atmış görünen bir kentli kadın kesimi de vardır (Tekeli, 1990, s.11). Belki bu kadınlar Türkiye'de kadın olmaktan gelen önemli engelleri aşmış da görünmektedirler. Araştırmada da örneklem içindeki kadınların yarısından çoğu (%67) gündelik yaşam ve çalışma yaşamında kadın olmaktan gelen bir engel ya da zorlukla karşılaşmadıklarını söylemektedirler. İşte bu kadın kesimi kadın haklarının itici gücü olabilir mi? ya da onlar için feminist yaklaşımlar neler ifade etmektedir? Bunların bilinmesine gerek olduğu da açıktır.

- Siyasal Yaşamda Kadın

Kadının siyasete ilgi ve katılımı konusunda da benzer özellikler çizmek olasıdır. Seçmen olarak oy verme konusunda erkeklerden çok farklı olmayan kadının, siyasete etkin katılımı açısından büyük ayırımlar ortaya çıkmaktadır. Siyasal konulara ilgi açısından farklılıklar olduğu da açıktır. 1980 öncesinde Ankara'da yapılan bir araştırmada siyasal partilerle ilgili konularda erkeklere göre çok

daha fazla sayıda kadın yeterli bir yanıt veremediği gibi, % 30'u da siyasal haberlerle hiç ilgilenmediklerini söylemişlerdir (Tekgöz, 1979, s.217). Kadınların oylarını kocalarının etkisiyle kullandıkları yönündeki varsayım ise pek doğrulanmamaktadır. Ayata'nın "Konda"nın yaptığı araştırmaya dayanarak belirlediği bulgulara göre, kadınların yarısından biraz fazlası eşlerine oylarını söylememekte, büyük bir oranı da eşlerine sormadan oy kullanmaktadır (Ayata, 1990, s. 270). Ayata bu nedenle kadının oy verme düzeyinde (bireysel katılım) bir sorun çıkmazken, siyasete etkin katılımı (toplumsal siyasal katılım) açısından büyük kısıtlamalar olduğunu belirtmektedir. Örneğin aynı araştırmada araştırmaya katılanların yalnızca % 15'i kız çocuklarının politikacı olmasına taraftar olduğunu belirtmekte, eğitim düzeyi yüksek olanlarda bu oranın daha arttığı ortaya konmaktadır (Ayata, 1990, s. 274).

Bu koşullar altında Türkiye'de neden siyasal etkinliklerde daha çok kadın yok sorusunun da yanıtı ortadadır. Büyük Millet Meclisi'nde, belediye meclislerinde ve de siyasal partilerin yönetimindeki kadın sayısı ortadadır. Bu sayılar, nedenleri ne olursa olsun, Türkiye'de kadının temsil edilmeme gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan Türkiye Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler içinde en geri kalanı olmaktadır.

Tablo:4- Geçmişten Bugüne Büyük Millet Meclisinde Kadınlar

Yasama Dönemi	Seçim Yılı	Toplam Millet- vekili Sayısı	Kadın Milletvekili Oranı (%)	
5	1935-1939	441	18	4.08
6	1939-1943	465	15	3.23
7	1943-1946	484	16	3.31
8	1946-1949	497	9	1.81
9	1950-1951	491	3	0.61
10	1954	535	4	0.75
11	1957	602	8	1.35
12	1961	449	3	0.67
13	1965, 1966, 1968	455	8	1.76
14	1969	450	5	1.11
15	1973-1975	456	6	1.31
16	1977-1979	455	4	0.88
17	1983-1986	410	12	2.93
18	1987	449	6	1.34
TOPLAM		6639	117	1.76

Birçok ülkeden önce seçme ve seçilme hakkını elde ettiği çok zaman kıvançla söylenen kadının Türkiye'de siyasette yeri budur. Tek partili dönemde sembolik açıdan daha önemli konumu bulunan kadının siyasal katılımı, çok partili dönemle birlikte daha da azalmaktadır. 80 sonlarında kadının TBMM'de altı milletvekili ile temsil edilmesi olağan sayılmakta, bir kadın bakanın olması da sevindirici bulunmaktadır. Belediye Meclislerindeki durum da çok farklı değildir.

1969-1977 dönemini kapsayan iki dönemde İstanbul Belediye Meclisi'nde kadınların temsil oranı sırasıyla %7.7 ve % 9.8 olmuştur (Tekeli, 1982, s.285).

1980 sonrasında büyük kentlerdeki belediye meclis üyelerinde ne ölçüde değişiklikler olmuştur. Bugün İzmir ve Ankara Büyükşehir Belediyesi ve ona bağlı belediyelerde ise kadın meclis üyesi geçmişe ve parlamentodaki temsilen oranla biraz daha umut vericidir. İstanbul'daki belediyelerde toplam olarak kadın meclis üyesi yüzde

4.3, Ankara'da yüzde 12.1, İzmir'de ise yüzde 13.2 olmaktadır. İstanbul'daki toplam 29 kadının 16'sı, Ankara'da toplam 28 kadının 25'i, İzmir'de toplam 19 kadının 15'i ise SHP'lidir.

Tablo:5- İstanbul-Ankara ve İzmir'deki Büyükşehir ve Bağlı Belediyelerde Meclis Üyeleri

<u>İSTANBUL</u>	Erkek	Kadın	Toplam
Büyükşehir	143	4	147
Adalar	11	1	12
Bakırköy	46	2	48
Beşiktaş	30	2	32
Beyoğlu	31	1	32
Beykoz	32	0	32
Eminönü	25	1	26
Eyüp	38	0	38
Fatih	37	1	38
GaziOsmanPaşa	38	0	38
Kadıköy	44	2	46
Kağıthane	30	1	31
Kartal	35	3	38
Küçükçekmece	38	0	38
Pendik	32	0	32
Sarıyer	27	4	31
Şişli	37	3	40
Ümraniye	37	0	37
Üsküdar	36	3	39
Zeytinburnu	31	1	32
<u>ANKARA</u>			
Büyükşehir	50	3	53
Çankaya	38	7	45
Mamak	31	4	35
Yenimahalle	34	3	37
Altındağ	32	5	37
Keciören	34	1	35
Sincan	23	2	25
Etimesut	12	3	15
<u>İZMİR</u>			
Büyükşehir	32	1	33
Konak	39	6	45
Karşıyaka	33	4	37
Bornova	25	5	30
Buca	28	3	31

Yerel yönetimlerin gerçekte tüm dünyada kadınların daha ilgili oldukları ve daha etkin katıldıkları siyasal düzeyler olduğu bilinmektedir. Gerek kendi ilgi alanları, gerek uğraşabilme kolaylıkları, gerekse de seçmenle ilişkileri nedeniyle yerel yönetimler kadınlar için daha uygun koşullar içermektedir. Kuşkusuz siyasal karar süreçlerini merkezileşmekten uzaklaştıran yerel yönetimler, katılımın daha kolay ve daha doğrudan olması nedeniyle demokratik işleyişler açısından da daha uygundur. Bu nedenle siyasetin içerisinin ve işleyişinin değişmesi gerektiğini belirten feminist yaklaşım ile merkezden uzaklaşma ve daha katılımcı çözümler gerektiren demokratik arayışlar arasında paralellik olduğu da açıktır. Bu anlamda yerel yönetimler iktidar, güç, katılım gibi gerek feminist yaklaşım, gerek daha katılımcı demokrasi arayışları açısından önemli olan kavramların değişim geçirebileceği alanlar olma şansını taşımaktadırlar.

Millet Meclisine ya da belediye meclislerine giren çok sınırlı sayıda kadınlar kimlerdir, ne gibi özellikleri vardır? Bu konuda peyince araştırma yapıldığı söylenebilir. Araştırmalardan çıkan bulgular da benzer özelliklere işaret etmektedir. Birincisi, özellikle Millet Meclisi'ne seçilen kadınların seçkin özellikler taşıdığıdır. İkincisi de kadın sorunlarına özel bir duyarlılıktan çok, bu kadınlar partili kimliğine önem vermektedirler.

Tekeli'nin 1980 öncesine ilişkin (1935-1973) araştırmasında Millet Meclisi'ne seçilen 69 kadının büyük çoğunluğunun (%68.1) yüksek öğrenim gördüğü, bir ya da birkaç yabancı dil bildiği ortaya çıkmıştır (Tekeli, 1982, s.289). Belediye meclislerine giren kadınlarda lise ve enstitü bitirmiş kadınlar ağır basarken, çoğunluğu da ev kadını olmaktadır. Tekeli bunu belediye meclislerinin kadın için daha erişilebilir bir karar organı olmasına bağlamakta, Millet Meclisinin ise ancak çok seçkin kadınlara açık "bir kapalı klüp" niteliğinde görüldüğünü belirtmektedir (Tekeli, 1982, s.290).

Arat'da parlamentoya seçilen kadınların eğitimi ve meslekleri açısından bilgiler verirken benzer bulgulara işaret etmekte, ancak erkeklerin de aynı özellikleri gösterdiğini söylemektedir (Arat,

1989, s.54). Bu açıdan parlamentonun genel olarak seçkinci özellikler gösterdiği söylenebilir. Arat ekonomik koşullar açısından erkeklerle kadınlar arasında bir ayırım olduğunu belirtmekte ve daha çok ekonomik sorunları aşmış kadınların seçimlere katılabildiği gibi bir sonuca varmaktadır (Arat, 1989, s.67).

Araştırmalardan elde edilen ilginç bir bulgu da kadınların siyasetle ilgilenmelerinde ailenin önemli rol oynadığıdır. Tekeli'nin araştırmasında kadınları siyasetle ilgilenmeye iten başlıca etkenin, ya kendi ya da kocasının ailesinin siyasetle ilgilenmesi olduğu ortaya konmaktadır (Tekeli, 1982, s.300). Arat'ın araştırmasında da görüşme yaptığı 16 milletvekili kadından 9'unun yakınlarının siyasetin içinde olduğu saptanmıştır (Arat, 1989, s.84). Bu durumda kadının siyasete ilgi ve katılımında ailenin belirleyici rolü ortaya çıktığı gibi, siyasetin çok dar bir kesimle sınırlı kaldığı gibi bir başka gerçeğin de ipuçları ortaya konmaktadır.

Kadın milletvekilleri siyasette daha çok kadının yer alması gerektiğini belirtirken, kadın olmanın siyasete katılmada özel bir sorun yaratmadığını da söylemektedirler. Ancak yine de evlilik ve çocuğun kadının siyasetle uğraşmasını zorlaştıran etmenler olduğunu kabul etmektedirler (Tekeli, 1982, s.320). Arat çalışmasında kadın ve erkek milletvekillerine sorduğu kadının siyasete katılımını zorlaştıran çok sayıda etmen konusunda şu yanıtları almıştır: Kadın milletvekillerinin % 36.2'si, belediye meclisi üyelerinin % 48.3'ü çeşitli açılardan erkeklerin engeller çıkardıkları görüşünü ileri sürmüşlerdir (Arat, 1989, s.109). Kadın milletvekillerinin % 34.3'ü bunda kadınların da suçu bulunduğunu söylemekte, % 12.1'i de ev kadınlığının bir engel olabileceğini belirtmektedir. Erkek milletvekillerinin ise yarısından çoğu (% 54.1) siyasetin erkek işi olduğunu belirtirken, kadın milletvekili ve meclis üyelerinin ancak % 14'ü bu görüşü paylaşmaktadırlar. Görülüyor ki oldukça iyi ve uygun koşulları bulunan söz konusu kadın politikacılar, siyaset erkek işidir görüşünü aşmışlardır. Ancak siyasal yaşamda erkeklerin kadınlar için birçok engel oluşturduğu görüşünü korumaktadırlar.

Araştırmalar tek partili dönemden sonra sembolik değeri azalan kadının parlamentoda temsilinde düşme görülürken, rolünde bir değişme olduğunu da göstermektedir. Tek partili dönemde kadın sorunlarını daha çok gündeme getiren ve kendilerini kadınların temsilcisi olarak gören kadın politikacıların yerini, kendilerini kadınların temsilcisi olarak görmekten uzaklaşan ve kadın sorunlarını yansıtmaya eğilimi azalan politikacılar almıştır (Arat, 1987, s.55). Bu dönemde kadınlar için parti kimliği ön plana çıkmıştır. Çok partili yaşamla birlikte erkeklerle benzer koşullarda siyasal savaşıma giren kadınların, birer zayıflık sayılabileceği kaygısıyla, kadın olma özelliklerini adeta yok sayma eğilimi içine girdikleri söylenebilir. Ayata özellikle koca veya aile desteği olmaksızın bağımsız olarak siyasete atılan başarılı ve nitelikli kadınların kadın olma özelliklerinden sakındıklarına işaret etmektedir (Ayata, 1990, s.283). Kendi başarılarına dayanarak siyasete giren bu kadınlar siyasette daha az kadın olmasının kadınlara özgü sorunlardan kaynaklandığını düşünmekte ve kadın sorunları ile kadın hareketlerine daha uzak bakmaktadırlar (Ayata, 1990, s.285).

Görülüyor ki, Türkiye'de kadın yalnız sayısal yetersizlik nedeniyle değil, seçilen kadınların nitelikleri ve kadın sorunlarına ilgisi nedeniyle de siyasal karar organlarında pek temsil edilememektedir. Siyaset erkek işidir görüşünü benimsemeyen kadınlar, yine de siyaseti erkek gibi yapmaktadırlar. Aksi halde siyasal alanda pek şansları olmayacağı görüşüyle kadınca özelliklerden kaçındıkları gibi, kadının yalnızca kadın olmaktan gelen sorunlarına kayıtsız kalabilmekte, cinsiyet ayrımcılığı gibi söylemlerden uzak durmaktadırlar.

Bu koşullar altında siyasal yaşamda ve de çeşitli karar organlarında temsil edilemeyen kadın ve kadın sorunları Türkiye gündemine de girememektedir. Kadının aslında her düzeyde ve her ilişkide yaşanan eşitsizlik sorunları Türkiye'de siyasal gündeme gelemeyen ve "bastırılan" konulardan biri olmaktadır. Dahlerup, toplumdaki egemen güçlere, çıkarlara ve ayrıcalıklara dokunan, bunların değişmesini isteyen istemler, çoğu zaman, ya seslerini duyuramadan bastırılırlar, ya karar verme sürecine girmeden ses-

leri kesilir, ya da karar-verme sürecine girseler bile saptırılır, ya da sakatlanırlar demekte, kadın sorunlarının da bunlardan biri olduğunu belirtmektedir (Dahlerup, 1982, s.35). İşte siyasal sistemde bu "temsil dışı kalma" olayını gidermenin yolu kadınlar için de örgütlenme, temsil edilebilme ve sorunlarına ilişkin istemlerini topluma mal edebilme yollarını bulmaktan geçmektedir. Bu açıdan Türkiye'de de kendilerini erkeklerle özdeşleştiren ve kadın sorunlarına uzak bakan kadın politikacıların daha çok olması kadın açısından bir çözüm olmayacaktır. Kadın politikacıların öncelikle kadın sorunları konusunda duyarlılıklarının artması ve bu sorunları temsil niteliğini taşımaları gibi bir değişime gerek olduğu açıktır.

- SHP İçinde Kota'nın Kabulü

Kadının temsil edilmeme, hatta konuşulmama gerçeği içinde, birdenbire Batı Avrupa ülkelerinde yer alan "kota" uygulaması Türkiye'nin gündemine girmiştir. Sosyal Demokrat Halkçı Parti-SHP, 27-28 Ocak 1990 tarihlerinde toplanan olağanüstü kurultayda bir tüzük değişikliğine giderek parti yönetim organlarında kadınlara % 25'lik bir yer ayrılmasını kabul etmiştir. Böylece Sosyalist Enternasyonal'in üye ülkelerden istediği karara uyarak Batı Avrupa'daki sol kanat partilerde görülen gelişmeye ayak uydurmuştur.

Yapılan tüzük değişikliği'ne göre "ilçe yönetim kurullarında her iki cinsiyetten en az iki, il yönetim kurullarında en az üç üye bulunur" (Md.20). 44 üyelik Parti Meclisi'nde de her iki cinsten üyelerin sayısı 11'den az olamaz (md.27). Görülüyor ki yapılan değişiklik, yalnızca partinin belirli organlarında kadınların belirli bir sayıda temsilini güvence altına almaktadır. Bu temsil, ayrıca yeterli sayıda aday olduğunda gerçekleşecektir.

Aynı kurultayda yapılan seçimle 45 kişilik Parti Meclisi'ne 11 kadın üye seçilmiştir.

Ancak gerek parti'nin kendisi, gerek Türkiye'de siyasal yaşam ve kadınlar için çok önemli olması gereken bu tüzük değişikliği ve kota konusu öncelikle parti içinde gereken duyarlılıkla ele alınıp

kamuoyuna sunulamamıştır. Belki bunun için ülke genelinde kadın konusunda yeterli bir duyarlılık olmadığı ileri sürülebilir. Daha henüz Batı'da olduğu gibi birçok alanda kadın-erkek eşitliği politikaları gündeme gelmiş değildir. Feminist yaklaşımları benimseyen kadın hareketleri hem oldukça yeni, hem de sınırlı kalmaktadır. Kadının siyasal katılımı ise hep bir dilek olarak sunulmakta, ama bu konuda ciddi bir düşünce ya da çaba gösterilmemektedir. Bu koşullar altında "kota"...

Gerçekten toplumun ataerkil yapısının yeterince tartışılıp sorgulanmadığı, kadın-erkek eşitliği yönünde politika ve uygulamaların gündemde olmadığı Türkiye'de kotanın kabul edilmesi "havada" kalmış gibidir.

Henüz tüm toplumsal ilişkilerde cinsiyet ayırımını çeşitli boyutlarıyla yaşayan bir ülkede, kadın-erkek eşitliği ve demokrasi arayışlarında ileri gitmiş ülkelere gündeme gelen "cinslere eşit temsil olanağı" diyen bir uygulama ortaya atılmıştır. Ortaya atılmıştır, ama ne yazık ki havada kalmaya da mahkum edilmiştir.

Oysa bilinmektedir ki, kota gibi "olumlu ayırimcılık" uygulaması, kadınlara karşı uygulanan ve kökleri derinlere giden ayırimcılığın önlenmesini amaçlayan geniş kapsamlı politikaların bir parçasıdır, hem de incelikli bir parçasıdır. Bu uygulamanın birçok önlem ve uygulamayla bütünleştirilmesi ve uygulamada sonuç vermesi için de ne denli yaygın değişikliklere gidilmesi gerektiğine daha önce değinmiştim. Tüm bunları düşünmeden, tartışmadan kotanın kabulü, büyük bir sorun alanına öncesi ve sonrası olmayan "gösterişli" bir dokunuş olarak görülme ve kalma tehlikesini içermektedir.

Bu tehlikeyi bir ölçüde de olsa giderecek ve toplumda kadın sorunlarına ilişkin bir duyarlılığın gelişmesine katkıda bulunabilecek kurum, kuşkusuz kotayı kabul eden SHP olabilir. Eğer SHP kotanın kabulünü parti içi öteki sorunların önüne geçirip, bu konuda gerçekten bir tartışma zemini yaratabilseydi, önce kendi tabanını, sonra kamuoyunu bu konuda hazırlama yönünde bir çaba gösterseydi,

En azından kotanın ne olup ne olmadığı konusu açıklık kazanabilirdi. Kota konusunda içtenliğini kanıtlamanın yolu da hiç kuşkusuz konunun böyle bir duyarlılıkla ele alınmasıyla olanaklıydı. Üstelik kendi içinde kota uygulamasını kabul eden bir partinin genel olarak kadın-erkek eşitsizliği konusundaki görüşlerini anlatması, bu konuda ne gibi politikalar düşündüğünü gündeme getirmesi ve bu yolda bir kamuyu yaratmaya çalışması da "işin gereği" olmalıydı. Oysa bunlar yapılmamıştır.

Gerçi daha sonra bu yolda bazı adımlar atılmıştır. SHP'de 1987 yılı içinde gerçekleşen 3. Olağanüstü Kurultay'da kabul edilen uygulama politikaları içine birde "Kadın Sorunları Bölümü" eklenmiş ve "kadının toplumdaki yerini geliştirecek ve kadın sorunlarını çözümleyecek" bir devlet biriminin "Kadın Sorunları Bakanlığı"nın kurulması programa alınmıştır. 1990'daki Olağanüstü Kurultay'dan sonra ise Kadın Sorunları Bakanlığı'na gölge kabine de yer verilmiştir.

SHP Kadın Sorunları Bakanlığı'nın kuruluşu ile ilgili hükümler de, daha ayrıntılı olarak amaçlar ve iktidara gelindiğinde ele alınacak bir "5 yıllık Eylem Planı (KEP)" yer almaktadır. Bu dönem içinde de Kadın Sorunları Bakanlık Hazırlık Bürosu ve Gölge Bakanlık oluşturulmuş bulunmaktadır. Bu Büronun iller düzeyinde örgütlenmeye gitmesi, çeşitli kesimlerden olacağı desteklerle gelecekteki politikalar ve eylem planı için hazırlık yapması istenmektedir. Bu durumda en azından bundan sonra kapsamlı bir kadın politikası oluşturulması için olumlu ilk adımlar atılmıştır diyebiliriz.

Bu konuda partili kadın politikacıların da kendilerine düşen sorumluluğu ne ölçüde yerine getirdikleri sorulabilir. Parti içinde uzun süre bir savaşım verdikten sonra bir yerlere gelmiş kadınlar, kota konusunda kuşkulu ve isteksiz midirler? Kendilerinin erkeklerle eşit koşullarda verdikleri savaşımın sona, böyle bir kota uygulamasının kabulünü bazı kadınlar için "kolaycılık" mı olacağını düşünmektedirler? Sanırım parti içinde yükselen kadınlar nitelikleri açısından kadın milletvekillerine benzetilmekte ve kadın-erkek konularına cinsiyet ayrımcılığı yaklaşımıyla bakmamaktadırlar. Ancak

mektedirler? Sanırım parti içinde yükselen kadınlar nitelikleri açısından kadın milletvekillerine benzetilmekte ve kadın-erkek konularına cinsiyet ayrımcılığı yaklaşımıyla bakılmaktadır. Ancak nedenleri ne olursa olsun kota uygulamasının öncelikle savaşımları vermesi gereken partili kadınların bu konuda oldukça duyarlı ve çabası kalmalarının "kota" açısından olumsuz olacağı açıktır.

SHP'nin daha öncelikli sorunları, parti içindeki kadınların konuya yeterince sahip çıkmayışları, toplumun bu konudaki duyarlılığı ve kotanın geniş kapsamlı bir eşitlik politikasıyla bütünleştirilememesi gibi çeşitli nedenlerle, ne yazık ki bu uygulama ne Partinin, ne de Türkiye'nin gündeminde önemli bir yer alabilmiştir. Bu durumda kabulü ve uygulanması açısından pek de istekli ve umutlu görünmeyen araştırmada da ortaya çıkan görüşlere ve bu görüşteki kadınlara hak mı vermek gerekir? Yoksa kadın sorunlarına gösterişli bir dokunuş olan kotanın kabulünü, tüm toplumsal ilişkilerde kadınlara eşit koşullar sağlanması yönünde bugün olmayan politikaların oluşmasına katkıda bulunabilecek bir dokunuş olarak iyimserlikle karşılamak mı doğru olur? Bu dokunuş ciddi bir "el atma" ya dönüşebilir mi? Bunu, birçok koşula bağlı olarak zaman gösterecektir.

Bu araştırma, ne denli yetersiz olursa olsun, kadın sorunlarına toplumda bir ilgi ve duyarlılık kazandıracak her girişimin yanında olan bir düşünüşün ve kadın sorunlarını gündeme getirmek ve tartışmak gereğine olan inancın bir sonucudur. Konunun tartışılması, görüşlerin öğrenilmesi, eleştirilerin ortaya konması ile "kota" uygulanması da içerik kazanacak, canlılık bulacaktır. Bu açıdan ne fazla iyimser, ne de kötümser olmaksızın bazı gerçekleri yakalamak ve tartışma alanına getirmek istemektedir. Örneklem içinde yer alan kadınların gerek siyasal ilgileri ve kota konusundaki görüşleri, gerek genel olarak kadın sorunlarına yaklaşımları bu konularda Türkiye'de ne denli yoğun tartışmalara gereksinim olduğunu ortaya koyarken, tartışmalara da bazı açıklıklar kazandırabilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SONUÇLARI: TÜRKİYE'DE KADINLAR BU KONULARDA NE DÜŞÜNÜYORLAR?

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE EVRENİ

Araştırmanın başlıca amacı birinci bölümde değinilen konuların kadınlarla tartışılmasını sağlamaya yönelmiştir. Kadının, kadın sorunlarının siyasal yaşamda ve siyasal gündemde temsil edilmemesi gerçeği karşısında, herşeyden önce kadınların kendileri bu sorun konusunda ne düşünmektedirler? Bu temsil edilmeme gerçeğini eleştirme yönünde bir potansiyelleri var mıdır? Bir siyasal parti de kabul edilen kota uygulaması bu açıdan umut verici olarak kabul edilebilir mi? Kadınların siyasette temsilini arttırmaya yönelik kota uygulamasının temelde kadın sorunlarının siyasette temsili amacı taşıdığı da açıktır. İşte bu sorunlar konusunda kadınlar arasında ne ölçüde bir duyarlılık söz konusudur?

İşte tüm bu soruların tartışılması için herşeyden önce, en azından belirli bir kesim kadının görüşlerine gereksinim duyulmaktadır. Kuşkusuz değişik kadın kesimlerinin bu konulardaki görüşleri konusunda ayırmalar olabilir. Bu açıdan değişik kesimlerin görüşlerinin öğrenilmesinin yararlı olacağı da açıktır. Ancak bir seçim yapmak gerekirse hangi kesim kadının bu konudaki görüşlerine öncelik verilebilir?

Bu soruya, kuşkusuz, önem verilen kıstaslara göre farklı yanıtlar da verilebilir. Bu araştırma siyasete ilgi ve katılım açısından daha yüksek bir potansiyeli olduğu varsayılan bir kadın kesimini kapsamayı amaçlamıştır. Bu kesim kadın eğitim, bağımsız çalışma, ekonomik güç gibi daha iyi olanaklarla, büyük kentlerde yaşama ve geniş kesimlerle iletişim kurma gibi koşullarla çevrelenmiş durumdadır. Tüm bu etmenlerin genel olarak toplumsal

olaylara ve siyasete ilgiyi arttıracakları varsayılmaktadır.

Kentlerde çalışan çeşitli meslek grupları içinde eczacı, hekim, diş hekimi ve avukat gibi dört meslek grubunun seçilmesindeki neden ise, bu dört mesleğin kadınların yoğun olarak çalıştığı meslekler olmasıdır. Gerçekten bu mesleklerde çalışan kadınlar, söz konusu mesleklerde çalışanların tümü içinde yüzde 20 ile yüzde 60 arasında değişmektedir.

Tablo:1- Dört Meslek Grubu İçinde Erkek ve Kadın Çalışanlar Oranı (Eylül 1990)(*)

	Toplam	Erkek	Kadın	Katılım Oranı
Avukat	25.123	18.885	6.126	34.4
Hekim	14.577	11.831	2.746	18.8
Diş Hekimi	9.700	-	-	30
Eczacı	17.388	6.955	10.433	60

Büyük kentlerde bu mesleklerde çalışan kadın oranı daha da artmakta, yarıya yaklaşmaktadır.

Görülüyor ki bu mesleklerde kadınların oranı azımsanmayacak düzeydedir. İşte kadınların yoğun olarak çalıştığı bu mesleklerde yer alan kadınlar, nitelikleri ve ilgileri nedeniyle de söz konusu sorunları tartışmaya uygun bir kadın kesimini oluşturmaktadırlar.

Söz konusu dört meslek grubunun her birinden ve İstanbul, Ankara, İzmir'de çalışan 100'er kadın örnekleme alınmıştır. Örneklem kitlesi meslek odalarında sağlanan adres listelerinden rastlantısal olarak seçilen kadınlardan oluşmaktadır. Yine örneklem içinde, gerek serbest gerekse kamuda çalışanlara belirli bir oranda yer verilmeye çalışılmıştır. Görüşmeler anketörler aracılığı ile yapılmıştır.

Birinci grubu oluşturan dört meslekten 400 kadının yanı sıra, söz konusu meslek odalarının yönetiminde yer alan yönetici kadınlar ikinci bir araştırma grubu olarak saptanmıştır. Böylece söz konusu

(*) Eylül 1990 tarihinde meslek odalarının merkez örgütünden elde edilen bu sayılar, yeni katılan ve ayrılanlarla bazı değişiklikler geçirmiş olabilir.

meslek gruplarında biraz daha kamusal etkenliklere katılmış kadınlarla mesleğini yapanlar arasında bir ayırım olup olmadığı öğrenilmek istenmiştir.

Yönetim Kurulu üyesi-YKÜ olan kadınların isim ve adresleri de meslek odalarının Ankara'daki Birlik'lerinden öğrenilmiştir. Bu kadınların 42'si ile benim tarafımdan görüşme yapılmış, ulaşılmıyan 53 yönetim kurulu üyesine posta ile soru kağıdı gönderilmiştir. Soru kağıtlarının 24'ü yanıtlanarak dönmüş, böylece 66 yönetim kurulu üyesinin görüşleri öğrenilebilmiştir.

Tablo:2- Dört Meslek Grubunda Meslek Odalarının Yönetim Kurulunda Kadın Üyeler

	Toplam Üye	Kadın Üye	Kadın Üye Oranı
Eczacı	194	39	20.1
Hekim	212	12	5.6
Diş Hekimi	136	12	8.8
Avukat	427	32	7.4

Dört meslek grubunda da sınırlı sayıda kadın meslek odalarının yönetiminde yer almış görünmektedir. Gerçekten eczacılar dışında üç meslekte yaklaşık yüzde 19 ile yüzde 35 arasında bir oranda kadının yer aldığı mesleklerin oda yönetiminde kadınların temsili bu oranın çok altındadır. Eczacı odalarında daha çok kadının yönetiminde yer almasına karşın, bu meslekte yüzde 60'a ulaşan kadın sayısı unutulmamalıdır.

Soru kağıdında önce kadınlara demografik özelliklere ilişkin sorular sorulmuştur. Ortaya çıkan bazı özellikler şöyledir:

Örneklem içindeki kadınların toplam olarak 276'sı serbest, 79'u kamu, 43'ü özel sektörde çalışmaktadır. Kadınların 246'sı evli, 129'u bekar, 14'ü dul, 7'si boşanmıştır. 129'unun çocuğu yoktur. Ev işlerinde sürekli yardımcısı olanlar 49 iken, arasıra gelen yardımcısı olanlar 147 kişi olmakta, 104 kişinin yardımcısı olmadığı, 55'inin de ailesinden yardım aldığı ortaya çıkmaktadır.

400 kadından yalnızca 67'si herhangi bir parti ya da derneğe üyedir. Oysa 66 YKÜ kadının 27'si bir siyasi parti veya derneğe üye olduğunu belirtmektedir. Söz konusu kadınların genel seçimlerde 160'ı SHP'ye, 54'ü ANAP'e, 10'u DSP'ye, 10'u DYP'ye, 2'si MÇP'ye, 1'i SP'ye oy verdiğini belirtmektedir. 112'si de herhangi bir yanıt vermemektedir. Yerel seçimlerde SHP'ye oy verenler 177, ANAP'a oy verenler 40 kişi olmaktadır.

2. ARAŞTIRMA BULGULARI

Daha önce belirtildiği gibi araştırma için seçilen grup, eğitim çalışma ve ekonomik olanakları, toplumla yakın ilgileri gibi nedenlerle toplumda kadınlara özgü koşulları aşma açısından daha olumlu koşulları bulunan bir grup olmaktadır. Meslekleri gereği toplum yaşamına ilgi ya da katılımları daha yüksek olan bu kadınların siyasete de daha yakından ilgi duyacakları düşünülmektedir. Eczacı, hekim, diş hekimi ve avukat olarak erkeklere benzer koşullarda çalışan, toplumla yakın ilişkilerde bulunan bu kadınların gerçekte siyasete ilgisi ne ölçüde artmıştır? Kendi koşulları ve sorunlarının dışında ne ölçüde kadın sorunlarına ilgi duymaktadırlar? Bu sorunların çözümü için ürettikleri düşünceler nelerdir?

Bu genel yaklaşım içinde kadınlara üç temel konuda soru yöneltilmiştir. Birinci gruptaki sorular siyasete ilgi ve katılım isteklerini ölçmeyi, kadın ve siyaset konusundaki değerlendirmelerini almayı amaçlamaktadır. Bu değerlendirmeler içinde bir yandan genel olarak kadının siyasal katılımı ve toplumsal rolü ile çelişkiler, öte yandan böyle bir katılımın kendileri için ne anlama geleceği öğrenilmek istenmiştir.

İkinci grup sorular, SHP'nin kota uygulamasını kabulüyle gönderme gelen kota konusundaki görüşlerinin alınmasına ayrılmıştır. Bu grupta, kotayı nasıl öğrendikleri, nasıl karşıladıkları, ne gibi kuşku, ya da ne gibi beklentileri olduğuna ilişkin sorular sorulmuştur. Bir anlamda kota konusunu toplumun bu kesiminde sınaması yapılmıştır.

Üçüncü grup sorular, söz konusu kadınların Türkiye'de kadın

sorunlarına ilişkin ilgi ve duyarlılıklarını, bir ölçüde de olsa, saptamaya yöneliktir. Bu konudaki ilgi ve duyarlılığın artmasıyla, kadının konumunu iyileştirme yönünde harekete geçme ve siyasete ilgi ve katılım isteğinin yükselmesi gibi bir değişim beklenebileceği düşünülmektedir. Ayrıca siyasete ilgi ve katılım potansiyellerinin oldukça yüksek olduğu varsayılan bu kesim kadınların, kadın sorunlarına bakış açısı yarın siyasal gündemde kadın sorunlarının ne ölçüde ve nasıl ele alınacağını gösterme açısından da bazı ipuçları taşıyabilmektedir.

Her üç alanda da, beklenmedik değil, ancak yine de ilginç bulgular elde edilmiştir. Söz konusu kadınların büyük çoğunluğu kadınların siyasete katılımını gerekli ve yararlı görmekte, ancak pek azı siyasete katılmayı bugün için düşünmektedir. Gelecekte siyasete katılmayı düşüneceklerin oranı ise yarıya yaklaşmaktadır. Kota konusuna çoğunluk olumlu bakmakta, ancak kota onların siyasete ilgisi ve katılımını şu an çok az etkiler görünmektedir. Kota konusuna daha olumsuz bakanlar, siyasete daha çok ilgi duyup, katılma isteği daha yüksek olanlar arasından çıkmaktadır. Kadınların çoğunluğu Türkiye’de kadınların eşitsiz konumda olduğunu söylemekte, ancak bunun değişimini eğitim ve zamana bırakmaktadır. Çoğunluk kendileri için kadınlara özgü engelleri aştığını düşünmekte, ancak toplumsal rollerini pek fazla sorgulama gereği duymamaktadır. Kadın hareketlerini dar kapsamlı bulmakta, ancak pek azı bir kadın grubunun üyesi olduğu gibi, çoğunluğu kadınlara özgü toplantı vs. gibi etkinliklere bile katılmamaktadır.

Tüm bu çelişkilerin hem toplumun gerçeği, hem de kadınlara özgü gerçeklerin birer yansıması olduğu açıktır. Bu çelişkilerin bilinmesi ve tartışılması da gerekmektedir. İşte burada yapılan, bu çelişkilerin biraz daha gözler önüne serilmesi olacaktır.

Kuşkusuz sorulması gereken, irdelenmesi gereken daha birçok konu olduğu gibi, söz konusu alanlarda bile birçok soru sorulmamıştır. Bu açıdan sonuçlar bazı ipuçları verme açısından önemli olmakla birlikte, tüm etmenleri dikkate alan derinlemesine bir ilişki kurmak açısından yetersizdir. Ancak araştırmanın amacı da tüm

değişkenleri dikkate alarak bir hipotezi sınamak veya ağırlık derecelerini ölçmek olmamıştır. Daha çok en azından bir kesim kadının görüş ve değerlendirmelerini su yüzüne çıkarmak, varsa bazı ayırımlar ve çelişkileri ortaya koymak ve bulunan sonuçları tartışılır kılmak gibi amaçlar güdülmüştür.

2.1. Kadınların Siyasete İlgisi ve Katılım İstekleri

- Kadınların Siyasete İlgisi

Varsayımsal olarak siyasete daha yakın bir ilgi duymaları beklenen örneklem içindeki kadınların, gerçekte ne ölçüde siyasete ilgi duyduklarını ölçmek üzere sorulan soruya verilen yanıtlardan, daha çok "sınırlı" bir ilgi duydukları ortaya çıkmaktadır. Dört meslek grubundaki kadınların tümünü içeren birinci grupta "siyasete özel bir ilgim yok" diyenler dörtte birden az fazladır. Buna karşın Yönetim Kurulu Üyesi-YKÜ kadınlarda bu yanıtı verenler çok düşük kalmaktadır (% 5). Bu grupta 3. ve 4. şıkları işaretleyerek daha yakın ilgi duyduklarını belirtenlerin oranı ise yüzde 75'e çıkmaktadır.

Genel olarak tüm sorularda birinci grup kadınlar ile YKÜ kadınlar arasında bazı ayırımlar ortaya çıkmaktadır. Sonuçta, çalışma yaşamı dışında meslek odalarının yönetiminde yer almak kadınların birçok konuda ilgi ve görüşlerini etkiler görünmektedir.

Tablo:3- Siyasal Konulara İlgisi Düzeyi

	<u>Birinci Grup Kadınlar</u>		<u>YKÜ Kadınlar</u>	
	<u>N. 399</u>	<u>%</u>	<u>N. 65</u>	<u>%</u>
1. Özel bir ilgim yok	110	28	3	5
2. Gazetelerden		= 78		= 25
izlediğim kadar	201	50	13	20
3. Her fırsatta izlerim	47	12	25	38
4. Çevremde bu konuda		= 22		= 75
etkin bir rolüm var	41	10	24	37

Tablo:4- Siyasal Konulardaki İlgî Düzeyinin Mesleklere Göre Dağılımı (%)

	<u>Eczacı</u>	<u>Hekim</u>	<u>Diş Hekimi</u>	<u>Avukat</u>
1.Özel bir ilgim yok	31 =89	20 =80	33 =78	26 =60
2.Gazetelerden izlediğim kadar	58	60	45	34
3.Her fırsatta izlerim	10 =11	9 =20	9 =22	21 =40
4.Çevremde bu konuda etkin bir rolüm var	1	11	13	19

Özel bir ilgim yok diyenlerle, gazetelerden izlediğim kadar diyenleri "sınırlı" bir ilgi duyanlar olarak biraraya getirirsek, toplam olarak ve üç meslek grubun da büyük çoğunluğun (dörtte üçten fazlası) bu grupta yer aldığını söyleyebiliriz. Yalnız avukatlar arasında ilgi düzeyi yükselmekte, sınırlı ilgisi olanlar yüzde 60 düzeyinde kalırken, daha yakın ilgi duyanlar da yüzde 40'a çıkmaktadır. En yüksek ilgi duyanların oranı da bu meslek grubunda beşte bire kadar (% 19) yükselmektedir.

Dört meslek grubu içinde eczacılar, siyasete en düşük ilgisi olanlardır. Sınırlı ilgi duyanlar bu meslek grubunda yüzde 89 olurken, etkin bir ilgi gösteren oranı yalnızca yüzde birdir.

Bu durumda mesleğin siyasete ilgi düzeyini belirlediği söylenebilir mi? Ya da bu durum kadınlara özgü bir durum olarak mı ortaya çıkmaktadır? Bu sorular henüz yanıtızsızdır. Ancak araştırma ile ilgili olarak öteki sorularda da meslekler arasında benzer ayırmalar ortaya çıkmıştır.

Genel olarak kadınların siyasete ilgilerini etkileyen etmenler olarak evli ve bekar oluşları ya da yaş grupları gibi etmenlerle de kıyaslama yapılmıştır. Ancak evli ve bekar oluşlarına göre yanıtlarda pek bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır.

Tablo:5- Evli, Bekar Oluşları ve Yaşa Göre Siyasete İlgili %

	<u>Yaş Grupları</u>					
	<u>Evli ve Bekar</u>		<u>21-25</u>	<u>26-30</u>	<u>31-39</u>	<u>40+</u>
1. Özel bir ilgim yok	23	26	29	22	24	23
2. Gazetelerden izlediğim kadar	46	50	47	51	41	48
3. Her fırsatta izlerim	16	12	17	11	21	11
4. Etkin bir rolüm var	15	12	6	16	14	17

Yalnızca yaş gruplarına göre ufak farklılıklar olmaktadır. Genç yaşlarda olanların siyasete ilgileri daha düşmekte, buna karşın ileri yaş grubunda ilgi düzeyi yükselmektedir. 3. ve 4. şıkkı işaretleyerek siyasete daha yakın ilgi duyduğunu belirtenlerin oranı 31-39 yaş grubunda en yüksek çıkmaktadır (% 35). Daha yoğun ve etkin bir rol ise 40 ve üstü yaş grubunda görülmektedir (% 17). Bu sonuçları, ileri yaşlarda kadınların bir yandan birikimlerinin artması, öte yandan evlilik ve çocuk gibi sorunların bir ölçüde de olsa çözümlenmiş olması nedeniyle "ev" dışına yönelebilecek olanaklarının arttığı biçiminde yorumlamak sanırım olasıdır. Ev dışında ilgi alanlarına yönelme siyasete ilgi düzeyinin de artmasına yol açmaktadır.

Örnekleme oluşturan kadınlara, ailede veya yakınlar arasında şimdi veya geçmişte siyasetle uğraşan biri olup olmadığı da sorularak, bunun siyasete ilgiyi etkileyip etkilemediği ölçülmek istenmiştir. Daha önce kadın milletvekilleriyle ilgili olarak verilen bilgilerde görüldüğü gibi kadınlar için böyle bir ilişki söz konusu olabiliyordu. Verilen yanıtlar burada da böyle bir ilişki kurulabileceğini göstermiştir.

Tablo:6- Ailede Siyasetle Uğraşmanın Olup Olmadığı ve Siyasete İlgili Düzeyi (%)

	<u>Gazetelerden</u>			
	<u>İlgim Yok</u>	<u>İzlediğim Kadar</u>	<u>Her fırsatta izlerim</u>	<u>Etkin Bir ilgi</u>
Siyasetle uğraşan yok	28	49	14	8
Şu anda uğraşan var	6	31	20	43
Geçmişte vardı	13	38	23	26

Ailede veya yakınları arasında şu anda siyasetle uğraşan birinin olduğunu söyleyenlerin yaklaşık yarısı (% 43), siyasetle daha yoğun ve etkin biçimde ilgilenmektedir. En yüksek ilgi duyanlar bu grupta ortaya çıkmakta, buna karşın özel bir ilgisi olmadığını söyleyenlerin oranı bu grupta düşmektedir (% 6). Geçmişte yakınları arasında siyasetle uğraşan birinin bulunması da kadınlarda siyasetle ilgiyi artırıcı bir etken olarak görünmektedir.

Bu durumda söz konusu meslek kadınları için de aile siyasete ilgiyi belirleyen önemli bir etmen olmaktadır. Kuşkusuz aile ortamında bu konuların konuşulması, ilgi alanları daha çok aile içinde belirlenen kadınları, ilgi alanları daha değişik ilişkilerden etkilenen erkeklere göre, daha fazla etkilemektedir.

- Kadınların Siyasete Katılması Hakkındaki Görüşler

Kadınların siyasete katılımı konusunda ne düşündükleri sorusuna verilen yanıtlar, kadınların büyük çoğunluğunun kadınların siyasete katılımını gerekli gördüğünü ortaya çıkarmıştır. Çok gerekli görenlerin oranı YKÜ kadınlar da çok daha yüksek olmaktadır (% 86). Ancak genel olarak tüm meslek gruplarında kadınların siyasete katılımı konusunda olumlu görüşler olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo:7- Kadınların Siyasete Katılımı Konusundaki Görüşler

	<u>Birinci Grup</u>		<u>YKÜ Kadınlar</u>	
	<u>N. 399</u>	<u>%</u>	<u>N. 65</u>	<u>%</u>
1. Çok gerekli	228	57	56	86
		=89		=100
2. Yararlı olabilir	129	32	9	14
3. Kadınlar adına bir değişiklik olmaz	15	4	-	-
4. Gereksiz	8	2	-	-
5. Yanıtsız	19	5	-	-

Tablo:8-Siyasete Katılım Konusundaki Görüşlerin Mesleklere Göre Dağılımı (%)

	<u>Eczacı</u>	<u>Hekim</u>	<u>Diş Hekimi</u>	<u>Avukat</u>
1.Çok gerekli	43	58	51	79
	=92	=94	=79	=93
2.Yararlı olabilir	48	36	28	14
3.Kadınlar adına bir değişiklik olmaz	3	4	3	6
4.Gereksiz	5	2	1	-
5.Yanıtız	1	1	17	1

Kadınların siyasete katılmaları konusunda da meslek grupları arasında ayırımlar ortaya çıkmaktadır. Genel olarak çok gerekli görenlerle, yararlı olabilir diyenlerin toplamına baktığımızda, diş hekimleri dışında tüm meslek gruplarındaki kadınların yüzde 90'ından fazlası kadının siyasete girmesini gerekli görmektedir. Ancak çok gerekli görenler açısından avukatlar, öteki meslek gruplarına göre farklılaşmaktadır. Öteki meslek grubundaki kadınların yaklaşık yarısı kadınların siyasal katılımını çok gerekli bulurken, avukatların yaklaşık yüzde 80'i bu görüştedir.

Kadınların siyasete katılımı konusundaki görüşler, evlilik ya da yaşa göre değişmemektedir. Her yaş grubundaki kadınların yaklaşık yüzde 60'ı kadının siyasete katılımının çok gerekli görmekte, yaklaşık yüzde 90'ı siyasete girmelerine olumlu bakmaktadır.

Siyasete ilgi düzeyinin ne ölçüde siyasal katılım konusundaki düşüncesi etkilediği de düşünülebilir. Örneklem içindeki kadınlara sorulan bu iki sorunun karşılaştırılması siyasete ilgi düzeyi ile kadının siyasete katılımından yana görüşler arasında olumlu bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo:9- Siyasete İlgili Düzeyi ve Siyasal Katılım Konusundaki Görüşler (%)

	<u>Birinci Grup Kadınlar</u>				
	Çok	Yararlı	Bir Deği-	Gereksiz	Yanıtsız
	Gerekli	Olabilir	sıklık Olmaz		
1.Özel ilgim yok	38	35	5	5	17
2.Gazetelerden izle-					
diğim kadar	57	39	3	1	-
3.Her fırsatta					
izliyorum	83	14	3	-	-
4.Etkin bir ilgi	91	9	-	-	-

Görülüyor ki, siyasal konuları her fırsatta izliyorum veya siyasete daha yoğun bir ilgim var diyenlerin çok daha büyük çoğunluğu kadınların siyasete katılmalarını da çok gerekli bulmaktadır. Bu iki yanıt, doğal olarak, birbirini doğrulamaktadır. Özel ilgim yok diyenler ise, çok gerekli ve yararlı bulanlar arasında bölünmekte, bir bölümü de yanıt vermekten kaçınmaktadır (%17).

Bu iki soruyu bir başka açıdan karşılaştırdığımızda da, kadınların siyasete katılımını gereksiz bulanların yüzde 75'i siyasete özel bir ilgim yok diyenler grubundan çıkmaktadır. Kadınların siyasete katılımını çok gerekli görenlerin ise yalnızca yüzde 15'i siyasete özel bir ilgim yok diyenler olmaktadır. Bu iki sorunun karşılaştırması, siyasete ilgi arttıkça kadının siyasete katılımı konusunda da daha olumlu görüşlerin ortaya çıktığını göstermektedir.

- Siyasete Katılma Eğilimleri

Yüzde 90 gibi büyük bir çoğunluğu kadının siyasete katılmasını gerekli ve yararlı bulan kadınlar siyasete katılım konusunda ne düşünmektedirler? Öyle ya, kadın siyasete katılsın derken, katılan kadınlar kimler olacaktır? Ya da neden onlardan bazıları olmasın? İşte bu nedenle örneklem içindeki kadınlara şimdi ya da gelecekte siyasete katılıp katılmayacaklarına ilişkin bir soru soruldu. Sonuç da kadınların çoğunluğunun şimdilik siyasete katılmayı düşünmedikleri, gelecekte ise yaklaşık yarısının siyasete katılmayı düşünebilecekleri ortaya çıktı.

Tablo:10- Kadınların Siyasete Katılma Eğilimleri

		<u>Birinci Grup Kadın</u>		<u>YKÜ Kadınlar</u>	
		<u>N:</u>	<u>%</u>	<u>N:</u>	<u>%</u>
Şimdi	evet	62	17	11	29
	hayır	297	83	27	71
Gelecekte	evet	145	44	33	61
	hayır	188	56	21	39

Tablo:11- Siyasete Katılma Eğiliminin Mesleklere Göre Dağılımı (%)

		<u>Eczacı</u>	<u>Hekim</u>	<u>Diş Hekimi</u>	<u>Avukat</u>
Şimdi	evet	6	6	30	32
	hayır	94	94	70	68
Gelecekte	evet	43	28	43	70
	hayır	57	72	57	30

Yine birinci grup kadın ile YKÜ kadınlar arasında ayırımlar ortaya çıkmaktadır. YKÜ kadınlar arasında siyasete şimdiden katılmayı düşünenlerin oranı üçte bire yaklaşırken, beşte üçü de gelecekte katılmayı düşünebileceklerini söylemektedir (% 61). Daha önce de değinildiği gibi oda yönetiminde yer alarak kamusal alana daha çok katılan YKÜ kadınların ilgileri de daha çok kamuya yönelmekte ve yönetim kurulu üyesi olarak edindikleri deneyimlerle siyasete katılmaya daha sıcak bakmaktadırlar. Kuşkusuz oda yönetiminde yer alan bu kadınların, kişisel özellik ve koşulları oda yönetimine ilgilerini arttırdığı gibi, siyasete olan ilgilerini arttırıcı özellikler de taşıyabilir.

Birinci grupta ise siyasete şimdi katılmayı düşünen oranı çok düşerken (% 17), gelecekte düşünebilecekler yarıya yaklaşmaktadır. Yine mesleklerarası ayırımlar göze çarpmaktadır.

Eczacılar ve hekimler arasında siyasete şimdi katılmayı düşünenler oranı yüzde 6 düzeyine inerken, diş hekimleri ve avukatlarda yüzde 30'lara çıkmaktadır. Gelecekte katılma konusunda en istekli görünen kesim, yüzde 70 ile avukatlar olmaktadır. Buna karşın

şimdi ve gelecekte katılmama konusunda daha kararlı görünenler de hekimdirler.

Siyasete katılmayı istemeyenlere sorulan "neden" sorusuna sınırlı sayıda yanıt alınabilmıştır. Yalnızca 185 kadın bu konuda bir neden belirtmiştir. Bunların arasında 52 kadın siyasete ilgim yok derken, 48 kadın zamanı olmadığını, 26 kadın mesleği ön plana aldığı için düşünmediğini, 18 kadın siyaseti kendi yapısına uygun bulmadığını, 16 kadın kendini siyaset için yeterli görmediğini, 13 kadın da bugünkü siyasal yapıyı beğenmediğini söylemişlerdir. Görülüyor ki ilgi duymayış ve yeterli zamanın olmayışı siyasete katılımın düşünülmesini engelleyen nedenlerin başında gelmektedir. Her ikisinin de özellikle kadınlara özgü nedenler olduğu da söylenebilir.

Benim görüşme yaptığım yönetim kurulu üyesi kadınlar arasında gelecekte siyasete katılmayı düşündüklerini belirtenler de, meslekte belirli bir yere gelme ve ekonomik koşulların çözümlenmesi, çocukların büyümesi gibi koşullara bağlı olarak siyasete katılmayı düşünebileceklerini söylemişlerdir. Ancak genel olarak YKÜ kadınlar gelecekte katılım konusunda hem daha istekli, hem de gerekli koşulları sağlama açısından daha umutlu görünmektedirler.

Siyasete katılmama nedeni olarak sınırlı yanıtlar veren kadınlara, bu konudaki görüşlerine açıklık kazandırmak için açık bir soru da sorulmuştur. Genel olarak kadının siyasete katılımını zorlaştıran nedenler bilinmektedir. Bu nedenler konusunda örnekleme oluşturan kadınlar ne düşünmektedirler? Bu nedenle kadının siyasete katılımını engelleyen ya da zorlaştıran nedenler sayılarak, kadınlardan bunlar arasında bir sıralama yapmaları istenmiştir. Bu soruya verilen yanıtlar, daha çok, sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanan kadının toplumsal rolü üzerinde yoğunlaşmıştır. Kadının katılımını zorlaştıran birinci neden bu olurken, ikinci derecede önemli rol oynayan da aile sorumlulukları olarak gösterilmektedir.

Tablo:12- Kadının Siyasete Katılımını Zorlaştıran Nedenler (%)

	<u>1+2 derecede</u>		<u>1. Derece</u>		<u>2. Derece</u>		<u>3. Derece</u>		<u>4. Derece</u>		<u>5. Derece</u>	
	<u>1.Grup</u>	<u>YKÜ</u>	<u>1.Grup</u>	<u>YKÜ</u>	<u>1.Grup</u>	<u>YKÜ</u>	<u>1.Grup</u>	<u>YKÜ</u>	<u>1.Grup</u>	<u>YKÜ</u>	<u>1.Grup</u>	<u>YKÜ</u>
1. Ekonomik koşullar	40	46	20	17	20	29	16	5	15	17	29	32
2. Sosyo-kültürel yapı (kadının toplumsal rolü)	65	76	37	45	28	31	18	12	11	8	6	4
3. Aile sorumlulukları	44	34	19	19	25	15	26	35	16	23	14	8
4. Kadınların ilgisizliği	30	52	14	24	16	28	22	22	30	22	19	4
5. Siyasal sistemin işleyişi	24	17	12	17	12	10	19	24	27	15	30	34

Çeşitli nedenler arasında kadınların birinci ve ikinci derecede önemli gördükleri neden, kadının toplumsal rolünü belirleyen sosyo-kültürel yapı olmaktadır (% 65). İkinci derecede önemli neden aile sorumlulukları olurken, ekonomik koşullar üçüncü sırayı almaktadır. Örneklemi oluşturan kadınlar, kadınların ilgisizliğini çok önemli bir neden olarak göstermemektedirler.

Yine YKÜ kadınların sıralamalarında az da olsa ayrımlar ortaya çıkmaktadır. YKÜ kadınlar arasında da birinci neden olarak toplumun sosyo-kültürel yapısı daha da vurgulanırken, kadınların ilgisizliği ikinci derecede önemli bir neden olarak gösterilmektedir. Kendi konumları, siyasete ilgilerini ve katılım isteklerini arttıran özellikler gösteren YKÜ kadınlar, kadının siyasete daha az katılımında kadınlara düşen bir sorumluluk olduğunu düşünme eğilimindedirler. Daha önce sözü edilen araştırmalarda da milletvekili kadınların yüzde 24'ü benzer biçimde, siyasette daha az kadın olmasında kadınlarında payları olduğunu belirtmişlerdir. Bazı engel ve zorlukları aşmış olmak, galiba bazı genel sorun ve koşulların görmezlikten gelinmesine yol açmaktadır. Yine de benim görüşme yaptığım YKÜ kadınlardan bazıları kadınların ilgisizlik ve isteksizliğinden söz ederken de, aslında bu ilgisizliğin sosyo-kültürel yapının bir eseri olduğunu söylemekten geri durmamışlardır.

Kadının siyasete katılımını engelleyen nedenlerin önemi konusunda avukatlar biraz ayrıık bir grubu oluşturmaktadırlar. Her üç meslek grubu da birinci derecede önemli neden olarak sosyo-kültürel yapıyı belirtirken, avukatların öncelikli nedeni ekonomik koşullar olmaktadır. Avukatların yüzde 50'si birinci ve ikinci derecede önemli olarak ekonomik koşulları göstermekte, yüzde 46'sı sosyo-kültürel yapıya ağırlık vermektedir.

- Kadınlık Rolü ve Siyasal Katılım

Kadınların siyasetten uzak kalışları, araştırma örneklemi oluşturulan kadınların çoğunluğunca sosyo-kültürel yapıya ve bu yapıdan kaynaklanan kadınlık rolüne bağlanmıştır. Kendileri bu rolü bazı açılardan aşmış olsalar da, söz konusu kadınlar için de siyasal

ilgi ve katılım isteği sınırlı kalmaktadır. Bazılarının ilgi düzeyi düşüktür, bazılarının koşulları uygun değildir. Üstelik siyasal katılıma ikinci derecede önemli engel aile sorumlulukları olmaktadır. Bu nedenle konuya daha da açıklık getirmek üzere kadınlara, kendileri siyasete katılmış olsalar bu katılımın ailedeki ilişkileri nasıl etkileyeceğine ilişkin sorular sorulmuştur. Kuşkusuz sorular bir varsayım üzerine dayandığı için tümüyle gerçeği yansıtmayabilir, ancak kadınların kendi algılamalarını ölçmek açısından önem taşımaktadır.

Sorulardan biri evlilik ve çocuğun kadının siyasal etkinliklere katılımını engelleyip engellemediği konusundaki görüşlerine ilişkindir.

Tablo:13- Evlilik ve Çocuk Kadını Siyasete Katılımı İçin Bir Engel midir?

	1.Grup Kadınlar		YKÜ		Evli Kadınlar	
	N.362	%	N.62	%	N.282	%
1. Önemli bir engeldir	63	17	10	16	57	20
2. Çözümü bulunabilir bir engeldir	197	54	43	69	158	56
3. Bir engel değildir	108	29	9	15	67	24

Görülüyor ki kadınların yarısından az çoğu, evlilik ve çocuğu siyasal katılım için çözümü bulunabilir bir engel olarak görmektedir. Bir engel değildir diyenlerin oranı da üçte bire yaklaşmaktadır.

Örneklemin tümünde olduğu gibi yalnızca evli kadınlar açısından da verilen yanıtlar aynı olmaktadır. Evli kadınların da yarısından az çoğu (% 56) bunları çözümü bulunabilir engeller olarak görmekte, beşte biri ise önemli bir engel olduğunu söylemektedir. YKÜ kadınların ise daha büyük çoğunluğu (% 69) siyasal etkinliklere katılım için bunları çözümü bulunabilir bir engel olarak görmektedir.

Meslek grupları açısından ayırımlara baktığımızda, avukatların yaklaşık yarısının eşlerinin böyle bir kararı destekleyeceği görüşünde olduğu, buna karşılık eczacıların yalnızca onda birinin böyle düşündüğü görülmektedir. İstemez görüşü yüzde 7 ile yüzde 15 arasında ve oldukça düşük kalmakta, çoğunluk bu kararı eşinin kendisine bırakacağını düşünmektedir.

Siyasete katılımın eşle ilişkileri nasıl etkileyeceği konusuna verilen yanıtlar ile, siyasal katılımı eşin nasıl karşılayacağı sorusuna verilen yanıtlar karşılaştırıldığında da bir tutarlılık görülmektedir. Siyasete katılımın eş ile ilişkileri olumlu etkileyeceği görüşünde olanların yarısından çoğu böyle bir kararı eşinin destekleyeceğini (% 56), yarısına yakını da kararı kendisine bırakacağını (% 41) belirtmektedir. Olumsuz etkileyeceğini söyleyenlerin yarısı kararı kendisine bırakacağını söylerken, üçte biri de istemeyeceğini söylemektedir.

Sonuç olarak kadınların siyasete katılımı açısından, iyimser bir görüş ile, bu mesleklerdeki kadınların çok da olumsuz koşulları olmadığı söylenebilir. Kadınların yaklaşık yarısından çoğu siyasete katılımın eş ile ilişkilerde bir olumsuzluk yaratmayacağını (% 68), ancak ev işleri ve çocuk açısından olumsuz koşulların olabileceğini belirtmektedir. Yine söz konusu kadınların en azından yarısı kadının siyasal etkinliklere katılımı açısından evlilik ve çocuk sorunlarına çözümü bulunabilir bir sorun olarak bakmaktadır. Kadınların yaklaşık üçte biri eşlerinin siyasete katılım kararını destekleyeceğine inanmakta, yüzde 60'ı kararı kendisine bırakacağını düşünmektedir. İstemeyeceğini düşünenlerin oranı oldukça düşük kalmaktadır.

Bu durumda söz konusu kadınlar için siyasete katılma konusunda aile ilişkilerinin kesin engeller oluşturmadığı sonucu çıkarılabilir. Eş, ev işleri ve çocuk gibi sorumluluklar bu kadınlar için siyasal etkinliklere katılmayı engelleyici özelliklerini tümüyle yitirmiş değillerse de, oldukça azaltmış görünmektedirler.

Siyasete ilgi ve katılımları açısından aile sorumluluklarından doğan engelleri göreceli de olsa azalmış görünen, ya da öyle söyle-

yen kadınların siyasete ilgileri hala çok sınırlıdır; siyasete katılımı, en azından şimdi düşünen sayısı çok düşüktür. O zaman engeller ya da isteksizlikler daha çok nereden kaynaklanmaktadır? Siyasete katılımı neden düşünmüyorsunuz sorusuna verilen sınırlı yanıtlar ilgisizlik, zaman olmayışı ve mesleğin ön planda gelmesi noktalarında yoğunlaşmıştır.

İlgisizlik cinsiyet ayırımına dayalı toplumsal roller nedeniyle, bilinen ve anlaşılabilen bir neden olmaktadır. Bu açıdan daha önce değinilen herkesin siyasal konuları bilmesi ve öğrenmesine, vatandaşlık ve demokrasi bilincinin gelişmesine yönelik bir eğitim anlayışının ne denli önemli olduğu burada da ortaya çıkmıştır.

Mesleki zorunluluklar veya zaman yokluğu gibi nedenler de çok gerçekçi nedenlerdir. Hem ekonomik hem de toplumsal açıdan meslekte başarılı olma savaşımı veren kadınların siyasete katılım için pek de uygun koşulları olmayacağı açıktır. Örneğin araştırmada siyasete yoğun olarak ilgi ve katılım isteği gösteren avukatlar, en önemli engelleyici neden olarak ekonomik koşullara ağırlık vermişlerdir. Siyasete yakın ilgi duyan erkekler de ekonomik koşullar nedeniyle siyasetten uzak kalabilmektedir. Bu durumda da siyasal yapıyı, siyasetin işleyişini belirleyen koşulları değiştirmek gerekmektedir. Siyaseti yalnız iyi durumdaki kişilerin düşünebileceği bir uğraş olmaktan çıkarma yolunda önlemler gerekmektedir. Daha önce ileri sürülen öneriler arasında değinildiği gibi siyasal kararların merkezilikten kurtarılması, siyasete katılımın kolaylaştırılması, ayrılanların desteklenmesi, siyasetin herkesin ilgileneceği bir içeriğe ve işleyişe kavuşturulması gibi birçok değişikliğe gereksinim olduğu açıktır. Bu tür önlemlerin yalnız kadınları değil erkekleri de ilgilendiren ve genel olarak siyasete daha demokratik ve katılımcı özellikler kazandıracak uygulamalar olduğu da bilinmektedir.

Bu anlamda geniş kapsamlı ve çok boyutlu önlemler arasında yalnızca kadınlara yönelik olanlar da gündemdedir. Örneğin kadının siyasete katılımını kolaylaştırmayı amaçlayan kota uygulamasının kadınların ilgisini arttırabileceği gibi, siyasete girme ve seçilme şansını da arttırabileceği düşünülmektedir. Bugün için ne yapılabilir

kadınların ilgisini arttırılabileceği gibi, siyasete girme ve seçilme şansını da arttırılabileceği düşünülmektedir. Bugün için ne yapılabilir sorusuna ve özellikle kadınlar açısından "kota" uygulaması bir yanıt olabilmektedir. Türkiye'de SHP tarafından benimsenen kota uygulaması böyle bir işlev görecektir midir? Siyasete katılım açısından ilgileri sınırlı, ancak koşulları çok da kötü olmayan kadınlar bu konuda ne düşünmektedirler?

2.2. Kadınların Kota Konusundaki Görüş ve Değerlendirmeleri

Bilindiği gibi 1990 başında kota SHP'nin uygulamasıyla Türkiye gündemine girmiştir, ancak bir çok nedene bağlı olarak epeyce "boşlukta" kalmış görünmektedir. Temelde kota gibi olumlu ayırımcılık uygulamalarının öncesi ve sonrasında bir dizi önlem ve uygulamayla desteklenmesi gerektiği bilinmektedir. Bu tür uygulamalar geniş kapsamlı bir politika içinde sunulmadıkça ne toplumda bir değer ve inanç kazanmakta, ne de sorunun çözümüne bir katkıda bulunmaktadır. Batı Avrupa örneğinde olduğu gibi bazı siyasal partilerde kota uygulamasına gidilmiş, bazı olumlu sonuçlar da alınmıştır. Ancak bu ülkeler her alanda kadın-erkek eşitliğinin tartışıldığı ve bu yolda geniş kapsamlı politikaların uygulandığı ülkeler olmalarının yanı sıra, toplumdan yükselen bu tür istemlere bağlı olarak siyasal partiler de bu konuda daha duyarlı ve kararlı görünmektedirler. Bu durumda kota gerek parti organlarına daha çok kadının girmesi, gerekse daha çok kadının seçilebilmesi açısından işlevsel olabilmektedir.

Oysa Türkiye'deki bugünkü koşullar böylesine kapsamlı bir eşitlik politikasını gündeme getirmekten uzak olduğu gibi kadın-erkek eşitsizliği tartışma konularının çok gerisinde yer almaktadır. Üstelik bu yalnızca toplum geneli için değil, kota uygulamasını benimseyen siyasal parti için de böyle olmaktadır. Genel bir politikanın bir parçası olamayan, yeterince konuşulup tartışılmayan, kamuoyunun desteğini kazanma konusunda bir çaba harcanmayan kadın kotasının kamuoyunda ilgisi, yankısı ve desteği de az olmuştur.

İşte kamuoyunda pek tartışılmayan bu konuyu örneklem

içindeki kadınlara sormak ve yeterli olmasa da görüşlerini alarak tartışmak bir başlangıç olabilir miydi? Kotayı ne kadar biliyorlar, nasıl değerlendiriyorlardı? Üstelik onlar adına getirilen kota uygulaması onları ve onların siyasete ilgilerini nasıl etkileyecekti?

- Kota Uygulamasını Hangi Yoldan Öğrendiler?

Bu amaçla kadınlara herşeyden önce kota uygulamasını nasıl duydukları sorulmuştur.

Tablo:17- Kota Uygulamasını Nasıl Öğrendiler?

	<u>Birinci Grup Kadınlar</u>		<u>YKÜ Kadınlar</u>	
	<u>n.399</u>	<u>%</u>	<u>n. 63</u>	<u>%</u>
1. Daha önceden bilgisi var	73	18	10	16
2. SHP'nin kabulüyle öğrenildi	150	38	48	76
3. Bu anketle	176	44	5	8

Tablo:18- Mesleklere Göre Kota'yı Öğrenme Biçimi (%)

	<u>Eczacı</u>	<u>Hekim</u>	<u>Diş Hekimi</u>	<u>Avukat</u>
1. Daha önceden bilgisi var	16	19	18	21
2. SHP'nin kabulüyle öğrenildi	31	48	31	40
3. Bu anketle	53	34	51	40

Görülüyor ki kadınların yaklaşık yarısı kota uygulamasını bu anketle öğrenmiştir (% 44). Yüzde 38'i SHP'nin kota'yı kabulüyle öğrendiğini, yüzde 18'i de daha önceden bildiğini söylemektedir. YKÜ kadınların büyük çoğunluğu ise (dörtte üçü), SHP'nin kota'yı kabul etmesi ile öğrendiğini belirtmektedir.

Mesleklere göre de küçük ayrımlar ortaya çıkmaktadır. Eczacı ve diş hekimlerinin yarısı bu anketle duyduğunu belirtirken, hekim ve avukatlarda bu oran yüzde 40'a inmektedir. Görülüyor ki sonuçta

çok sayıda kadının, bırakınız kotanın ne olduğunu öğrenmesini, duymadığı ortaya çıkmaktadır. Üstelik bu kadınlar yüksek öğrenim görmüş meslek sahibi kadınlar ve en azından siyasal konuları gazetelerden de olsa izleyen kadınlar olmaktadır.

Siyasal konulara ilgi ve kota konusunu nasıl öğrendiğine ilişkin iki soru karşılaştırıldığında, siyasete ilgi ile birlikte kotayı daha önceden öğrenme olanağı artmaktadır.

Tablo:19- Siyasete İlgi Düzeyi ve Kotayı Öğrenme Biçimi

<u>Siyasete İlgi</u>	<u>Bilgi Edinme Biçimi</u>		
	<u>Önceden Vardı</u>	<u>SHP'nin Kabulüyle</u>	<u>Anketle</u>
1. Özel ilgim yok	13	29	58
2. Gazetelerden izlediğim kadar	16	39	45
3. Her fırsatta izlerim	24	61	15
4. Etkin bir rolüm var	28	58	14

Siyasete ilgisi olmayan, ya da sınırlı bir ilgi duyanlar kota konusunu daha çok bu anketle öğrenmişlerdir. Siyasete ilgisi olanların yarısından çoğu SHP'nin kotayı kabulü ile bilgi edindiğini söylerken, yaklaşık dörtte biri de daha önceden bilgisi olduğunu belirtmektedir.

İki sorunun başka açıdan karşılaştırmasında da, kota uygulamasını bu anketle öğrendiğini söyleyenlerin yüzde 36'sı siyasete özel bir ilgisi olmadığını, yüzde 53'ü de gazetelerden izlemekle yetindiğini söylemektedir.

İki sorunun karşılaştırılması, siyasal konuları gazetelerden de olsa izleyenlerin yaklaşık yarısının kota'yı bu anketle öğrendiğini ortaya koyarken, konunun kamuoyuna yansıtılması açısından ne denli yetersiz kaldığını göstermektedir. Söz konusu kadınların büyük kentlerde yaşayan, gazete okuyan, çevre ile yoğun ilişkileri olan kadınlar olduğu düşünülecek olursa, bu oranın azımsanmayacak bir oran olduğu kuşkusuzdur.

- Kota Uygulamasına İlişkin Değerlendirmeler

Kadınların yaklaşık yarısı kota'yı daha önceden öğrenmediğine göre, bu konu ile ilgili öteki soruların sorulup sorulmaması da tartışma konusu yapılabilir. Ancak kota ile ilgili görüşlerin alınması bu araştırmanın amaçlarından biri olduğundan, sonuçları tartışmalı olsa da kadınların değerlendirmelerine başvurulmuştur.

Anket sırasında kadınlara küçük bir açıklama yapılarak, kota uygulamasına nasıl baktıkları sorulmuştur.

Tablo:20- Kota Uygulamasına İlişkin Değerlendirmeler

	<u>Birinci Grup Kadınlar</u>		<u>YKÜ Kadınlar</u>	
	<u>n.377</u>	<u>%</u>	<u>n. 62</u>	<u>%</u>
1. Olumlu	250	66	31	50
2. Olumsuz	60	16	14	23
3. Kuşkuları var	67	18	17	27

Tablo:21- Kota Konusundaki Değerlendirmelerin Mesleklere Göre Dağılımı (%)

	<u>Eczacı</u>	<u>Hekim</u>	<u>Diş Hekimi</u>	<u>Avukat</u>
1. Olumlu	81	73	58	49
2. Olumsuz	12	10	10	36
3. Kuşkuları var	7	17	33	15

Verilen yanıtlar ilginçtir. Herşeyden önce siyasete ilgilerinin yüksek olduğu saptanan YKÜ kadınlar, kota konusunda daha kuşkucu ve olumsuzdurlar. Birinci grup kadınlar arasında olumlu bakanlar çoğunlukta, YKÜ kadınların yarısı bu görüştedir. Kota uygulamasını önceden bilen ve büyük oranda SHP'nin kabulüyle duymuş bulunan YKÜ kadınların kuşkucu bakışlarında gerçekçilik olduğu açıktır.

Yanıtların mesleklere göre dağılımı da ilginçtir. Yine siyasete ilgisinin daha düşük olduğu saptanan eczacılar grubunun yarısı kota'yı bu anketle öğrenirken, bu grupta kota'ya olumlu bakanlar daha çoğunlukta (% 81). Buna karşın en yüksek olumsuzluk oranı siyasete ilgisi daha yüksek ve kota'ya daha önceden öğrenmiş olan avukatlar grubunda ortaya çıkmaktadır (% 36 olumsuz, % 15 kuşkuları

var). Diş hekimleri tüm gruplar içinde en çok kuşkulu bakan grup olmaktadır (% 33).

Bu durumda kota uygulamasına olumlu bakanların değerlendirmelerini daha dikkatli almak gerekmektedir. Siyasete ilgi gibi öteki sorulara verilen yanıtlarla birlikte kota konusundaki bu değerlendirme bilinci bir değerlendirme olmaktan çok, yüzeysel bir değerlendirme olduğu düşünülebilir.

Kota konusunda kuşkuları olan kadınlara hangi nedenle kuşku duyduklarını anlamak için açık uçlu bir soru sorulmuştur. Kota uygulamasından kuşkularınız varsa, bunlar nelerdir sorusuna verilen yanıtlar kodlanarak bir değerlendirmeye gidilmiştir. Açık uçlu bu soruya kadınların yüzde 33'ü (135 kadın) yanıt vermemiştir. 160 kadın (% 40) bir kuşku yok diye yanıt vermiştir. Böylece kadınların büyük bir çoğunluğu bu soruya bir yanıt getirmekten uzak kalmıştır.

Yine de verilen yanıtlar bir ölçüde konuya açıklık getirmektedir. Örneğin yanıt veren kadınların daha çoğu bunu bir ayrımcılık göstergesi olarak değerlendirmektedirler (47 kadın).

Tablo:22- Kota Uygulamasından Duyulan Kuşkuların Nedenleri

	Birinci Grup Kadın		YKÜ	Meslek Grupları			D.Hakim	Avukat
	n.389	%		Eczacı	Hakim			
%	%			n.65	%	%	%	
1.Kadınlara karşı ayrımcılık	47 17	12	10	16		12	12	6
2. Oy kaygısı taşıyor (içtenliksiz)	32	9	6	9	9	12	9	8
3.Gerçekleşmesi zor	25 1	6	6	8	7	7	10	
4. Belirli bir kesime yarar	2	6	1	-	-	-		3
5. Neden % 25	7	30	7	11	17	6	10	9
6. Anayasal eğitime aykırı		11	3	-	-	3	4	-
7. Kadınlara hiçbir şey kazandırmaz	7		2	3	6	-	2	3 2
8. Kotaya gerek yok	14	3	4	5	8		3	4

YKÜ kadınlar ve avukatlar arasında bir ayrımcılık olması nedeniyle olumsuz bakanlar daha yüksek olmaktadır (sırasıyla % 15 ve % 17). İkinci derecede dile getirilen kuşku, bu uygulamanın oy kaygısı ile konduğu ve içtenliksiz olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Üçüncü bir neden de % 25 oranına karşı olmaktan doğmakta ve bir grup kadınlar neden % 25 diye sormaktadırlar. Yüzde 3 ile yüzde 6 arasındaki bu kadın grubu da kota'ya gerek olmadığını belirtmektedir.

Yanıtlar sınırlı sayıda olsa da, siyaset ve kota uygulamasına ilgi duyan kadınlardan gelmekte ve bu grup kadınların kota'ya pek de olumlu bakmadıklarını dile getirmektedir. Kuşkuların başında da bunun bir ayrımcılık göstergesi olarak görülmesi ve içtenlikten uzak bulunması gelmektedir. Kuşkusuz Batı ülkelerinde de kota uygulaması tartışma ve eleştirilere yol açmaktadır. Bu eleştiriler ve tartışmalar sağlıklıdır da. Ancak eleştiriler kadar, eleştirilere yanıt arandığı ve kamuoyunun gerçekten aydınlatılmasına çalışıldığı da açıktır. Türkiye'de ise bu çabalar yetersiz kalmaktadır.

Kota ile ilgili kuşkuların siyasete daha çok ilgi duyanlar arasında ortaya çıkması nedeniyle, siyasete duyulan ilgi düzeyi ile kuşku duyulan noktaları belirtenler arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Bu karşılaştırma siyasete ilgi artarken, bu soruya yanıt vermeyenlerin ve kuşku yok diyenlerin de azaldığını ortaya koymuştur.

Tablo:23- Siyasete İlgili Düzeyi ile Kota Konusunda Belirtilen Kuşkular ()

	zel ilgim Yok	Gazetelerden İzlediğim Kadar	Her Fırsatta İzliyorum	Etkin Bir Rolm Var
1.Ayrımcılık	12	8	14	23
2.İçtenliksiz	14	7	4	14
3.Gerçekleşmez	3	7	7	8
4.Belirli Kesim- ler için	2	1	-	-
5.Neden % 25	6	4	18	18
6.Anayasal eşit- liğe aykırı	2	2	6	2
7.Kadınlara birşey kazandırmaz	1	1	4	3
8.Kotaya gerek yok	3	4	3	6
9.Kuşkum yok	40	42	29	14
0.Yanıtsız	37	37	26	18

Tablo'da görldğ gibi, kota'nın kadınlara karşı bir ayrımcılık uygulaması olduğundan kuşku duyanlar, siyasete daha yoğun ve etkin ilgi duyanlar arasında artmaktadır ( 23). Bu grup ile siyaseti her fırsatta izliyorum diyenlerin % 18'i neden % 25 diye sormaktadır. Buna karşılık ilgi düzeyi düşük olanlar arasında gerek yanıtsız bırakanların, gerek kuşkum yok diyenlerin oranı artmaktadır.

Bu ilk sorunun karşılaştırılması, verilen yanıtların sağlıklı olduğunu göstermektedir. İlgi ve kuşku birbirini izlemektedir. Ancak kota uygulamasının geleceğ açısından bu sonuçların düşndrc olduğ da açıktır.

Yukarıda da belirtildiğ gibi siyasete ilgisi siyasete katılım eğilimi yüksek olan bu grup kadınların kota konusundaki kuşkularının giderilmesi gerekmektedir. Kuşkusuz, kota'dan gerçek bir değşim ve işlev bekleniyorsa. Aksi halde kota uygulaması, ne kendi adına, ne de kadınlar açısından bir başarı sağlamayacaktır. Kuşkuların çıkış noktaları da bellidir. Giderilmesi için de herşeyden önce kadınların kota

konusunda aydınlatılmaları ve sonra içtenliğine inandırılmaları gerekmektedir.

Kota konusunda görüşleri ne olursa olsun, acaba kadınlar böyle bir uygulamanın gerekip gerekmediği konusunda ne düşünmektedirler? Bu soruya birinci grup kadının yaklaşık yarısı gerekli bulduğunu söyleyerek yanıt verirken, YKÜ kadınların tüm kuşklarına karşın, yüzde 61'i bu görüşü paylaşmaktadır.

Tablo:24- Kota Uygulamasının Türkiye'de Gerekirliliği

	<u>Meslek Grupları</u>							
	<u>Birinci Grup Kadın YKÜ</u>		<u>Eczacı Hekim</u>		<u>D.Hekimi</u>		<u>Avukat</u>	
	<u>n.389</u>	<u>%</u>	<u>n.62</u>	<u>%</u>	<u>%</u>	<u>%</u>	<u>%</u>	<u>%</u>
1.Gerekli buluyor	207	53	79	61	62	57	47	44
2.Önemli bir değişiklik beklemiyor	108	28	11	17	28	30	29	27
3.Gereksiz buluyor	67	14	11	17	10	7	22	23
4.Yanıtızsız	17	4	3	5	3	7	2	6

Daha önceki soruda kota uygulamasını olumlu bulunlar (% 66) ile bu soruda gerekli görenler (% 53) ve olumsuz bulanlar (% 16) ile gereksiz görenler (% 14) birbirine yakın oranlarda bulunmaktadır. Türkiye'de kota uygulamasından önemli bir sonuç ve değişiklik beklemeyenlerin oranı da üçte birine yaklaşmaktadır (% 28). Gerekli olduğunu düşünenlerin oranı yine diş hekimleri ve avukatlar arasında daha düşük olmaktadır.

- Kota Uygulaması ve Siyasete İlgisi

Kota uygulamasından beklenen, doğal olarak, daha çok kadının siyasete ilgi duyması ve katılmasıdır. İşte bu nedenle örneklem alınan kadınlara kota uygulaması ile siyasete ilgilerinin ve katılımlarının nasıl etkileneceğine ilişkin iki soru sorulmuştur. Kadınlar için siyasal partilerde bir kota ayrılması siyasete ilginizi nasıl etkiler sorusuna, kadınların yüzde 68'i bir değişiklik yaratmaz diye yanıt vermişlerdir.

Tablo:25- Kota Uygulaması ve Siyasete İlgisi Değişir mi?

	<u>Birinci Grup Kadın</u>		<u>YKÜ</u>		<u>Eczacı Hekim</u>		<u>D.Hekim</u>		<u>Avukat</u>	
	<u>n.385</u>	<u>%</u>	<u>n.62</u>	<u>%</u>	<u>n.51</u>	<u>%</u>	<u>n.51</u>	<u>%</u>	<u>n.51</u>	<u>%</u>
1.Daha çok ilgi duyuyorum	117	30	18	29	32	22	34	32	34	32
2.Bir değişiklik olmaz	270	68	41	65	57	78	64	64	64	64
3.Yanıtızsız	8	2	3	5	1	2	2	3	2	3

Bu soruda birinci grup kadınlar ile YKÜ kadınlar arasında bir ayırım ortaya çıkmamıştır. Meslekler açısından da aynıdır. Kadınların en az üçte ikisi için, kota uygulamasının onların siyasete ilgilerini etkilemeyeceği sonucu çıkmaktadır. Yalnızca üçte bir dolayındaki kadın kota uygulamasıyla siyasete ilgisinin artacağını düşünmektedir. Hekimler arasında kota uygulansa da siyasete ilgi duymayacakların oranı daha yüksek görünmektedir (% 75).

Kota uygulamasıyla siyasete ilgileri pek etkilenmeyecek olan kadınların bu nedenle siyasete katılım eğilimlerinde artış olabilir mi? Öyle görünüyor ki, kota kadınların siyasete katılım kararlarını da etkilemeyecektir.

Tablo:26- Kota Uygulanırsa Siyasete Katılmayı Düşünürmüsünüz?

	<u>Şimdi</u>				<u>Gelecek</u>			
	<u>Birinci Grup</u>		<u>YKÜ</u>		<u>Birinci Grup</u>		<u>YKÜ</u>	
	<u>n.360</u>	<u>%</u>	<u>n.38</u>	<u>%</u>	<u>n.385</u>	<u>%</u>	<u>n.51</u>	<u>%</u>
1. Evet	36	10	6	16	72	21	17	33
2. Hayır	279	78	29	76	181	52	26	51
3. Balki	45	12	3	8	92	27	8	16

Bu soruya verilen yanıtlar ile kota uygulaması olmaksızın siyasete katılmayı düşünüp düşünmediklerine ilişkin soruya verilen yanıtlar benzerlikler göstermektedir. Siyasete katılma konusunda, bir önceki soruda olduğu gibi, şimdi hayır diyenler çoğunluktadır. Gelecekte hayır diyenler ise yarıya düşmektedir (önceki soruda %

83'den % 56'ya, bu soruda % 78'den % 52'ye). Evet ve belki yanıtlarını toplarsak, şimdi siyasete katılmayı düşünecekler yüzde 22, gelecekte düşünecekler yüzde 48 olmaktadır.

Siyasal katılım isteği daha yüksek bulunan YKÜ kadınların bu soruya verdikleri olumlu yanıtlarda düşme görülmektedir. Şimdi için evet diyenlerin oranı yüzde 16 olmakta, belki diyenlerle birlikte bu oran yüzde 24'e yükselmektedir. Oysa daha önceki soruda, siyasete fiilen katılmayı düşünür müsünüz sorusuna YKÜ kadınlar şimdi için yüzde 29 oranında evet demişlerdi. Gelecek için de evet yanıtları düşmekte (yüzde 33) belki diye yanıtlayanlarla birlikte yüzde 49 olmaktadır. Oysa önceki soruda evet diye yanıtlayanların oranı yüzde 61'dir. Bu iki soruya verilen yanıtlardaki ayırımların açıklaması, bir ölçüde, kota uygulamasına daha olumsuz ve kuşkulu bakan YKÜ kadınların bu uygulama ile siyasete katılımları arasında bir ilişki kurmak istememeleri olabilir.

- Kota Uygulamasından Beklentiler

Kota uygulamasından beklenen bazı yararlar olduğu kuşkusuzdur. En azından bir yandan daha çok sayıda kadının siyasete girmesi amaçlanırken, öte yandan siyasal karar organlarında kadın sorunlarına olan duyarlılığın artması ve kadınlara karşı uygulanan ayrımcılığın önlenmesi için gerekli ve uygun bileşimler sağlanması istenmektedir.

Bu düşüncelerle örneklem içindeki kadınların ne gibi beklentileri olabileceğini öğrenmek üzere açık uçlu soru sorulmuş, verilen yanıtlar yine kodlanarak bazı saptamalar yapma olanağı bulunmuştur.

Tablo:27- Kadınların Kota Uygulamasından Beklentileri

	<u>Birinci Grup Kadın YKÜ</u>		<u>Eczacı Hekim</u>		<u>D.Hekimi</u>	<u>Arukat</u>	
	<u>n.389</u>	<u>%</u>	<u>n.62</u>	<u>%</u>	<u>%</u>	<u>%</u>	<u>%</u>
1.Kadınların siya- sel katılımı							
kolaylaşır	62	15	18	27	13	16	19
2.Kadın hakları							
gelişir	81	20	13	20	21	15	31
3.Eğitlik sağlanır	41	10	4	6	12	14	6
4.Leikliği korur	8	2	-	-	7	1	-
5.Erkeğin üstünlüğü							
azalır	39	10	6	9	16	11	4
6.Bir yararı olm	128	31	9	14	36	29	24
7.Anlamsız-boşu	27	7	3	5	6	11	3
8.Kadın sorunlarına							
ilgi artar	59	15	5	8	17	12	10
9. Yanıtsız	74	18	13	20	23	23	18

Genel olarak kadınların üçte biri kota'dan bir yarar beklememekte (% 31), yüzde 20'si kadın haklarının gelişeceğini, yüzde 15'i kadın sorunlarına ilginin artacağını, yine yüzde 15'i kadının siyasal katılımını kolaylaşacağını belirtmektedir. Yüzde 18'i de hiçbir beklentiyle dile getirmemektedir.

Kadınların büyük çoğunluğunun üzerinde birleştiği bir beklenti yoktur. Bu sonucun bir yandan kota uygulamasından duyulan kuşkuyla, öte yandan konunun yeterince açıklığa kavuşmamasıyla ilgisi olduğu açıktır. Örneğin hiçbir kadın kota uygulaması ve demokrasi arasında bir ilişkiden söz etmiş değildir. Kota'yı daha önceden duymamış kadınların epeyce çok olduğu düşünülecek olursa, kadınların bu konuda fazla bir beklenti üretmemeleri de anlaşılabilir bir sonuçtur.

Soru açık uçlu olmaktan çıkarılıp somut şıklar olarak sorulduğunda ise kota uygulamasının belirli konularda olumlu sonuçları olacağı yolunda görüşler alınmıştır.

Tablo:28- Bazı Konularda Kota'nın Etkisi

	<u>Birinci Grup Kadınlar</u>		<u>YKÜ Kadınlar</u>	
	<u>Evet</u>	<u>Bir Değişiklik Olmaz</u>	<u>Evet</u>	<u>Bir Değişiklik Olmaz</u>
1. Kadınların siyasete ilgisi artar	78	22	84	16
2. Yasal düzenlemeler iyileşir	75	25	77	23
3. Kadın hareketleri güçlenir	74	26	84	16
4. Kadın sorununda gündemde önemi artar	85	15	88	12
5. Kadının toplumsal konumu iyileşir	73	27	77	23

Soruda belirli konularda kota'nın etkisinin ne olacağı sorulmuş, yaklaşık yüzde 15 ile yüzde 27 arasında bu konularda bir değişiklik yaratmayacağı görüşüne karşın, büyük çoğunluk bu konularda kota'nın olumlu etkisi olacağını ileri sürmüştür. Kota'ya daha olumsuz bakan YKÜ kadınlar da belirtilen konularda kota'nın etkisinin olumlu olabileceğini belirtmişlerdir. Bu yanıtlar, aslında, kota uygulamasına ilişkin beklenti düzeyinin yükseltilebileceği ve dolayısıyla kadınların bu uygulamaya ilgisinin çekilebileceğini göstermektedir. Anlaşıldığı kadarı ile kota'dan ilkesel olarak bazı beklentiler olabilmekte, ancak uygulamadan büyük kuşkular duyulmaktadır.

Kota ile ilgili olarak sorulan son soru, kota uygulamasının kadınların oylarını etkileyip etkilemeyeceğini öğrenmeye yönelmiştir. Bu nedenle kadınlara, seçimlerde kota uygulanırsa bu sizin oyunuzu etkiler mi sorusu sorulmuştur. Görüldüğü gibi bu konuda görüşler ikiye ayrılmaktadır.

Tablo:29- Kadın Kotasının Seçimlerdeki Oya Etkisi (%)

	<u>Birinci Grup</u>	<u>YKÜ</u>	<u>Eczacı</u>	<u>Hekim</u>	<u>Diş Hekimi</u>	<u>Avukat</u>
Etkiler	49	57	56	48	41	53
Etkisi olmaz	51	43	44	52	59	47

Kadınların yarısı kota uygulamasının kullandığı oya olumlu etkisi olacağını söylerken, yarısı da kota'nın kullandığı oy da bir değişikliğe yol açmayacağını belirtmektedir. Gerek YKÜ kadınlara, gerekse de meslek gruplarına göre de önemli bir ayırım görülmektedir.

Kota'yı değerlendirme ve kota'nın oylara etkisini ölçmeye ilişkin iki sorunun karşılaştırmasında, kota'yı olumlu bulanların yüzde 63'ü kota'nın seçimlerde kullanacağı oyu etkileyeceğini, yüzde 37'si bir etkisi olmayacağını söylerken, kota'yı olumsuz bulanların yüzde 22'si kullanacağı oyun kota'dan etkileneceğini, yüzde 78'i bir etkisi olmayacağını söylemektedir.

Kota'nın seçimlerde oylarını nasıl etkileyeceği sorusuna verilen yanıtlar ile kota uygulamasının siyasete olan ilgilerini etkileyip etkilemeyeceğine ilişkin sorunun karşılaştırılması da, siyasete ilgisi artacakların oylarının da etkileneceğini ortaya koymaktadır. Kota ile siyasete ilgisi artacakların % 80'i de bundan oyunun da etkileneceğini söylemektedir.

Tablo:30- Kota'dan Etkilenme ve Kota'nın Oylara Etkisi (%)

	<u>Olumlu Etkiler</u>	<u>Etkisi Olmaz</u>
1. Daha çok ilgi duyarım	80	20
2. Bir değişiklik olmaz	37	63

Sonuç olarak kota konusunun yeterince bilinmemesi nedeniyle, sorulara verilen yanıtların bir ölçüde de olsa kuşkular taşıdığı açıktır. Ancak bazı dikkate değer sonuçlar alındığı da söylenebilir. Herşeyden önce yeterince konunun duyulup bilinmemesi önemli bir bulgudur. Sonra siyasete daha yakından ilgi duyup izleyenlerin kota konusuna daha olumsuz bakmaları veya kuşkuları bulunması üzerinde

durulması gereken bir konudur. Üstelik kota'nın söz konusu kadınlar da en azından siyasete ilgilerini arttıracak bir beklenti düzeyi yaratmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bazı konular açık olarak sorulduğunda kota'nın bu konularda olumlu sonuçları olabileceğini ilkesel anlamda benimsemektedirler.

Bu durumda kota konusunun kadınlarca da, SHP içinde de irdelenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Kota uygulaması inandırıcı politikalar ve tartışmalar içinde Türkiye'de de olumlu bir destek görebilir. Ancak özellikle siyasete daha yakından ilgi duyanların bugünkü kuşkularının giderilmesi ve onların desteklerinin kazanılması kota uygulaması açısından da, kadın sorunları açısından da öncelik kazanmaktadır.

2.3. Türkiye'de Kadının Konumu ve Kadın Sorunları Konusundaki Görüşler

- Türkiye'de Kadının Konumu Hakkındaki Görüşler

Örnekleme içindeki kadınların kadın sorunlarına ne ölçüde duyarlı baktıkları da merak edilecek bir konudur. Bir yandan kendi koşulları, öte yandan genel olarak geçerli koşullar açısından görüşleri nedir? Kendileri ve Türkiye'deki koşullarla ilgili değerlendirme-leri onları hangi noktaya getirmektedir? Bugünkü feminist hareketlere nasıl bakmakta, ne düşünmektedirler? Bu soruların yanıtları bir yandan söz konusu kadınların içinde bulundukları konumu ve düşüncelerini aydınlatacak, öte yandan oluşturulacak kadın politikalarında bu kadınların yeri veya katkısı konusunda küçük de olsa bazı ipuçları yakalanabilecektir.

Başından buyana örnekleme içindeki kadınların bazı sorunları aşmış olduğunu kabul ettik. Acaba öyle miydiler? Bunu anlamak için, "Türkiye'de kadın olmaktan dolayı kişisel olarak bir engel ya da zorlukla karşılaştınız mı?" diye bir soru sorulmuştur. Her grup kadın için verilen hayır yanıtları çoğunluktadır.

Tablo:31- Kişisel Olarak Kadın Olmaktan Doğan Herhangi Bir Engel ya da Zorlukla Karşılaşıp Karşılaşmadıkları (%)

	Birinci Grup		YKÜ Kadınlar		Evli Kadınlar		Bekar Kadınlar	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Gündelik								
Yaşamda	33	67	30	70	39	61	27	73
Çalışma								
Yaşamında	33	67	38	62	33	67	33	67

Verilen yanıtlar kadınların üçte ikisinin gerek özel, gerek çalışma yaşamında kadın olmaktan gelen bir zorlukla karşılaşmadığını göstermektedir. Birinci grup kadınlarla YKÜ kadınlar arasında bu konuda bir ayırım çıkmamakta, evli ya da bekar oluşumları yanıtlarda ancak küçük bir değişiklik yapmaktadır. Evli kadınların yüzde 39'u, bekar kadınların ise yüzde 27'si gündelik yaşamda bir zorlukla karşılaştığını belirtmektedir. Çalışma yaşamında ise üç meslekte de genellikle kadınların yüzde 30'u bir engel ya da zorlukla karşılaştığını söylerken, avukatlarda bu oran yüzde 45'e yükselmektedir.

Kadınlara ne tür engel ya da zorluklarla karşılaştıkları da sorulmuş, toplam 143 kadın bu soruya yanıt vermiştir. Verilen yanıtlar içinde 34 kadın mesleklerinde hafife alındıklarını kendilerine kadın olmaktan dolayı bir güvensizlik duyulduğunu, 23 kadın bazı mesleklerle girişte kadınların geri planda bırakıldığı (yargıçlık kontenjanı gibi) söylerken, diğerleri daha çok toplumsal baskı, aile baskısı, ev işleri gibi gündelik ve özel yaşamla ilgili yanıtlar vermişlerdir.

Görülüyor ki, bazı sorunları aşmış olduğunu varsaydığımız kadınların kendileri de büyük çoğunlukla böyle düşünmektedirler. Ancak eğitim, çalışma olanağı, ekonomik güç gibi daha çok maddi temellere dayalı aşılmışlığın toplumsal değerler açısından da geçerli olup olmadığı ayrı bir konudur.

Kişisel olarak kadınların kendi algılamalarını değerlendiren bu sorunun yanısıra kadınlara, Türkiye'deki kadının konumu, kadın

hakları, ya da kadın-erkek eşitsizliği konularında ne düşündükleri sorulmuştur. Açık uçlu olarak sorulan bu soruya verilen yanıtların büyük çoğunluğu fazla bir ayrıntı vermeksizin yalnızca "bir eşitsizlik olduğu" yönündedir. Soruya verilen yanıtlarda, bunun dışında birşeyler söyleyenlerden yola çıkarak saptanan noktalar ise şöyle özetlenebilir.

Tablo:32-Genel Olarak Türkiye'deki Kadının Konumu Konusundaki Görüşler

	<u>Birinci Grup Kadın YKÜ</u>		<u>Eczacı Hakkında</u>		<u>D.Hakkında</u>		<u>Avukat</u>	
	<u>n.408</u>	<u>%</u>	<u>n.</u>	<u>%</u>	<u>%</u>	<u>%</u>	<u>%</u>	<u>%</u>
1.Eşitsizlik söz konusu	348	82	38	58	56	88	88	59
2.Kırsal kesimde eşitsizlik büyük	61	15	15	23	11	18	17	17
3.Yeselerden gelen eşitsizlik var	37	9	9	14	6	10	11	12
4.Kadınlar bilinçsiz	53	13	9	14	9	10	11	26
5.İnsan hakları yetersiz	29	7	14	21	3	10	9	8
6.Ekonomik güçsüzlük	19	5	2	3	8	5	4	3
7.Ezilmişliği kabullenmişler	23	6	7	11	7	4	1	12
8.Kazanılan haklar bile yitiriliyor	10	2	1	2	4	3	2	1
9.Eşitsizlik yok	14	3	2	3	6	3	2	6
0. Yanıtsız	64	16	4	6	21	14	6	11

Türkiye'de kadınlar için bir eşitsizlik söz konusu olduğunu söyleyen fakat sınırlı sayıda noktaya değinen kadınların, daha çok kır-kent ayırımına dikkati çektikleri görülmektedir. Kadınların bilinçsizliğini vurgulayan görüşler de ortaya çıkmaktadır. Bu görüş birinci grup kadının yüzde 13'ü tarafından dile getirilirken, bu oran YKÜ kadınlarda yüzde 14, avukatlar arasında ise yüzde 25 olmak-

tadır. YKÜ kadınların yüzde 21'i de kadın haklarının gelişmemişliğini insan haklarının yetersizliğine bağlamışlardır.

Verilen yanıtlar söz konusu kadınların genel ve soyut bir eşitsizlik kavramı dışında, kadın sorunlarına özel bir duyarlılık ve ilgi göstermediklerini düşündürmektedir. Ayrıca kendileri bazı sorunları aşmış görünen, üçte ikisi kadın olmaktan gelen bir zorlukla karşılaşmadığını söyleyen bu kadınların, en azından kentlerde kendileri gibi eğitilmiş ve daha iyi koşulları olan kadınlar için kadın olmaktan gelen önemli bir eşitsizliğin kalmadığı görüşünde oldukları söylenebilir. Feminist söylem ise söz konusu kadınların dünyasına pek girmiş görünmemektedir.

Kadın-erkek eşitsizliğinin yasalar, ya da toplumsal zihniyet ile ilişkisi konusundaki bir soruda, kadınların büyük çoğunluğu eşitsizliğin toplumsal zihniyetten kaynaklandığı görüşüne katılmışlardır (birinci grupta yüzde 86, YKÜ kadınlar oranında yüzde 89 oranında). Öte yandan birinci grupta yüzde 39, YKÜ kadınlar arasında yüzde 33 oranında kadın yasalar açısından bir eşitsizlik olmadığı görüşünde iken yarısından çoğu da yasalardan gelen eşitsizlikler olduğunu söylemektedirler.

Kadınların büyük çoğunluğunca ve doğal olarak toplumsal zihniyetten gelen bir eşitsizlik kabul edildiğine göre, ne yapılabilir? Acaba örneklem içindeki kadınlar bu konuda neler düşünmekte veya önermektedirler? Bu nedenle yine açık uçlu bir soru sorularak, Türkiye'de kadın haklarının gelişmesi için neler yapılabileceği sorulmuştur.

Tablo:33- Kadın Haklarının Gelişmesi İçin Neler Yapılabilir?

	Birinci Grup Kadın		YKÜ Kadınlar	
	n	%	n	%
1. Eğitim gerekli	250	62	41	62
2. Örgütlenme gerekli	101	25	13	20
3. Sosyo-kültürel yapı değişmeli	43	11	6	9
4. Siyasete katılım artmalı	24	6	7	11
5. Yasal değişiklik gerekli	35	9	7	11
6. Ekonomik gücü artmalı (çalışma yaşamına katılım)	32	8	6	9
7. Öncelikle insan hakları gelişmeli	16	4	4	6
8. Kadın Bakanlığı kurulmalı	5	1	-	-
9. Düşünmedim	28	7	6	9

Kadınların yaklaşık yüzde 60'ı eğitim gerektiğini vurgularken, dörtte biri de örgütlenmeden söz etmektedir. Yaklaşık yüzde 10'u sosyo-kültürel yapıda ve yasalarda değişiklikler gerektiğini belirtmektedir. Kadının siyasete katılımı artmalı diyen kadınların oranı yüzde 6 dolayında kalırken, bu oran YKÜ kadınlar da yüzde 11'e yükselmektedir.

Daha sonraki bir soruda bazı önerilere yer verilerek, kadınlardan, kadın haklarının gelişmesinde en çok üzerinde durulması gereken hangisi diye bir sıralama yapmaları istenmiştir. Bu soruya da kadınların büyük çoğunluğu bu amaca yönelik eğitimin gerekli olduğu biçiminde bir yanıt vermişlerdir. Bu şıkkı birinci ve ikinci derecede önemli görenlerin oranı yüzde 76 olmaktadır. Kadınların örgütlenmesi gerek şıkkını birinci ve ikinci derecede önemli bulanların oranı yüzde 44 olmakta, bu oran YKÜ kadınlar da yüzde 66'ya

çıkmaktadır. Kadın haklarının gelişmesinin toplumsal değişimle ve zamanla olacağını belirten görüş de kadınların yüzde 42'si tarafından benimsenmiştir (birinci ve ikinci sırada işaretleyenler toplamı).

Birçok konuda olduğu gibi kadın haklarının gelişmesi için de ilk akla gelen eğitim olmaktadır. Kuşkusuz doğrudur da. Ancak gerek kadın haklarının gelişmesi için kadınların örgütlenmesi gerektiğini belirten sikkın sınırlı sayıda kadın tarafından önemli görülmesi, gerek bu gelişimin toplumsal değişime ve zamana bırakan sikkın yaklaşıp aynı oranda kadın tarafından benimsenmesi karşısında, sınırlı söz konusu kadınların bu yoldaki gelişmeleri daha çok, kendi çabaları dışında bıraktıkları söylenebilir. Daha önce de değinildiği gibi örgütlenme alışkanlıkları zayıf olan bir toplumda kadın hareketlerinin gelişmesi de zayıf olmaktadır. Bu soruya verilen yanıtlar bunu doğrulamakta ve kadın haklarının gelişmesi açısından bu kesim kadınların önemli bir potansiyeli içlerinde barındırmadığını düşündürmektedir.

Özetle söz konusu kadınlar, kadın sorunlarına ilgileri ve duyarlılıkları sınırlı, cinsiyet ayrımcılığı gibi feminist söylemler geliştirmekten uzak bir grubu temsil etmektedirler. Bu durumda Türkiye'de kadın sorunlarına ilişkin duyarlılığı kimler ve nasıl geliştireceklerdir? Bu konuda 1980 sonrasındaki kadın hareketleri hem bir duyarlılık, hem bir bilinç geliştirmeye çalışıyorsa da sınırlı ve yetersiz kaldıkları da açıktır. Daha önce de değinildiği gibi sınırlı kalmanın birçok nedeni de vardır.

- Kadın Hareketleri İle İlgili Değerlendirmeler

İşte kadınların kadın sorunlarına ilgi ve değerlendirmeleri de öğrenilmeye çalışılmıştır. Sonuçta ancak sınırlı bir ilginin var olduğu ancak yarıdan çoğunun da kadın hareketlerine olumlu baktığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo:34- Kadın Hareketlerine Ve Derneklerine İlgili Düzeyi

	Birinci Grup Kadın YKÜ		Eczacı		Hekim		D.Hekimi		Avukat	
	n.	%	n.	%	%	%	%	%	%	%
1. İlgim yok	125	31	4	6	32	27	33	33		
2. Gazetelerden izlediğim kadar	245	61	41	63	65	66	62	49		
3. Kadınlarla ilgili toplantı vs. katılıyorum	15	4	13	20	1	4	1	10		
4. Bir dernek (grubun üyesiyim)	10	3	6	9	1	3	2	5		
5. Yanıtsız	4	11	1	2	1	-	1	2		

Kadınların yaklaşık üçte biri kadın hareketleri ve derneklerine hiçbir ilgisinin olmadığını söylemektedir. Yalnızca YKÜ kadınlarda bu oran yüzde 6'ya düşmektedir. Kadınların büyük çoğunluğunu kadın hareketlerini gazetelerden izlemekle yetindiği anlaşılmaktadır (% 61, YKÜ % 63). Kadınlarla ilgili toplantılara katılanlar yüzde 4, bir dernek ya da grubun üyesi olanlar yüzde 3 olarak kalmaktadır. YKÜ kadınlar arasında bile toplantı vs. etkinliklere katılanlar ancak beşte bire çıkmaktadır. Avukatlar grubunda da yüzde 10 olmaktadır.

Siyasete ilgi düzeyi ile kadın hareketlerine ilgi düzeyini ölçen iki sorunun karşılaştırması yapıldığında, yanıtlar arasında paralellikler bulunduğu göze çarpmaktadır. Ortaya çıkan en çarpıcı gerçek, kadınların yaklaşık üçte birinin ne siyasal etkinliklere, ne de kadın hareketlerine ilgi duymadığı olmaktadır. Yarısı veya biraz çoğu gazetelerden izlediği kadar bu konularla ilgilenmektedir. Siyasete daha yakın ya da etkin ilgiler duyanların oranı yaklaşık beşte bire çıkarken (Tablo 3), kadın hareketlerine daha yakın bir ilgi bu düzeye bile çıkamamakta, yüzde 7 dolayında kalmaktadır (Tablo 34).

İki sorunun karşılaştırılmasında siyasete ilgi düzeyi arttıkça kadın hareketlerine ilgi düzeyinin arttığı da görülmektedir.

Tablo.35- Siyasete ve Kadın Hareketlerine Olan İlgi Düzeyi

<u>Siyasete İlgi</u>	<u>Kadın Hareketlerine İlgi</u>			
	<u>Gazetelerden</u>		<u>Toplantı</u>	<u>Bir Dernek</u>
	<u>İlgim Yok</u>	<u>İzlediğim Kadar</u>	<u>vs.Katılıyorum</u>	<u>Üyesi</u>
1. Özel ilgim yok	58	34	4	3
2. Gazetelerden izlediğim kadar	20	76	2	2
3. Her fırsatta izliyorum	15	67	11	6
4. Daha etkin bir ilgim var	17	58	16	8

Siyaseti her fırsatta izleyenler ya da etkin bir ilgi gösterenler arasında kadınlarla ilgili toplantı vs. gibi etkinliklere katılma veya bir dernek üyesi olma oranı artmaktadır. Siyasete etkin bir ilgisi olanların yüzde 16'sı kadınlarla ilgili toplantı gibi etkinliklere katılıyor, yüzde 8'i bir dernek üyesidir.

İki sorunun öteki açıdan karşılaştırması da benzer sonuçlar vermektedir. Kadın hareketlerini toplantı gibi etkinliklere katılarak izleyenlerin yüzde 29'u siyaseti de her fırsatta izliyor, yüzde 36'sı bu konuda daha etkin bir ilgisi ve rolü olduğunu söylüyor. Bir kadın derneğine üye olduğunu söyleyen kadınların yüzde 25'i siyaseti de her fırsatta izliyor, yüzde 31'i siyasette daha etkin bir ilgi ve rolü olduğunu belirtiyor.

Eylem alanına dökülmemiş olsa da kadınların, genel olarak kadın hareketlerini nasıl değerlendirdikleri önemlidir. Bu nedenle kadınlara, ilgileri sınırlı kalsa da, kadın hareketlerini nasıl değerlendirdikleri ile ilgili soruda önce, olumlu ya da olumsuz mu buldukları sorulmuş, sonra her iki şık için de "neden" sorusuna yanıt istenmiştir.

Tablo:36- Kadın Hareketlerinin Değerlendirilmesi

	Birinci Grup Kadın		YKÜ Eczacı		Hekim D.Hekimi		Avukat	
	<u>n.</u>	<u>%</u>	<u>n.</u>	<u>%</u>	<u>%</u>	<u>%</u>	<u>%</u>	<u>%</u>
Olumlu	237	64	36	62	63	71	62	57
Olumsuz	133	36	22	38	37	29	38	42

Tablo:37- Değerlendirme Nedenleri

	Birinci Grup		YKÜ Kadınlar	
	<u>n</u>	<u>%</u>	<u>n</u>	<u>%</u>
1. Kadınların seslerini duyuruyorlar	82	20	18	27
2. Kadın olma bilincini yerleştiriyorlar	69	17	7	11
3. Kadın haklarını savunuyorlar	51	13	9	14
4. Amacından saptırılmış	5	1	3	5
5. Dar kapsamlı, yetersiz	101	25	18	27
6. Katı feministler	22	5	6	9
7. Reklam amacıyla yapıyorlar	7	2	3	5
8. Teoride kalıyorlar bir-şey yaptıkları yok	42	10	6	9
9. Ayrı gruplaşmaya karşıyım	14	3	5	8
0. Yanıtsız	79	20	13	20

Görülüyor ki, kadınların çoğunluğu, pek fazla ilgisi olmasa da, kadın hareketlerine olumlu bakmaktadır. Olumlu bakmanın nedenleri arasında, kadınların seslerini duyurmaları en başta gelen neden olmaktadır. Bunu kadınlık bilincini yerleştirme, kadın haklarını savunma gibi nedenler izlemektedir. 79 kadın ise herhangi bir neden göstermemektedir.

Olumsuz bulanlar arasında en büyük eleştiri dar kapsamlı kalmalarından kaynaklanmaktadır (101 kadın). Teoride kalmaları, birşey

yapmamaları da ikinci olumsuzluk nedeni olmaktadır.

Kuşkusuz bu eleştirilerin tümü tartışmaya değerdir. Ancak bir yandan gerçekten küçük kesimleri kapsayan kadın hareketleri bir gerçek olurken, öte yandan kadın sorunlarına fazla bir duyarlılık göstermeyen, kadın hareketlerini izleme veya katılma boyutunda desteklemeyen kadınların varlığı da bir başka gerek olmaktadır. Bu iki gerçek arasında öncelikle tartışılması gereken hangisidir? Ya da iki gerçek nerede ve nasıl uzlaşacaktır?

Sanırım bu soruya verilen yanıtlar bazı ipuçları da içermektedir. Kadın hareketlerini pek yakından izlemese de olumlu değerlendiren kadın sayısı az değildir. Olumsuz bulanların eleştirilerinin başında da kadın hareketlerinin geniş kesimlere ulaşmıyışı gelmektedir. Bu açıdan en azından olumlu değerlendiren kadınlar, kadın hareketinin potansiyel olarak genişleme halkasını oluşturabilirler kanısındayım. Bu ilişkiyi genişletme görevi de, öncelikle gündeminde kadın sorunları ve kadın hakları olan kadın gruplarına ve onlarla birlikte siyasal partilere ve kamu kuruluşlarına düşmektedir.

Öte yandan benim görüşme yaptığım YKÜ kadınların bazıları, feminist söylemi katı bulduklarını ve daha çok eşitlik yanlısı politikarlardan yana olduklarını dile getirmişlerdir. Çok çeşitli feminist yaklaşımlardan daha radikal olanı, belki de daha ilginç bulunduğu için kamuoyuna daha çok yansıma şansına sahip görünmektedir. Feminizm deyince, toplumun birçok kesimi gibi, bu kadınlar da yalnızca bu yaklaşımı anlamaktadırlar. Söz konusu örneklem içindeki kadınlara ise bu yaklaşım çok sıcak gelmemektedir.

Sonuç olarak toplumun kadın sorunlarına duyarlı ve bilinçli olması beklenen kesiminde, belki de kendi sorunlarını belirli ölçüde aşmış olmaktan gelen sınırlı bir duyarlılık ve ilgi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki ilgi siyasete ilgi düzeyinin de gerisinde kalmaktadır. Oysa kadın haklarının gelişimi zamana bırakılamıyacak bir konu ise, söz konusu kadınlarda bu sınırlı ilginin artması gerekmektedir. Ayrıca kadınların siyasete katılmaları isteniyor ve bundan bir yarar bekleniyorsa, siyasete katılacak kadınların kadın sorun-

larına olan ilgisinin artması gerektiği gibi, kendilerini kadınların ve kadın sorunlarının temsilcisi olarak algılamaları da gerekecektir.

İşte sorun, gerek kadın sorunları, gerek siyaset konusunda kadınların ilgi ve katılımlarını arttırmak ve bu iki alanı birbirini destekleyecek biçimde örgütleyebilmek sorunu olmaktadır.

Araştırma bulguları her iki alanda da, en azından örneklem içindeki kadınların kazanılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Üstelik başlangıçta her iki ilgi alanından birine ilgi ötekini olumlu etkilediği gibi, sonuçlarının da birbirini etkileyeceği açıktır. Bu açıdan hükümetlerin, siyasal partilerin ve kadın hareketlerinin oynayabilecekleri roller bulunduğu da açıktır. SHP'nin kota uygulamasının bu anlamda bir başlangıç olarak değerlendirilebileceği kanısındayım.

**SONUÇ: KADIN SORUNLARI VE KADININ SİYASAL
KATILIMI TÜRKİYE'DE TARTIŞILMAYI
BEKLEMEDİR.**

Uzun yüzyıllar kamusal yaşamda "görünmez olan" kadın artık kamu yaşamının her alanına katıldığı gibi, daha etkin roller de istemektedir. Kadınlar önce eşit oy hakkı için savaşım vermişler, bu hak onları "seçmen" olmaktan pek öteye götürmemiştir. Son 30 yıldır ise toplumsal ilişkilerin tümünde kadın-erkek eşitliği için savaşım verirlerken, toplumun bu yönde değiştirilmesinde kadınların karar-verme organlarına gelmesinin ne denli önemli olduğunu da anlamışlardır. Artık yalnız "seçmen" değil "seçilen temsilciler" olmak, yalnız verilen kararları kabul etmek değil, kararlara katılmak istemektedirler.

Kadın için toplumun ataerkil yapısına bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal rolünü değiştirmek birçok ilişkide zor görünürken, karar-verme organlarına ve siyasal karar süreçlerine katılımı daha da zorlaşmaktadır. Böyle bir katılım hem sosyo-kültürel yapıda önemli değişimler, hem kadının kendisinde bu yönde ilgi ve hazırlığın oluşması, hem de siyasal yapı ve işleyişte daha yaygın ve katılımcı uygulamalara geçilmesi gibi birçok köklü değişiklik gerektirmektedir. Bu tür köklü değişikliklerin bırakınız gerçekleştirilmesi, tartışılmasını bile sosyal ve siyasal gelişmelere bağlı olduğu da açıktır. Bu nedenle kadının siyasete etkin katılımı bugün için, daha çok, Batı demokrasilerinde tartışılmakta ve uygulanması için uygun koşullar bulunmaktadır. Bu toplumlarda, bir yandan kadınlara karşı her alanda uygulanan cinsiyet ayırımının ayırdına varılırken, öte yandan demokratik işleyişlerin yetersizliği de tartışılmaktadır. Bu iki tartışma alanı, daha eşitlikçi, daha demokratik toplum arayışları içinde birbirini destekleyici önerilerle kamuoyunda destek de bulmaktadır. Örneğin Sineau tarafından Avrupa Konseyi Kadın-Erkek Eşitliği Komisyonu'na sunulan raporda yer alan ve burada özetlenen öneriler kadının kamusal ve siyasal karar-verme süreçlerine katılımı için okullardan siyasal partilere dek birçok kurumun nasıl daha demokratik olacağı yönündedir. Özellikle bu

öneriler, kadının gerçekten siyasete katılımı isteniyorsa, siyasal yapı ve işleyişte, siyasal içerik ve karar-verme süreçlerinde önemli ölçüde değişim gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle kadının siyasete katılımı, erkek toplumunu, bir yandan siyasette erkeklere özgü yerlerin yitirilmesi, öte yandan siyasal gündemin kadın sorunlarından yana değişmesi olarak iki yönde zorlayacaktır denilmektedir.

Kuşkusuz bu tartışmaların sürüp gittiği Batı toplumlarında, kadın-erkek eşitsizliği toplumun her alanında sorgulanmakta ve bu konuda ulusal politikalar oluşturulmaktadır. Herşeyden önce kadın için cinsiyet ayırımını daha da kesin biçimde dayatan maddi ve yaşamsal sorunlar ele alınmaktadır. Kadının niteliksel gelişimini sağlayacak eğitim ve çalışma olanakları iyileştirilmekte, ev ve çocuk sorunlarının toplumca paylaşılması yönüne gidilmekte ve en önemlisi toplumun cinsiyete dayalı işbölümü konusundaki değer yargıları değiştirilmeye çalışılmaktadır. Bu tür değişimler kadının özel yaşamdan kurtulup kamusal alana açılması için gereken maddi temeller olmaktadır. Ancak bu tür geniş kapsamlı politikalar içinde kadının kamusal yaşamdaki rolünü etkinleştirmek olanağı bulabileceği bilinmektedir.

Geniş kapsamlı öneriler ve politikalar içinde özellikle kadınlara yönelik, onların kamusal ve siyasal karar organlarına katılımını kolaylaştıracak öneriler de gündeme gelmektedir. "Olumlu ayırımcılık" olarak adlandırılan bu öneriler içinde kota uygulaması, gerek kamu kuruluşları, gerekse de siyasal partiler'deki karar-verme organları içinde kadınların en azından belirli bir oranda temsil edilmesini güvenceye almak istemektedir. Kota, kadın veya erkek her iki cinsten birinin, karar organlarında enaz belirli bir oranda temsil edilmesi anlamını taşımakta, bu anlamda "cinslerin eşit temsili" ne hizmet edecek bir uygulama olarak değerlendirilmektedir.

Kota 1980'lerin ikinci yarısında birçok Batı Avrupa ülkesinde, özellikle sol görüşlü partilerde uygulamaya konmuştur. Siyasal partilerin gerek yönetim organları, gerek aday listeleri için uygulamaya

koydukları kota, bir oranda da olsa seçilen kadın sayısını arttırmıştır. Özellikle İskandinav ülkelerinde kadınların ulusal ve yerel yönetimlerde yüzde 30'ları geçen temsil oranında, kota uygulamalarının payı olduğu görülmektedir. Bu anlamda kota uygulamasına ilişkin tartışmalar bu ülkelerde bir ölçüde azalmış olsa da, sonuçlarının kadınlar açısından olumlu olmasının birçok koşula bağlı olduğu da bilinmektedir. Örneğin söz konusu ülkelerdeki kadın hareketlerinin gücü gerek kotanın başarı ile uygulanmasını, gerek seçilen kadınların kadın sorunlarına ilişkin duyarlılıklarını belirleyici bir rol oynayabilmektedir.

Türkiye'deki koşulların bu tür gelişme ve tartışmaların epeyce dışında kaldığı açıktır. Türkiye'de kadın için henüz cinsiyet ayırımının maddi temellerinde iyileşme sağlanamamıştır. Eğitim, çalışma alanları, ekonomik güç açısından kadının, erkeğe göre daha olumsuz koşulları olduğu açıktır. Sosyo-kültürel yapıda erkek egemenliği sürüp gitmekte, kadınlık rolü tüm toplumsal ilişkilerini belirleyici olmaktadır. Son yılların kadın hareketleri ve onların dile getirdiği yaklaşımlar çok az kadına ulaşabilmiştir.

Kamusal ve siyasal karar organlarında açıkça temsil edilmeme gerçeği yaşanmakta, ancak bu da kadınları çok rahatsız etmemektedir. Çok daha öncelikli dayatmalar, sorunlar, yetersizlikler içinde toplum yaşamına daha etkin katılan kadınlar bile, her düzeyde karar-verme gücünü erkeklere bırakmaktadırlar. Sonuç olarak Türkiye, birçok alanda olduğu gibi bu alanda da Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin sonunda gelmektedir. Henüz birçok toplumsal ilişkiyi kapsayan geniş kapsamlı eşitlik politikaları, ya da cinsiyet ayırımını önlemeye yönelik politikalar olmadığından bu sorun alanı da çok göze çarpmamaktadır. Türkiye BM'nin Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Hakkındaki Sözleşmesini onaylamış bulunmakta, ancak bu konuda pek birşey yapmamaktadır. Tam aksine "milli değerler", "milli aile" gibi kavramlarla cinsiyet ayırımına dayalı geleneksel rollere ağırlık verilerek istenmektedir.

Bu koşullar altında SHP içinde kota uygulaması gündeme gelmekte, yarattığı cılız tartışmalar içinde toplumdaki kadın sorun-

larına dikkati çekmekten uzak kaldığı gibi, sonuçları konusunda da kamuoyunda pek bir umut yaratamamaktadır. Bu araştırmanın bulguları yeni bir tartışma alanı yaratır mı bilinmez; ancak bu uygulamanın da kadın sorunlarının Türkiye'de de daha ciddi ve kapsamlı tartışmalara gerek duyduğu açıktır.

Örnekleme alınan kadınlar eğitim ve ekonomik güç, toplumla ilişkiler açısından oldukça iyi koşulları olan bir kadın kesimini temsil etmektedirler. Bu açıdan gerek siyasal konulara ve siyasete, gerek kadın sorunlarına daha ilgili ve duyarlı baktıkları varsayılmıştır. Ayrıca bu kesimin her iki alanda da etkin bir rol oynama açısından potansiyeli yüksek bir kesimi oluşturduğu düşünülmüştür. Araştırma sonuçları bu varsayımları, belirli ölçüde de olsa doğrulamıştır.

Kadınların yaklaşık dörtte üçü siyasete sınırlı bir ilgi gösterirken, dörtte biri siyasete yakın ilgi duymaktadır. Ailede siyasetle uğraşan birinin olması kadınların siyasete ilgisini arttıran bir etmen olmaktadır. Kadınların büyük çoğunluğu kadının siyasete katılması gerektiğini söylemekte, özellikle siyasete daha yakın ilgi duyanlar bu konuda daha kararlı görünmektedirler (Tablo 9).

Örnekleme içinde yer alan kadınların, en azından yarısı, gelecekte siyasete katılabileceklerini söylemektedirler. Gerçi bu bir istek olarak dile getirilse ve gelecekteki koşullara bağlı bulunsa da, en azından bu kesim kadınların bu konuda bir potansiyeli olduğu konusundaki varsayımların doğru olduğunu göstermektedir. Kuşkusuz gerek onların siyasete olan ilgilerinin arttırılması, gerek siyasete katılımlarını kolaylaştıracak önlemlerin alınması bu potansiyeli arttıracaktır.

Ayrıca bu kesim kadınlar çoğunlukla evlilik ve çocuğu kadının siyasete katılımında çözümü bulunabilir bir sorun olarak görmekte, yarısından çoğu siyasetin eşle ilişkilerini olumsuz etkilemeyeceğini düşünmektedir (Tablo 13 ve 14). Daha çok çocuk ve ev işleri gibi konularda olumsuzluk ortaya çıkabileceğini düşünmektedirler. Üstelik bu kadınların üçte biri eşlerinin siyasete katılım kararlarını destekleyeceğini, yarısından çoğu da bu kararı kendisine bırakacağını söylemektedir. Sonuç olarak bu kadınların siyasete katılım-

ları için aile ilişkilerinden gelen kesin engeller söz konusu olmadığı ve katılımın öteki bazı koşullara bağlı olarak düşünülebileceği ortaya çıkmaktadır. Siyasete katılmama nedeni olarak belirtilen ilgi yokluğu, zaman yetersizliği ve mesleki zorunluluklar kadınların siyasete katılımlarını özendirecek politikalarla yenilebilecek engeller olarak görünmektedirler.

Kadınların siyasal katılımını özendirip kolaylaştıracak politikaların ne denli geniş kapsamlı olması gerektiği unutulmasa da, yalnızca kadınlara yönelik kota gibi uygulamaların da işlevsel olabileceği bilinmektedir. İşte bu konuda Türkiye'de kadınların yeterince ilgisi ve bilgisi olmadığı, bilenlerin de getirilen uygulamaya daha olumsuz baktıkları ortaya çıkmıştır. Siyasete ilgisi daha yüksek olan kadınlar kota konusunda daha çok kuşku duymaktadırlar. Kuşku-
ların başında da bunun kadınlara karşı ayrımcılığı ilan eden bir uygulama olarak görülmesi ve içtenliksiz bulunması gelmektedir. Kota öncesinde böyle bir uygulamayı destekleyecek kadın politikalarının oluşmaması ve kota uygulamasının yeterince tartışılıp kamuoyuna yansıtılmaması her iki kuşkunun da başlıca nedeni olmaktadır.

Ayrıca kadınların bugün için kota uygulamasından önemli bir beklentileri olmadığı, bu uygulama nedeni ile siyasete ilgisi artacak kadınların üçte bir dolayında kaldığı, kotanın siyasete katılma kararı konusunda önemli bir değişiklik yaratmayacağı görülmektedir. Yine de çoğunlukla kota'nın kadınları siyasete ilgisi, kadın sorunlarının önem kazanması, kadın hareketleri gibi konularda olumlu etkisi olacağı görüşü kabul görmektedir (Tablo 28). Seçimlerde bir kota uygulaması durumunda da kadınları yaklaşık yarısı oyunun bundan olumlu yönde etkileneceğini belirtmektedir.

Türkiye'deki kadının konumu ve sorunları konusunda ise, çoğunlukla kendileri açısından önemli bir engelle karşılaşmadıklarını söyleyen kadınlar bu konuda pek de duyarlı görünmemektedirler. Genel olarak Türkiye'de kadınlar için bir eşitsizlik olduğunu belirtmekte, ancak bu konuda fazla birşey söylememektedirler. Kadın hareketleri açısından da ilgililer düşüktür. Hatta kadın hareketleri ile

toplantı vs. etkinliklere katılım, ya da bir dernek üyesi olma gibi daha yakından ilgilenenler, siyasete daha yakın ilgi duyanlardan çok daha az sayıdadır. Siyasete bu düzeyde ilgi, en azından kadınların beşte biri için söz konusu olmasına karşın, kadın hareketlerine böylesine bir ilgi yüzde 7 dolayında kalmaktadır (Tablo 34). Yine de kadın hareketlerini olumlu bulanlar çoğunluktadır. En büyük eleştiri bu hareketlerin dar kapsamından gelmektedir.

Kadınların siyasete ilgileri kadar, hatta ondan da çok kadın sorunlarına olan ilgi ve duyarlılıklarının yükseltilmeye gereksinim gösterdiği açıktır. Bu gereklilik herşeyden önce genel olarak toplumda kadın sorunlarının önem kazanması ve gündemde yerinin yükselmesi açısından duyulmaktadır. Bu konuda Türkiye için, ancak kadın sorunlarının siyasal ve toplumsal gündemin dışında kaldığı söylenebilir. En azından eşitlikçi politikaların söz konusu edilmemesi bile bunu göstermektedir.

Öte yandan kadının kadın sorunlarına ilgisi, siyasal katılım ve kota uygulamaları açısından da gereklidir. Kendi sorunları ve siyasal kararlar arasında ilgi kuran kadınların siyasete ilgileri de artacaktır. Bu nedenle her iki alandaki ilgi ve duyarlılığın arttırılması birlikte düşünülmeli ve bu iki alandaki ilginin birbiriyle bütünleştirilmesine gidilmelidir. Ayrıca eşitlik politikası gereği ve kadının siyasal yaşamda temsil edilmesi açısından siyasete katılmaları istenen kadınların, siyasette kadını ve kadın sorunlarını temsil etmeleri beklenmektedir. Önerilen politika ve uygulamaların amacı da budur. Kadın sorunları konusunda yeterli duyarlılık ve bilinç geliştirmemiş kadınların siyasete katılımı, kadınlar açısından birşey değiştirmeyeceği gibi, önerilen politika ve uygulamaları da anlamsızlaştıracaktır. Kadının yalnızca sayısal olarak siyasal yaşamda temsil edilmesi değil, koşulları, sorunları ve zorluklarıyla toplumdaki tüm konumunun temsil edilmesi amaçtır. Yani yalnız niceliksel değil, niteliksel temsil istenmektedir.

Türkiye açısından siyasete en yakın ilgi duyması beklenen kadınlar arasında yapılan bu araştırma, kadınların siyasete sınırlı

ilgileri olduğunu, kadın sorunlarına ise ondan da sınırlı bir ilgi duyduğunu göstermiştir. Kadın olmanın dışında, genel olarak herkesin siyasetten uzak tutulmaya çalışıldığı bir toplumda söz konusu kadınların siyasete sınırlı ilgileri de anlaşılabilir. Kadın sorunlarına ilgisizlikleri de, Türkiye'de ki ataerkil toplum yapısının gücü ve bu yapıyı sorgulayan yaygın politika ve tartışmaların olmayışı ile bağlantılıdır. Egemen toplum ideolojisini sorgulamak yerine, kadınların çoğu kendi koşullarını değiştirmek ve kendi konumlarını güçlendirmek istemektedirler. Bu kesim kadınların büyük çoğunluğu belirli alanlarda bunu başarmış görünmektedirler. Ancak kadın olmaktan gelen zorlukların bir bölümünü aşmış görünen kadınların, kadın hareketleri ve feminist yaklaşımlara ilgisi ve yakınlığı da pek yoktur. Bu anlamda kendilerini ve yaşamlarını ne ölçüde sorguladıkları ise bilinmemektedir. Bu araştırma kadınların, siyasete ilgileri açısından, kadın sorunlarına bakışlarını öğrenmek amacı güttüğünden bu konuda daha derin bir araştırmaya da girmemiştir.

Sonuç olarak Türkiye'de kadının siyasete katılımı kuramsal ve uygulama düzeyinde tartışılmaya gereksinim gösteren bir konu olmaktadır. Oysa böyle bir tartışma zemini bile çok dar bir çerçevenin dışında söz konusu değildir. Bu durumda öncelikle siyasal partilerin bu konuya el atmaları ve kamuoyunda bu yolda bir duyarlılık yaratmalarının gerektiği de açıktır. Bu anlamda SHP'nin kota uygulamasının, tüm olumsuzluklara karşın, Türkiye'de bu konudaki tartışmalara başlangıç olması beklenebilir. SHP hem üye olarak, hem de parti organlarında daha çok sayıda kadına yer vermektedir. Kota'nın kabulü ile bunu "bir ilke" olarak da benimsemiştir. Saptadığım kadarıyla büyük kentlerde belediye meclislerine secilen kadınların çoğunluğu da SHP'lidir. Öteki partilerin "kadınsız" partiler olmasına karşın SHP, bu imajı yıkmaya çabası içindedir. Ancak bu çabaların yalnız görünümü değil politikaları da etkileyecek bir içtenliğe ulaşması gerekmektedir. Bunun için SHP'nin kadın sorunları ile ilgili politikalar üretmesi gerektiği gibi, toplumun çeşitli kesimlerindeki kadınların siyasete ilgi ve duyarlılığını arttıracak politikaları da olması gerekmektedir. Bunun için hem kadınlarla iletişimin artırılması, hem de uygulanan politikalarda oy kaygısının ötesinde bir içtenliğe ulaşılması ise öncelikli koşullar olarak görünmektedir.

Tüm bunların ışığında gerek kadın politikalarının oluşumu, gerekse daha çok kadının siyasal yaşama katılımı açısından öncelikle parti içi tartışmalara ağırlık verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. SHP'nin bu konudaki duyarlılığı öncelikle kendi içinde başlatması ve sonra kamuoyunu buna inandırması düşünülebilir. Kota'nın kabulü ise bu tür tartışmalar ve sonra oluşturulacak politikalar açısından yalnızca olumlu bir başlangıçtır. Genel olarak Türkiye'deki kadınlar açısından da olumlu bir başlangıç olabilmesi için gerek parti içi tartışma ve politikalar, gerek kadınların ilgi ve duyarlılıkları belirleyici roller oynayacaklardır.

KAYNAKÇA

- Arat, Yeşim, "Türkiye'de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasal Rollerini", B.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 1987.
- Arat, Yeşim, The Patriarchal Paradox: Women Politicians in Turkey, Associated University Presses, Inc. 1989.
- Ayata, Ayşe Güneş, "Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı", Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın, der. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.
- Baloğlu, Zekai, Türkiye'de Eğitim, TÜSİAD Yay, İstanbul, 1990.
- DİE, Hanehalkı İlgücü Anketi Sonuçları-1988, DİE, Ankara 1990.
- Bookman-Anna, Sandra Morgen, Women and Politics of Empowerment, Temple University Press, Philadelphia, 1988.
- Council of Europe, Proceedings of the European Ministerial Conference on Equality Between Women and Men, Strasbourg, 1986.
- Council of Europe, Proceedings of the European Ministerial Conference on Equality Between Women and Men, Strasbourg, 1990.
- Çitçi, Oya, "Türk Kamu Yönetiminde Kadın Görevliler", Türk Toplumunda Kadın, der. Nermin Abadan Unat, Türk Siyasal Bilimler Derneği, İstanbul, 1982.
- Dahlerup, Drude, "Overcoming the Barriers: An Approach to How Women's Issues are kept from the Political Agenda", Women's Views of The Political World of Men, ed. Judith H. Stiehm, Transnational Publishers Inc. NewYork 1984.
- Finland Government-Ministry of Social Affairs and Health, Initial Report of Finland on the Implementation of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, Helsinki, 1988.
- Danish Government, Second Report by the Danish Government on the Implementation of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, May, 1988.
- Göz, Fatma, "Türkiye'de Eğitim ve Kadınlar", Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın, der. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

Jaquette, Jane, "Power as Ideology: A Feminist Analysis", Women's Views of The Political World of Men, ed Judith H. Stiehm. Transnational Publishers Inc. New York, 1984.

Kendrigan, Mary Lou, Political Equality in a Democratic Society: Women in the United States, Greenwood Press, Connecticut, 1984.

Koray, Meryem, "Kadın Adına Gündem Oluşturmak" Amme İdaresi Dergisi, Cilt 13, Sayı 3, Eylül 1990'dan Ağrı Bası.

McGlen, Nancy C., Karen O'Connor, Women's Rights: The Struggle for Equality in the Nineteenth and Twentieth Centuries, Praeger Special Studies, 1983.

Roudy, Yvette, "Introductory Address", Proceedings of the Ministerial Conference on Equality Between Women and Men, Council of Europe, Strasbourg, 1986.

Sineau, Mariette, Ways and Means of Improving the Position of Women in Political Life, European Committee for Equality Between Women and Men, Strasbourg, 1989.

SPD, Partei Vorstand, Bonn, 1989.

Tabak, Filiz, Women Top Managers in Different Types and Sizes of Industry in Turkey, B.Ü.Yayınlanmamış Master Tezi, İstanbul, 1985.

Tekeli, Şirin, Kadınlar ve Siyasal, Toplumsal Hayat, Birikim Yay., İstanbul, 1982.

Tekeli, Şirin, "1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar", Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın, der. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

Tekeli, Şirin, Kadın-Erkek Eşitliği Politikaları ve Devlet, TÜSES Yay., İstanbul, 1990.

Women 2000, no. 2, 1989, BM-Viyana

Women 2000, no. 3, 1989, BM-Viyana

Women 2000, no. 1, 1990, BM-Viyana

